

23706

299-962-1

G-74

89 9-79

270

Հ. Ս. Խ. Հ. ԼՈՒՍԺՈՂԿՈՄՍՏ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽ. ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

359

ՆՄՈՒՇՆԵՐ ՎՐԱՑԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ II ԱՍՏԻՃԱՆԻ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ VI ԽՄԲԻ,
ԲԱՆՖԱԿՆԵՐԻ, ՏԵԽՆԻԿՈՒՄՆԵՐԻ ՁԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

ՊՐԵԿ Ա.

ԿԱԶՄԵՑ՝ ՅԵ. ՉԱՐԵՆՑ

20 93

899. 962-1
Ա - 79

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԵՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽ. ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ 1929

997 96207

4-79

ՆՄՈՒՇՆԵՐ ՎՐԱՑԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ

1006
26391

ՊՐԱԿ Ա.

ԿԱԶՄԵՑ՝ ՅԵ. ԶԱՐԵՆՑ

2766

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.—ՅԵՐԵՎԱՆ. 1929

230/4-57 4.2

Հր. № 958: Գրառեպլար № 1803 (բ): Տիրաժ 8000.
Պետհրատի առաջին տպարան Վաղարշապատում:
Պատվեր № 65:

10817-58

ԵՒԻԶԲԱՐ ՊՈԼՈՒՄՈՐԳՎԻՆՈՎ

ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՄԸ

Շավեթի գյուղը փռված է սարի լանջին: Կանաչ են նրա շրջակաները և սիրուն է յերկինքը, փորը նայում է գյուղին իր կապույտ կամարով, ամպերով ու աստղերով: Յերբ արևը վազելով հասնում է խոժոռադեմ սարերին, մոլորված չեղջերուի նման նա կարծես ապաստան է գտնում Շավեթի յերկնքի վրա, Շավեթի ճակատի մոտ:

Գունգգուն խալաթներ հագած յերեսաները մինչև արևի հեռախալը խաղում են մերկ յերկնքի և մերկ սարերի ստորոտում, նայում են դաշտերին, շրջականերին, գյուղին և կարծում, թե ամբողջ աշխարհը հենց դա չէ, կարծում են, թե աշխարհն սկսվում է Արծվի սարից և ավարտվում սարի աջն ծալքով, փորը հազիվ հազ նշմարվում է արևի ճառագայթների տակ:

Աշնանը՝ բնությունը դեղնում է, թառամում. թափվում են ծառերի, թփերի ու ծաղիկների տերևները. բայց գյուղը չի չե խաղողի պարարտ փողկուղներով, քաղցրահամ խնձորներով և ֆշշացող, մարդու արջունը տակն ու վրա անող նոր գինիով:

Այդ միջոցին է կատարվում սիմինդրի քաղը և չորացած խոտի հունձը, վորոնց բուլրը շմեցնում է մարդու գլուխը և քաղցր ըմպելիքի նման հասնում մինչև սիրտը՝ զգացումները հմայելու:

Շատ շավիղներ ու սալի ճանապարհներ են մտնում գյուղ, ճանապարհները շատ ճանապարհորդներ են բերում գյուղ և այդ ճանապարհորդները հաճախ անծանոթ և գյուղին ոտար մարդիկ են լինում:

Նախրի ճանապարհներին պահապանի պես ցցվել են անագին ընկուղենիներ, վորոնց ճյուղերին շարունակ հարսանիք են սարքում գիշերվա պես սև ագռավները և վերևից ընկուղեններ են թափում՝ ցերեկ թե գիշեր:

Ամեն առավոտ դեպի չեկեղեցի չե ուղղվում ագռավից ել սև փարաշայում փաթաթված, ջորու վրա բազմած Թեոփանե քահանան,

վորի գլխին հաճախ դիպչում են վայր թափվող ընկուզներն ու դառնությամբ լցնում նրա սիրտը: Քահանան կանգ է առնում, նայում վերև՝ յերկնքին, ասածուն՝ կասկածոտ աչքերով:

Առաջ յեկեղեցու զանգերի զողանջը ճեղքում եր ողբ և այդ հնչյունը հանդիսավոր կոչի նման սփռվում եր շրջակայքի վրա ու տեղեկացնում ամենքին իր գոյության մասին:

Սակայն մեկ անգամ ամբողջ գյուղում լուր տարածվեց, թե մի հրաշք է տեղի ունեցել և չքացել է յեկեղեցու գմբեթի վրայի խաչը: Հենց այդ որն էլ քահանա Թեոփանեսն չարացած տուն յեկավ ու բղավելով ասաց.

— Այս ինչ դժբախտություն է, իրենք անաստված են, իսկ ուրիշներին սատանայի համախոհ են հռչակում... Այս ինչ տեսակ յերիտասարդներ են մեծանում, ինչ տեսակ յերիտասարդութուն...

Յեվ այդ խոսքերն ամենից շատ յերիտասարդ Չամբելային ելին վերաբերում, վորովհետև խաչը նա յեր պոկել:

Չամբելան ժիր ու անկեղծ յերիտասարդ է. նա յերկու շաբաթ առաջ գյուղ վերադարձավ ռազմական ծառայութենից և հետը բերեց ռազմական մարդու անձնվիրութունը: Նա իրեն ապահով եր գտնում նույնիսկ այն միջոցին, յերբ ժողոված գյուղացիք յերկուդաժությամբ ելին նայում այն յեկեղեցուն, վորտեղ յերկար տարիներ ընթացքում աղոթողներն իրենց շրթունքները հպում ելին ամեն մի պատին, ամեն մի քարին, ամեն մի անկյունին:

Յեվ այդպես ամեն ուր յեկեղեցու գավիթը լցվում եր կանանցով ու ծերունիներով, վորոնք ապշած գրուցում ելին իրար հետ ու ցրվում այն ժամանակ միայն, յերբ նրանց գլխին կանգնում եր Արծվի սարից գողի նման յեկած չարասիրտ գիշերը:

Այսօր բացվող առավոտն արևոտ եր, և Չամբելայի տրամադրությունն էլ զվարթ եր: Նա վազ տալով յեկավ իր ընկերոջ մոտ, վորը գեռևս անկողնից չեր վերկացել ու ասաց նրան.

— Նիկո, գիտե՞ս ինչ...

— Վնչ...

— Մենք թատրոն պետք է սարքենք...

— Թատրոն... սարքենք... Թատրոնն ինչ բան է... — հարցրեց անսպասելի կերպով Նիկոն, վերկացավ անկողնից, հորանջելով ու մեջքն ուղղելով: Ապա նա սկսեց վորոնել իր արեխները:

— Յես քեզ կսովորեցնեմ, թե ինչ բան է թատրոնը... — Մենք մեր գործում սարքում ելինք, հիմա ուզում եմ, վոր այստեղ ել սարքենք:

— Լավ, վոր այդպես է — սարքենք, — պատասխանում է Նիկոն վճռաբար և բազումները շարժում, իր ուժը գննում, սարքելու պատրաստվում:

Տնից յերկուսը միասին դուրս յեկան:

Ճանապարհին Չամբելան մտածում է, թե վորտեղից պետք է սարքի թատրոնը և ինչ ներկայացնի, իսկ Նիկոն գեռևս չի կարողացել պարզել, թե ինչ պետք է արդյոք սարքեն, բայց նա համաձայն է, վորովհետև վստահ է ընկերոջ վրա:

Ամբողջ ուրը նստել մտածում ելին: Հետո Չամբելան ասաց.

— Հենց յեկեղեցում պետք է սարքենք, ուրիշ տեղ չունենք:

— Յես ել այդպես ելի մտածում, վորովհետև այնտեղ ավելի հարմար է և միևնույն ժամանակ հայր Թեոփանեսին ել մի լավ կբարկացնենք, — համաձայնեց Նիկոն, ավելի ևս բարձր պահեց իր գլուխը և ուղղվեց:

Ամբողջ գյուղում մի պիես գտնել չկարողացան: Այն ժամանակ Չամբելան վճռեց անձամբ գրել հեղափոխական բովանդակություն ունեցող մի պիես:

Նա գործի անցավ:

Նա գրեց մի մեծ աֆիշա ու փակցրեց յեկեղեցու գավթի դռանը:

Աֆիշայում գրված եր.

Ըրկերներ, մեր աղումբում, այսինքն յեկեղեցում, կսարքվի նոր թատրոն, կդրվի Չամբելայի հեղինակած նոր պիեսը: Խնդրում ենք հասարակութան՝ տոմսակներ ունենալ հետները: Տոմսակները կբաժանե դրամարկղը. առաց տոմսակի վոչ-վոքի չեն թույլ տա ներս մտնել: Ներկայացումը կկայանա հոկտեմբերի 20-ին՝ նոր տոմարով, յերեկոյան ժամը 8-ին:

Հարգանքով՝ հեղինակը:

Խնդրում ենք ծխախոտ ու չիբուխ չծխեք:

Ներկայացում կազմակերպելու լուրը տարածվեց ամբողջ գյուղում: Դեռևս վոչ-վոք իր կյանքում ներկայացում չեր տեսել և ամենքն անհամբերությամբ սպասում ելին հոկտեմբերի 20-ին:

Գյուղացիք ասում ելին միմյանց.

— Ի՞նչպես պետք է յեկեղեցին մանենք, յեթե այնտեղ քահանա չի լինելու:

— Իհարկե, ո՞վ գիտե ինչ կպատահի:

— Մարդ ասի՝ ինչ պետք է ցույց տա մեզ այն խնդրոտը:

Սակայն դրանք գլխները շորով փաթաթած և բռնոթի բաշող ծերունիներն ելին, իսկ յերիտասարդներն ուրախությամբ ելին սպասում նոր գվարձալիքին:

վորի գլխին հաճախ գիպչում են վաչր թափվող ընկուղներն ու դառնությամբ լցնում նրա սիրտը: Քահանան կանգ է առնում, նա-
յում վերև՝ յերկնքին, ասածուն՝ կասկածոտ աչքերով:

Առաջ յեկեղեցու գանգերի ղողանջը ձեղքում եր ողբ և այդ հնչյունը հանդիսավոր կոչի նման սփռվում եր շրջակայքի վրա ու տեղեկացնում ամենքին իր գոյության մասին:

Սակայն մեկ անգամ ամբողջ գյուղում լուր տարածվեց, թե մի հրաշք է տեղի ունեցել և չքացել է յեկեղեցու դմբեթի վրայի խաչը: Հենց այդ որն էլ քահանա թեոփանեն չարացած տուն յեկավ ու բղավելով ասաց.

— Այս ի՞նչ դժբախտութիւնն է, իրենք անաստված են, իսկ ուրիշներին սատանայի համախոհ են հռչակում... Այս ի՞նչ տեսակ յերիտասարդներ են մեծանում, ի՞նչ տեսակ յերիտասարդութիւն...
Յեւ վաղ խոսքերն ամենից շատ յերիտասարդ Չամբիլային ելին

վերաբերում, վորովհետև խաչը նա յեր պոկել:

Չամբիլան ժիր ու անկեղծ յերիտասարդ է. նա յերկու շաբաթ առաջ գյուղ վերադարձավ ռազմական ծառայութիւնից և հետը բե-
րեց ռազմական մարդու անձնվիրութիւնը: Նա իրեն ապահով եր
զգում նույնիսկ այն միջոցին, յերբ ժողոված գյուղացիք յերկու-
ղածությամբ ելին նայում այն յեկեղեցուն, վորտեղ յերկար տարի-
ներ ընթացքում ազոթողներն իրենց շրթունքները հպում ելին
ամեն մի պատին, ամեն մի քարին, ամեն մի անկյունին:

Յեւ վաղ պես ամեն ոք յեկեղեցու գավիթը լցվում եր կանան-
ցով ու ծերունիներով, վորոնք ապշած գրուցում ելին իրար հետ
ու ցրվում այն ժամանակ միայն, յերբ նրանց գլխին կանգնում եր
Արծվի սարից գողի նման յեկած չարասիրտ գիշերը:

Այսօր բացվող առավոտն արևոտ եր, և Չամբիլայի տրամադրու-
թիւնն էլ զվարթ եր: Նա վաղ տալով յեկավ իր ընկերոջ մոտ, վորը
դեռևս անկողնից չեւ վերկացել ու ասաց նրան.

— Նիկո, գիտե՞ս ինչ...

— Վո՞չ...

— Մենք թատրոն պետք է սարքենք...

— Թատրոն... սարքենք... Թատրոնն ի՞նչ բան է...— հարցրեց
անապատելի կերպով Նիկոն, վերկացավ անկողնից, հորանջելով ու
մեջքն ուղղելով: Ապա նա սկսեց վորոնել իր արեխները:

— Յես քեզ կտովորեցնեմ, թե ի՞նչ բան է թատրոնը...— Մենք
մեր գործում սարքում ելինք, հիմա ուզում եմ, վոր այստեղ ել
սարքենք:

— Լավ, վոր այդպես է—սարքենք,— պատասխանում է Նիկոն
վճռաբար և բազուկները շարժում, իր ուժը գննում, սարքելու
պատրաստվում:

Տնից յերկուսը միասին դուրս յեկան:

Ճանապարհին Չամբիլան մտածում է, թե վորտեղից պետք է
սարքի թատրոնը և ի՞նչ ներկայացնի, իսկ Նիկոն դեռևս չի կարո-
ղացել պարզել, թե ի՞նչ պետք է արդյոք սարքեն, բայց նա համա-
ձայն է, վորովհետև վստահ է ընկերոջ վրա:

Ամբողջ ուրը նստել մտածում ելին: Հետո Չամբիլան ասաց.

— Հենց յեկեղեցում պետք է սարքենք, ուրիշ տեղ չունենք:

— Յես ել այդպես ելի մտածում, վորովհետև այնտեղ ավելի
հարմար է և միևնույն ժամանակ հայր թեոփանեյին ել մի լավ կբար-
կացնենք,— համաձայնեց Նիկոն, ավելի ևս բարձր պահեց իր գլու-
խը և ուղղվեց:

Ամբողջ գյուղում մի պիես գտնել չկարողացան: Այն ժամա-
նակ Չամբիլան վճռեց անձամբ գրել հեղափոխական բովանդակու-
թիւն ունեցող մի պիես:

Նա գործի անցավ:

Նա գրեց մի մեծ աֆիշա ու փակցրեց յեկեղեցու գավթի դռանը:

Աֆիշայում գրված եր.

Ըրկերներ, մեր աւիւմբում, այսինքն յեկեղեցում, կսարքվի
նոր թատրոն, կգրվի Չամբիլայի հեղինակած նոր պիեսը: Խընդ-
րում ենք հասարակության՝ տոմսակներ ունենալ հետները:
Տոմսակները կբաժանե ղրամարկը. առաց տոմսակի վոչ-վոքի
չեն թույլ տա ներս մտնել: Ներկայացումը կկայանա հոկտեմ-
բերի 20-ին՝ նոր տոմարով, յերեկոյան ժամը 8-ին:

Հարգանքով՝ հեղինակը:

Խնդրում ենք ծխախոտ ու չիբուխ չծխեք:

Ներկայացում կազմակերպելու լուրը տարածվեց ամբողջ գյու-
ղում: Դեռևս վոչ-վոք իր կյանքում ներկայացում չեւ տեսել և ա-
մենքն անհամբերությամբ սպասում ելին հոկտեմբերի 20-ին:

Գյուղացիք ասում ելին միմյանց.

— Ի՞նչպես պետք է յեկեղեցին մտնենք, յեթե այնտեղ քա-
հանա չի լինելու:

— Իհարկե, ո՞վ գիտե ինչ կպատահի:

— Մարդ ասի՝ ի՞նչ պետք է ցույց տա մեզ այն խնքոտը:

Սակայն դրանք զլխները շորով փաթաթած և բռնոթի բաշող
ծերունիներն ելին, իսկ յերիտասարդներն ուրախությամբ ելին սպա-
սում նոր զվարճալիքին:

Իսկ որքան անցնում էլին: Մոտենում եր հոկտեմբերի 20-ը: Չամբիլան աշխատում եր անդադրում, ժողովում եր գյուղի աղջիկներին ու տղերանց, գրում եր պիեսը, պատրաստում եր նրանց:

Նա աշխատում եր դուր գալ ամբողջ գյուղին: Նախրի ճանապարհներով անցնելիս այնպես եր նայում դեպի վեր, վոր իր շուրջն ել չեր տեսնում:

Ամենքը նրա վրա էլին նայում, մատով ցույց տալիս: Նա չել սրտատրոփ սպասում եր նշանակված որին: Այդ ուրը պետք ե ցույց տար նա իր տղամարդությունը:

Մանավանդ աշխատում եր դուր գալ իր դրացի աղջիկ Նինոյին, վորին տեղ եր տվել իր սրտում ռազմական ծառայությունից վերադառնալու առաջին օրից: Իսկ Նինոն նազ եր անում, խուսափում:

Մի անգամ նա պատահեց նրան ու ասաց.

— Նինո, ուզում ես թատրոնում խաղացնեմ քեզ:

— Յես զվարճությունների ժամանակ անգամ չեմ խաղում, միթե թատրոնում կխաղամ, — պատասխանեց նա կոպտաբար, թեև չեր հասկացել, թե վորտեղ պետք ե խաղար:

Յերբ նա տուն գնաց, հարցրեց մորը.

— Մայրիկ, ինչ ե թատրոնը:

Նրա մայրն այդ ժամանակ զբաղված եր շուշուխ (չուշխել) պատրաստելով և խոսելու ժամանակ չունեի:

Չպատասխանեց: Նինոն հեռացավ նրանից վիրավորված ու մտածկոտ:

Առաջին անգամն եր ներկայացում տեղի ունենում Շավեթիում:

Այդ մասին տեղեկացել էլին գյուղից դուրս ել, և լուրը հասել եր նույնիսկ մինչև քաղաք:

Այդ ուրիս համար ամենքը պատրաստվում էլին: Մինչև իսկ քաղաքից ել մի ներկայացուցիչ չեկավ:

Դա մի չերիտասարդ եր, վորի բեղերն անգամ դեռ չէին բուսել: Նա մեջքին կախած ունեի մի չերկու թղաչափ ատրճառակ, իսկ կրծքին կրում եր կոմյերիսմիոնիստական, ՄՈՊՐ-ի, Ֆիզկուլտուրայի և այլ նշաններ — մոտ հինգ հատ: Նա իր ահագին կաշվե պորտֆելը մերթ մի ձեռքումն եր պահում, մերթ մյուս:

Ներկայացուցիչը մեծ հոգատարությամբ վերաբերվեց գյուղին: Նա իսկույն ևեթ հրավիրեց չերիտասարդների ժողով և ասաց, թե ներկայացում կազմակերպելը լավ բան ե, թե դրանով կուսուրան կմտնի գյուղը: Ամենքն ել ուրախ դեմք ընդունեցին, բայց վնչ-վոք չեր կարողացել զվսի ընկնել, թե ով պետք ե մտներ իրանց գյուղը:

Այդ ուրն արդեն հոկտեմբերի քսանն եր:

Չամբիլան հենց առավոտվանից պատրաստություն եր տեսնում: Նրան առանձնապես ուրախացնում եր քաղաքացի հյուրի և Նինոյի ներկայությունը, կամենում եր չերկուսի աչքումն ել բարձրանալ:

Մոտենում եր չերեկոն:

Գյուղը զուգվում եր մաքուր զգեստներով ու շտապում դեպի չեկեղեցի:

Իսկ քաղաքացի հյուրն ուղեկցում եր նոր ծանթացած Նինոյին, վորը սաստիկ պարծենում եր դրանով և հպարտանում գյուղի աղջիկների առաջ:

Նրանք ստիպվեցին խաղողի այգիների միջով անցնել և միմյանց խաղողի ձիթեր էլին հրամցնում:

— Շուտ գնանք, ներկայացման չենք կարող հասնել, — ասում եր Նինոն ու քայլերը դանդաղեցնում:

— Առանց ինձ չեն սկսի, — պատասխանում եր նրա չերիտասարդն ու խորը նայում նրա աչքերին:

Իսկ չեկեղեցու գավթում անհամար բազմություն եր հավաքվել: Տեղը շատ նեղ եր չերևում:

Սկզբում կանայք սաստիկ դեմ էլին ներկայացում գնալուն, բայց սիրտը հաղթանակեց: Նրանք ել ճանապարհ ընկան, շտապում էլին շուտով չեկեղեցի մտնել, սակայն վերջինի դռները պինդ փակված էլին:

Հեռավոր պատշգամբից դիտում եր քահանա Թեոփանեն և բռնեցքը զարկում իր կրծքին ու շարժում միրուքը:

Մթնեց:

Գյուղից ադոտ լույս էլին արձակում ճրագները:

Մթնության մեջ ավելացավ մարդկանց աղմուկը և նրանք, համբերությունից դուրս չեկած, վճռեցին դուռը շարդուփշուր անել:

Ճիշտ այդ միջոցին չերեաց Չամբիլան: Նա վրդովված եր, չերեսը քրտնաթաթախ:

— Այժմ դրամարկը տոմսակներ կբաժանի, — ասաց Չամբիլան ու խռպոտ ձայնով հազաց: Նա սկսեց վորոնել բազմության մեջ Նինոյին: Չտեսավ նրան: Միտը ցավեց:

— Տոմսակներ չենք ուզում, չենք ուզում...

— Առանց տոմսակի կտեսնենք ներկայացումը, — աղմկեց ժողովուրդն ու պղտորվեց հանկարծ ծովի պես. վրա ընկավ բաց դուռներին, ներս խուժեց ու իր հետ ներս քշեց Չամբիլային ել: Չամբիլան սաստիկ նեղացած, շտապով բարձրացավ բեմ, սկսեց պատրաստել դերասաններին: Նրա հրամանով ել հնչեց առաջին զանգը:

Աղմուկն ընդհատվեց: Ամենքը լռեցին: Կարծում եյին, թե այդ զանգահարութիւնն սկսելու նշան եր, բայց և այնպես վարագույրը չեր բացվում:

Ամեն ինչ պատրաստ եր: Հնչեց յերկրորդ զանգն եւ և միջանի ըոպելից հետո վարագույրը պետք ե բացվեր:

Դուռը մութն եր:

Վոչ լուսինն եր չերևում, վոչ ել աստղերը, իսկ ամպերը շրջակա լեռներից շտապում եյին դեպի յերկինք:

Ձամբիւան հնչեցրեց յերրորդ զանգը և ճիշտ այդ ժամանակ մտաբերեց, վոր հուշարարը դեռ ևս չեր յեկել:

Նա գլխին զարկեց ձեռքերով, բայց ինչ կարող եր անել: Սպասեց չարձալ մի առ ժամանակ, բայց և այնպես հուշարարը չեր յերևում:

Իսկ ներկա յեղողները բարձր ձայնով բղավում եյին, պահանջում, վոր ներկայացուցն սկսվի:

Վերջը Ձամբիւան առաջ յեկավ ու բարձրաձայն ասաց.

— Ընկերներ, ինկատի ունենալով զանազան հանգամանքներ, խնդրում ենք ձեզ ցրվել, վորովհետև ներկայացումը կկայանա հին տոմարով:

Վորոտաց կատաղած ամբոխը և Ձամբիւայի խոսքն ընդհատվեց նրա բերանում: Ձամբիւան վճռեց գնալ և վորոնել հուշարարին:

Դռնից դուրս գնալ անկարելի չեր, ուստի նա ծլկվեց պատուհանից և վազ տվեց դեպի գլուղ: Իսկ կանգ առնել նա չեր կարող. հիշեց իր ունեցած պարտականութիւնն այն մարդկանց հանդեպ, հիշեց իր ունեցած պարտականութիւնն այն մարդկանց հանդեպ, վորոնք այնքան անհամբերութեամբ սպասում եյին ներկայացման:

Նա ներս վազեց Նիկոյի տունը, բայց նրան այնտեղ չգտավ: Վազ տվեց գլուղի միակ գինետունը և տեսավ սեղանի մոտ նստած Նիկոյին, վորի կողքին դրված եր դատարկված գինու «չարեքանոցը»: Նիկոյի աչքերը պղտորված եյին:

— Այս ինչ արեցիր, Նիկո, ինչո՞ւ յես այդպես խայտառակում ինձ:

— Յերբ խայտառակեցիր...

— Քեզ չե՞յի ասել, թե ներկայացում պետք ե կայացնենք:

— Բայց դու չասացիր, թե նոր տոմարով:

— Հետո, այսոր ինչ ե...

— Յես ինչ գիտեցի, թե այսոր պետք ե նոր տոմար լինի...

Ձամբիւան մի ակնթարթում նրա ձեռքից բռնեց ու քաշ տվեց դեպի յեկեղեցի:

Միջանի ըոպելից հետո պատուհանից ներս եյին սողում Ձամբիւան ու Նիկոն, վորոնց հանդիսականներն անհամբեր սպասում եյին:

Նիկոն ի տես ամենքի ներս սողաց հուշարարի համար պատրաստված փոսը: Նրան ուրախացնում եր այդորինակ մի պատվովոր պարտավորութիւնը:

Սկսվում եր տասնմեկերորդ ժամը:

Լսվեց յերրորդ զանգն եւ և վարագույրը բարձրացավ:

Բոլոր հանդիսականները լսողութիւն դարձան: Լսութիւն տիրեց: Բոլորն ել աչքերն ուղղել եյին բեմի կողմը և սպասում եյին սկսվելուն:

Գործողութիւնն սկսվեց սիրո բացատրութեամբ և հանդիսականները վողկորվեցին, տեսնելով, վոր վարագույրն իջնում ե միջանի դերակատարների կովի ու միմյանց քիթ ու պռունկ ջարդելու միջոցին:

Ծափահարում եյին ու բղավում.

— Մհ, ինչ լավ դնքստեց այն մեկը:

— Այնպես եր խփում, կարծես յեզան թիակ լիներ:

Յերկրորդ գործողութիւնն ել հաջողութեամբ ավարտվեց: Հասարակութիւնն առանձնապես հավանեց այն տեղը, յերբ դերակատարներից մեկը խելագարվեց ու ամեն ինչ ջարդուփշուր արեց:

Սկսվեց յերրորդ գործողութիւնն ել: Պետք ե խաղացվեր պիեսի վճռական տեղը: Ձամբիւայի անունն այժմ պետք եր գնահատվեր:

Գործողութիւնը ջերմորեն առաջ եր գնում: Վերջին ըոպելներն եյին սկսվել և պիեսն ել փառավորապես պետք ե ավարտվեր:

Պիեսի հանգուցն այսպես եր լուծվում:

«Հեղափոխական Շալվան մատնութեան համար պետք ե սպաներ սիրած աղջկան և ինքն ել՝ ծրագրված գործի փշանալու պատճառով՝ պետք ե պատուհանից ներքև թռչեր— անձնասպանութիւն գործելու նպատակով»:

Բեմի վրա կրակելն անկարելի չեր, ուստի պետք ե կուլիսներում կրակեր ինքը Ձամբիւան:

Յեկավ դրա ժամանակն ել:

Դերակատարը հանեց ատրճանակը, ուղղեց սիրած աղջկա կողմն ու գոռաց.

— Ուրեմն մեռիր, դավաճան...

Կուլիսներում հրացանը չորոտաց:

Աղջիկը նույնիսկ ընկավ գետին, բայց վորովհետև հրացանը չեր վորոտացել, նա նորից վոտքի կանգնեց:

Դերակատարը յերկրորդ անգամ ուղղեց ատրճանակը, արտասանեց սպառնական խոսքերն ել, բայց և այնպես հրացանը չարձակվեց:

Իսկ կուլիսներում Ձամբիւայից դառնութեան քրտինք եր ծո-

րում: Գնդակն ամրացել էր խողովակում, վոչ դուրս եր ընկնում և վոչ էլ մի բանով հանվում:

Համբերութիւնը կորցրած գերասանը յերրորդ անգամ փորձեց կրակել ատրճառակից, բայց այս անգամ նրա սիրած աղջիկն այլևս վաչր չընկավ: Կատաղած գերասանը վրա ընկավ, գոռով վաչր գցեց նրան գետին և ինքն էլ թռավ պատուհանից:

Հենց այդ միջոցին վորոտաց հրացանն էլ, կուլիաներից լավեց նրա պալթիւնը, բայց արդեն ուշ էր:

Վարագուցն իջավ և ներկայացումն էլ ավարտվեց:

Վորոտացին ծափերը, թնդաց հատակը վտանների տրոփուներից, սուլոցն ու բղավոցը խլացրին դահլիճը:

— Հեղինակ, հեղինակ... — գոռում եր հասարակութիւնը, բայց Ձամբիւան ամոթից չեր կարողանում չերկալ:

Նա վշտալի կերպով ասում եր իր մտքում. «Փամփուշտը դավաճանեց ինձ, թե չե պիեսը շատ հաջող կերթար»:

Մի շնորհակալ աղմուկով հասարակութիւնը գրոհ տվեց դեպի դուռը և միքանի բռնակից հետո յեկեղեցին դատարկվեց:

Ամենքն շտապով տուն ելին գնում:

Իսկ գիշերը հետզհետե ավելի ցած եր իջնում, տարածվում եր ստվերածածկ գետնի վրա, իր գիւրկն եր առնում քնած գլուղը:

Աշնան լուսադեմը զարթնում եր հովի որորով:

Կապարագուն ամպերը, շղարշագուն մառախուղն ու հովից ցրված չոր խոտի բուրմունքը ծավալվում ելին ոգում:

Սալերի ճոճուցն ու արշալույսի բռնակներին հեռու տեղ գնացող խոշոր շների հաջորդ զարթեցրին սալի ճանապարհը:

Գլուղը ևս զարթնեց, չերեկվա ներկայացումը նրա աչքի առաջն ե և նա գգում ե ուրախութիւն և գոհունակութիւն:

Յերկնքում ամպերն ավելանում են: Ոգը ծանրանում, սեանում ե և աշնանային խոնավությամբ տոգորվում:

Հանկարծ յեկեղեցու գլխին ծուխ յերևաց. այդ ծուխն աչքան պղտոր եր, վոր նմանվում եր յերկնքում փռված կապարագուն ամպերին:

Տանիքից դուրս նետվեցին կրակի կաջներ և բոցն իր ջերմությամբ ծածկեց տանիքը:

Գմբեթը փալեց բոցի գունով, կրակը նրան բարձրացրեց դեպի յերկինք ու մոխիր դարձրեց:

Գլուղը վոտքի կանգնեց: Ամենքն էլ շտապում ելին դեպի յե-

կեղեցի: Կամենում ելին ոգնութիւն հասցնել, բայց չեյին կարողանում, արդեն ուշ էր:

Այրվում եր յեկեղեցին և յեկեղեցում այրվում եր Ձամբիւայի պիեսը, Ձամբիւայի աշխատութիւնը:

— Ե՛լ վճռեղ պետք ե ներկայացում տեսնենք... — Ասում ելին գլուղացիք և դիտում իրենց հին, հարչուրավոր տարիներ գոչութիւն ունեցող, տխրությամբ շնչող յեկեղեցու այրվելը:

Ձամբիւան վշտացած եր: Յավում եր նրա սիրտը: Չեր կարողանում պարզել, թե ո՞վ պետք ե լիներ հրդեհողը, վրեժխնդիր յեղողն ու թշնամութիւն անողը:

Իսկ որերն անցնում ելին: Բնութիւնը փոխում եր իր գույնը, վորովհետե աշնանն ամեն ինչ դեղնում ե, թառամում են ու թափվում ծառերի, ծաղիկների տերեւները:

Իսկ սարի լանջի վրա փռված Շավեթի գլուղը մառանները լցնում եր զինիով, ամբարները՝ հացով, սիմինդով, քաղցրահամ խնձորներով, և սալերը փայտ ելին բերում անտառներից՝ ձմեռը տաքացնելու համար:

Մի որ քահանա Թեոփանեյին ձերբակալեցին...

— Վո՞ր ժամանակաշրջանի գլուղն ե նկարագրված այստեղ: Ինչի՞ց ե դա յերեվում:

— Ո՞վ եր Ձամբիւան:

— Վորտեղի՞ց եր նա վերադարձել:

— Գլուղում հասկացողութիւն ունեյի՞ն արդյոք թատրոնի մասին:

— Ի՞նչպես վերաբերվեցին գլուղացիք դեպի ներկայացումը:

— Ինչո՞ւ քահանա Թեոփանեն այրեց յեկեղեցին:

— Տալի՞ս ե արդյոք այս պատմվածքը վորոշ պատկեր ներկայումս գյուղում տարվող պայքարի՝ ընդդէմ հին կենցաղի: — Գլուղի վո՞ր ուժերն են կողանակից այդ պայքարին յեւ ովքե՞ր են դեմ:

— Կարո՞ղ եր արդյոք այստեղ նկարագրված դեպքը տեղի ունենալ ժամանակակից հայկական, թուրքական, կամ ռուսական գլուղում: — Ինչո՞ւ:

ՍՈՒՍՈՆ ՄԵՋՂԱՆՈՒՆԱԳԻՒՄԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

(ՀԱՏՎԱԾ ՎԵՊԻՑ)

Գրականներումս մկներ ելին խաղում: Մեծ պատի յերկուշաբթի յե—
տոված ու ծարավ: Ի՞նչ անել:— Խրճիթս, վորքան ել սիրելի լիներ
ու դուրեկան, հաց չեր տալու ինձ, պետք եր ապրուստի մասին
մտածել: Չորրորդ որը կանուխ դուրս չեկա սենյակիցս, թուլացած
ու դանդաղ քայլերով գնում ելի առաջ, և հանկարծ ինձ գտա
մեջդանում: Գլուղերից տոպրակներով ալյուր ելին բերել գլուղա-
ցիները և վաճառում ելին քաղաքացիներին:

Անցա—դարձա ալյուրների մոտով: Ինչ ելի մտածում այդ
ժամին, ինքս ել չգիտեմ, վորովհետև ինչ-վոր ծանր բան ճնշում եր
սիրտս, ինչ-վոր անհասկանալի մաքեր ելին անցնում գլխովս: Սո-
վածությունից ու հոգնածությունից սկսեցի հորանշել:

Մոտիկ կանգնած եր մի քաղաքացի և ալյուր ծախող գլուղա-
ցու հետ սակարկում եր ալյուր գնելու համար: Միքանի ըոպե սրանց
խոսակցությունը լսելուց հետո, միջամտեցի և համաձայնության բերի
լերկուսին ել. քաղաքացին գնեց 20 տոպրակ ալյուր, շնորհակալ
լեղավ ինձնից, վոր ուրիշներից եթան կարողացավ գնել, և իմ մա-
տուցած ծառայության համար ընծայեց ինձ մի բոլորովին նոր մե-
տաքսե վոսկեգունին տվող բաղդաղի (մեծ թաշկինակ):

Անցա միքանի քայլ. հանդիպեց մի ուսու չինոֆուիկ (աստիճա-
նավոր), բաղդաղին տեսնելով ձեռքիս՝ ցանկացավ գնել: Տվի, վճա-
րեց նա ինձ, առանց սակարկելու՝ մի վոսկի: Հասկանալի չե ձեզ
համար, թե վորքան ուրախացա, չերբ այդ փալուն վոսկին իմ ձեռքն
ընկավ: Ապա խնդրեց աստիճանավորը, քանի վոր լեզու չգիտեր,
գնել իր համար կերակրեղեն և խմիչքեղեն. կատարեցի նրա խնդիրը
և այդ ծառայության համար ել միքանի կոպեկներ տվեց: Այսպիսով
վարժվեցի հեշտ ձևով փող վաստակելուն: Դրանից հետո համարյա
ամեն որ վորոշած ժամին հանդիպում ելինք յես ու այդ աստիճա-

նավորը, գնում ելի նրա համար զանազան իրեր, ոգնում ելի և իմ
մատուցած այդ թեթե ծառայությունների համար ամեն անգամ տա-
լիս եր միքանի կոպեկ: Այսպիսով արդեն հավաքել ելի մոտ վեց
ուրբի: Մտածեցի մի քիչ ավելի լայն գործ սկսել—գնել վոշխար-
ներ, և առանց յերկար հաշիվներ անելու, քաղաքից դուրս, մի հյա-
պարակ տեղում գլուղացուց գնեցի 10 վոշխար. նույն որը ծախեցի
քաղաքի շուկայում, իհարկե, շահով: Մի ամսվա ընթացքում այս-
պիսի առևտուրից վաստակել ելի արդեն 35 ուրբի:

Մայիսը վրա հասավ, հավ ու ճուտի ժամանակ եր. ինձնից վաղ
վոշ-վոք չեր վեր կենում ու դուրս գալիս քաղաքից հեռու, ճամպի
վրա գլուղացիներին հանդիպելու: Գնում ելի գլուղացիներից ճու-
տեր, և հարյուրից ավելի վաճառում որական. անհնարին եր, վոր
ամեն որ մի ուրբուց ավել չաշխատեցի: Մայիսի վերջին գանձա-
րանիս ավելացավ դարձյալ 60 ուրբի. ընդամենն ուրբեֆ՝ գանձա-
րանում արդեն ունեցածս գումարը հասել եր 95 ուրբու: Թարմ
մրգեղենի սեզոնը չեկավ, սկսեցի դադարել թարմ մրգեղենի առե-
տուրով:—Դրամս հավաքվեց, դարձավ 130 ուրբի: Հրապարակ չե-
կան սեխն ու ձմերուկը. այստեղ ել հաջողություն ունեցա. չերկամ-
սյա առևտրի մեջ յուրաքանչյուր տասը ուրբիս շահեց յերեք ուրբ-
լի: Արդեն ունեմ 169 ուրբի կանխիկ գումար: Աշնանն ու ձմեռը
շուկայի հրապարակից չելի հեռանում, գնում ու ծախում ելի ամեն
ինչ, ինչ տեսնում ելի գլուղացիների ձեռքին: Ունեցածս գումարը
բարձրացավ 300 ուրբու: Գարունքին արդեն 315 ուրբի կանխիկ
դրամ ունեցի:

Այժմ նկարագրեմ, թե ինչպես ելի ապրում: Տասչորս ամսվա
ընթացքում, բացի չոր հացից, ուրիշ վորևե կերակուր, նամանավանդ
գինի՝ չեմ գնած, վոշ ել վորևե տեղ մի կոպեկ ելի ծախսել—մոմ,
ոճառ, բաղնիք, ջուր, փայտ, ածուխ, հագուստ—սրանք ավելորդ
բաներ ելին ինձ համար: Միայն ձմեռվա համար գնեցի գինվորի
մեխավոր լերկարվիկ կոշիկներ և մի հնացած շուխա: Գիշերը քնում
ելի խրճիթումս. դրամը պահում ելի թախտիս տակը չեղած փոր-
վածքում, վորպեսզի չար աչքերի համար աննկատելի մնար. նորո-
գել տվի թախտս և շուրջը փակցրի տախտակներ. մինչև թախտն
ամբողջովին չջարդեցիր, գլխի չելի ընկնի, թե նրա տակը փոր-
վածք կա:

1819 թվին, հունիսի սկզբին գուգվեցի, զարդարվեցի ինձ
հարմար նոր հագուստի և կոշիկների մեջ. այս նոր հագուստի մեջ
աչքան ելի փոխվել ու գեղեցկացել, վոր շուկայի մարդիկ ինձ
չելին ճանաչում: Վերցրի 350 ուրբիս և ճանապարհվեցի թավադ

Լուարսաբի մոտ աչն նպատակով, վոր նրա կալվածք՝ Ծիթլիան և ալ գլուղերում գնեմ ալուր և գարի:

Լուարսաբը սիրալիր ընդունելութուն ցուց տվեց և ընդունեց ինձ իբր հասակակից և վաղեմի ծանոթ բարեկամի: Յուրահատուկ բնավորութուն ունեւ նա, վոր աչքի չեւ ընկնում ամեն անգամ: Որինակ՝ չերբեք իրեն չեւ ցուց տալիս ավելի մեծ մարդ, քան նրա դիմացինը— ով եւ վոր լինեւ նա, չեւ, թե մի ուրիշը: Վորքան նա այդպես վեհանձն եւ վարվում ինձ հետ, այնքան նա բարձրանում եւ իմ աչքում, և միշտ նրան համարում ելի ինձնից բարձր մարդ, ինձնից մեծ մարդ, և դրա համար պատվում ու հարգում ելի նրան: Յես հանգիւպել եմ շատ ուրիշ մարդկանց, վորոնք իրենց լուսավոր ու կրթված մարդու տեղ գնելով՝ իրենց գլուխը բարձր են պահել և նույնիսկ չեն ուզեցել քեզ հետ խոսք ու զրից անել: Իմ աչքում դրանք անմիջապես ընկել են և չես համարել եմ դրանց ինձնից ցածր մարդիկ, վորովհետև նրանց մեջ չեմ տեսել խելացիութուն:

Լուարսաբը հատուկ մասնակցութուն ե ունեցել իմ դաստիարակության գործին: Ինչպես հալըն իր վորդուն կամ մեծ չեղբայրը փոքր չեղբորը՝ հարց ու փորձ արավ իմ վիճակի մասին: Յես, իհարկե, վոչինչ չեյի կարող թագցնել այդպիսի բարին ցանկացող մարդուց և ամեն ինչ կպատմելի մանրամասնորեն, սակայն այդ ժամանակ հանկարծ ներս մտավ տան ծառայողներից մեկը, իմ հատակակից և ինձ հետ միասին մեծացած՝ Սոսիա Գամձկեպովեշվիլին: Ճիշտն ասած, նրա ներկայութեամբ իմ կյանքից շատ բան չասացի, ամաչեցի նրանից, և, իհարկե, միքանի ստեւ ել ասացի, որինակ՝ պատմեցի, թե ինչպես, վորպես թե ծառայել եմ 15 ամիս մի վաճառականի մոտ, վորը շատ լավ եւ պահում ինձ, սովորեցրել ե ինձ, թե ինչպես պետք ե առևտուր անել և վերջում ընծայել ե ինձ իմ հավատարմության համար իր ստացած վաստակի մի ութերորդ մասը՝ 350 ռուբլի: Իբր ապացուց իմ ասածների, հանեցի քսակս և հրամցեք արի Լուարսաբին: Լուարսաբին դուր չեկավ իմ վարմունքը, սակայն քսակիս մինչև իսկ չնայեց: Այդ ժամանակ խնդրեցի, վոր այդ դրամը պահեւ փակ սնդուկում, դրա հետ միասին պարգեցի միտքս, թե ինչ նպատակի համար ե գործադրվելու այդ դրամը...

Այս խոսակցության ժամանակ հանկարծ շնչասպառներս ընկավ ծառայողներից մեկը և հայտնեց, վոր Լուարսաբի ամուսինն ազատվել ե և ունի մի լավ սիրունիկ տղա:

— Այսպես շուտ... շատ ժամանակ չի անցել... Փառք ասած... ասաց Լուարսաբը ծիծաղկոտ դեմքով...

Նորածնի անունը դրին Ալեքսանդրե. սկսվեց կեր ու խումը

Լուարսաբի տանը. հյուր—հյուրի յետեից ելին գալիս տղայի մորը շնորհավորելու:

Ալեքսանդրեյի անվան Լուարսաբը գնեց տասն ընտանիք ճորտեր, խաղողի մի մեծ այգի և մի շրաղաց. դրամը պակասեց և ինձնից փոխ առավ 300 ռուբլի մի տարի ժամանակով տոկոսը վրան չեկավ և տվեց մուրհակ:

Մի ամիս մնացի Լուարսաբի մոտ. վերադարձիս ժամանակ Լուարսաբն ընծայեց ինձ մի արաբա հաց և բավական քանակութեամբ խմիչքեղեն: Բացի դրանից, չես գնեցի գլուղացիներից 50 ռուբլու հաց և հավեր, հնդուհավեր, բադեր ու սագեր: Այս բոլորը դրամի վերածեցի քաղաքում:

Նորից իմ արհեստին անցա—սկսեցի շարչիութունս. դադար ու հանգիստ չունեյի, ամբողջ որն աշխատում ելի, գիշերները մեծ մասամբ անքուն ելի անցկացնում, այնքան զբաղված ելի: Միտքս ամբողջովին զբաղված եւ, թե ինչպես դրամներս որեցոր աճեցնեմ, խոշոր գումար դարձնեմ. միակ միջիթարանքս դրամներս ելին, գավալիս չափ փայփայում ելի նրանց: Դրամներս աճեցնելու ցանկութունն աչն աստիճանի. հասավ, վոր շատ անգամ չոր հաց ել չեյի տոնում, վորպեսզի դրամներս չպակասեն. հաճախ ճգնավոր վանականի նման որերով սոված ելի մնում, վոչինչ չեյի ուտում: Ճգնականի վանականից տարբերվում ելի միայն նրանով, վոր վանականը, թեկուզ տանը շատ բան ունենար, չեւ ուտի, իսկ չես հարմար առիթներ ելի վորոնում մի տեղ մի բան ուտելու, իհարկե, առանց փողի: Սովածութուն, շոգ, ցրտութուն՝ բոլորովին չեյի զգում. վատ ելի զգում միայն այն ժամանակ, չերբ ստիպված ելի լինում ուտելու կամ սուտ չերգվելու: Սակայն վերջը դրանց ել վարժվեցի, ինձ համար սուտ խոսեցն արդեն դարձել եւ սովորական չերևուլթ, ինչպես սովորական թաշկինակի գործածութունը, այնպես ել առանց սուտ խոսելու անկարելի չեւ մի չեւ կոպեկ անգամ վաստակել: Այսպիսի ծանր գնով մի տարի արդեն դիգել ելի 600 ռուբլի. այս դրամը բերի 1820 թվին Ծիթլիան գլուղը հունիս ամսին, չերբ գլուղացիները խիստ կարիքի մեջ են լինում դրամի տեսակետից. բաց դացիները խիստ կարիքի մեջ են լինում դրամի տեսակետից. բաց այս անգամ հաց չգնեցի առաջվա նման, այլ դրամներս ավի սրան-նրան վորոշ տոկոսով: Տոկոսը հաշվեցի յուրաքանչյուր չերեք մանեթին մի կող¹⁾ հաց տարեկան: Այսպիսով Ծիթլիան գլուղը տարեկան վորպես տոկոս տալիս եւ 200 կող ցորեն:

Տարվա գլխին, 1821 թվին Ծիթլիան գլուղում ամբողջութեամբ

¹⁾ կողը—վրացական չափ ե, հավասար ե մոտ մի փթի (գարի), իսկ ցորենը մի քիչ ավել ե կշռում:

ժողովեցի բոլոր տոկոսները հացով և վաճառեցի 200 ուռլով. սրան ավելացրի իմ մի տարվան շահած 300 ուռլին, և այս 500 ուռլին իբրև պարտք տվի Դիդոմի և Մցխեթայի գյուղացիներին:

Յերրորդ տարին վերը հիշած գյուղերում պարտք տված գումարներից ստացած տոկոսները և քաղաքում վաստակածս դրամները միացրի և վարկավորեցի Ծիլկանի, Ծիրովանի և Ոկամի գյուղացիներին:

Այսպես նաև չորրորդ, հինգերորդ, վեցերորդ տարիներում... մինչև 1850 թիվը պարտ տված գյուղերից տոկոսները հավաքելով և միացնելով քաղաքում չարչիության և այլ միջոցներով վաստակած գումարներին հետ՝ վարկ ելի բաց թողնում նորանոր գյուղացիների ու գյուղերի, այնպես՝ վոր, ամբողջ Քարթալինայում՝ Գուռ գետի աջ ու ձախ ափերին գտնված բոլոր գյուղերն ու գյուղացիները կապված ելին ինձ հետ իրենց տոկոսներով, պարտք առած գումարներով:

Առաջին հինգ տարում, յուրաքանչյուր տարի և տարվա գլխին թավադ Լուարսաբը փոխում եր մուրհակը և տոկոսները վրան գալիս: Կարծում եմ չեմ կարող վճարել պարտքը. վոչ, կարող եր, բայց չվճարեց նրա համար, վոր սկսել եր կալվածների տեր դառնալ և որեցոր ավելացնում եր կալվածների թիվն ու տարածությունը:

Հետագայում արդեն պարտքի վճարումը դժվարացավ, վորովհետև տարեցտարի տոկոսները բարդվելով հիմնական գումարի վրա, դրանք ել իրենց հերթին ավելացնելով տոկոսների քանակը և ամեն անգամ մուրհակներ փոխելով՝ բավական մեծացավ գումարը և վճարելը դժվարին դարձավ:

Թավադ Լուարսաբի հաջողութուններն ու հարստանալը դուր չեր գալիս նրա ընկերներին ու զրկիցներին, սկսեցին նախանձել և նախանձից գրգված՝ վատություններ անել ու վրասել նրան: Այսոր մի ծառայողին ելին համոզում ու տնից փախցնում, վաղը մյուսին, չերրորդին, չորրորդին և այլն. մի որ կալվածներից մեկն ելին ձեռքիցը խլում, մյուս որը՝ մի ուրիշը, և այսպես անվերջ. հարկադրված չեղավ ամեն ինչ թողած՝ դատարանները վաղել, սրա նրա դռները մաշել: Թեև շատ բանով վրասեցին Լուարսաբին և նրա կյանքի վերջին որերը դառնացրին, բայց իրենք ել լավ որի չընկան: Դատարանի և փոստիկանատան ծառայողներն իմանալով սրանց հակառակութունը՝ հարմար առիթ գտան սրանք ել իրենց հերթին իրենց բաժինն ստանալու: Գրում ելին 25 կոպեկանոց խնդիրներ և նրանցից առնում 5 ու 10 ուռլիներ. գործերը, վոր կարելի չեր

միքանի ժամում վերջացնել, որեր ու շաբաթներ եր տևում. դրանից, ի հարկե, շահվում ելին պաշտոնյաները՝ միջոց վաստակելով ավելի և ավելի կաշառքներ ստանալու համար: Շատ անգամ գործը խճճում ելին, խառնութիւններում, վոր դժվարանա և կողմերից գումարներ պոկեն: Կովոդ կողմերը թակարդն ելին ընկել և այլևս ազատվել չեցին կարողանում. մի գործ, վոր կարելի չեր փոստիկանության միջոցով վերջացնել, դատարանին եր ընկնում և ընդհակառակը՝ դատարանին վերաբերող գործը փոստիկանությունն եր քննում—վերջացնում՝ խոշոր գումարներ ստանալով:

Լուարսաբի հետ թշնամացավ գյուղացիներից ու թշնամիներից ավելի՝ փոստիկանությունը, վորովհետև նլանից շատ բան չեր կարողանում ոգավել վերջերս: Յերբ զանազան ծուռ ու մուռ ճանապարհներով չկարողացավ փոստիկանությունը վրասել Լուարսաբին, սկսեց այլ միջոցների գիմել: Լուարսաբն ուներ իրեն յենթակա ութ հրեա գյուղացիական ընտանիքներ. նրանց փոսկիների վրա աչք ուներ ուպրավայի անդամներից մեկը. վերջինս մի որ, չերբ Լուարսաբը տանը չեր, հրեաներին գյուղից դուրս կանչեց և ասաց. — «Յես բավական հիմքեր ու փաստաթղթեր ունեմ ձեզ ճորա վիճակից ազատելու Լուարսաբի ձեռքից, չեթե ինձ կտաք 100 վոսկի»:

Ուրախությունից շուրջած հրեաները խստացան տալ 100 վոսկին, իսկ առձեռն վճարեցին 20 վոսկի, վոր այդ գործը հաջողեցնի: Ուպրավայի անդամը դրում ե 10 թաբախանոց թղթի վրա խընդիր, վորի մեջ բավական չերկար պատմություն անելով՝ ապացուցում ե, թե ինչպես նրանք չեղել են խաբույթիցներ, Աբրահամի զավակներ և Հակոբի վորդիք, վորոնց աստված ինքն աղնվական ե դարձրել և ընտրյալ ժողովուրդ ե ճանաչել: Սկզբում, չերբ տեսան այդքան մեծ ու ընդարձակ խնդիր դրած, հրեաները կարծեցին, թե խնդիրը նույնիսկ քար կարող ե ջարդել, սակայն վերջը, չերբ ուպրավայի անդամը թարգմանեց գրվածքի բովանդակությունը, մեջքները կոտրվեց, զգացին ու հասկացան խաբեբայությունը. այլևս, իհարկե, բաց աչքով չեցին վճարի մնացած 80 վոսկին, մանավանդ վոր 20 վոսկու համար արդեն խիստ փոշմանել ելին:

Այս և սրանց նման բազմաթիվ փաստեր յեկան Լուարսաբին վրասելու, սակայն բավականանաք այս չափով:

Տասներկու տարի շարունակ իմ ձեռքի տակ և իմ ճիրաններում եր, ինչպես վերն ասացի, համարյա ամբողջ Քարթալինայի վոչ միայն աչնտեղի հատակ վորդայությունը, այլև ձեռքից չսլքածս նաև կալվածատերերը ել թակարդս ելին ընկել

10817-57 (26391) 1801

իրենց պարտքերով ու մուրհակներով. առնվազն բոլոր պարտքատե-
րերի թիվն առանց քաշվելու կարելի չէր հաշվել 5000 տուն. չեթե
յուրաքանչյուր տան վրա նույնիսկ գցենք մի կողմ ցորեն, իսկ կող-
մ ցորենն այդ ժամանակ ծախվում էր մի ուրբով—աչսպիսով իմ տա-
րեկան չեկամուտն անում էր 5000 ուրբով. բայց այս գումարի մեջ
չի մտնում իմ այլ աղբյուրներից ստացած չեկամուտները. բացի
այդ, ընտանիքներ ել կալին իմ պարտատերերից, վորոնք վճարում
էին վոչ թե կող ցորեն, այլ չերկու, չերեք, չորս և ավելի, աչն-
պես վոր չեկամուտս 10000 ուրբուց ավել էր անցնում:

Այսքան տարեկան չեկամուտ ստանալուց հետո անհնարին էր,
վոր չչափելի խոշոր գումարներով: Դրամագլուխը շարունակ շրջա-
նառության մեջ պիտի լինի, դրամը դրամ պիտի վաստակի. այլևս
չբավականացա հազար մանեթներով, ուզում էի միլիոնների հա-
սեմ. չէ՞ վոր քանի դրամն ավելանում է, աչնքան մարդ աչքածակ
է դառնում, մի մեղադրեք ինձ, խնդրում եմ, մարդկալին բնավո-
րութուն է աչդ...

Բայց ինչի՞ մեջ պիտի գործադրելի այդքան դրամներս, վոր
ծովի ալիքների նման գալիս էին: Քարթալինալում «ազատ» տեղ
չկար. աչդտեղի շուկան այլևս ինձ չէր բավարարում. քաղաքի վա-
ճառականներից վախենում քաշվում էի. հենց վոր դրամներս ի-
րենց ձեռքն էին գցում, անմիջապես դիտմամբ հաշտարարում էին
իրենց սնանկացած և աչքս մնում էր ջուր կտրած, գնա ու դրամ-
ներդ դուրս բեր դրանցից: Վորոշեցի դրամներիս շրջանառության
ասպարեզն ընտրել կախեթիան և Բորչալուն. այս կատարվեց 1832
թվին:

Կախեթիալում բերքը դեռ ուշանում էր, ուստի և վորոշեցի
միառժամանակ մնալ քաղաքում, վորպեսզի իրականացնեմ իմ վա-
ղեմի մտածմունքներս, վորոնք շարունակ զբաղեցնում էին ինձ:

Գասպար Սարգիսբեգաշվիլին կամ ինչպես վերջերս նրան մե-
ծորում էին ու անվանում՝ Գասպար Միկիթովիչ Սարգիսբեգով —
սկզբում մանրավաճառ, իսկ այժմ աչքի ընկնող քաղաքացի առե-
տրական, հայտնի չէր դարձել քաղաքում և վերաստանում իր խել-
քով ու հարստությամբ: Ծիշտ վոր, աչդ ժամանակներում վոչ վոք
չէր գերազանցում նրան. իմ ժամանակ նույնիսկ շարունակում էր
գեռ իր հացի առևտուրը. խոշոր հարստության տեր էր: Դրա հետ
միասին նաև վաճառականութուն էր անում—Մոսկվայից բերում
էր մահուղեղեն, չթեղեն և այլն ու վաճառում էր Թիֆլիսում ար-
շիններով ու թոփերով: Բոլոր վաճառականները, իհարկե, շարու-
թյամբ էին լցված գեպի Սարգիսբեգաշվիլին և բոլորն էլ ցանկա-

նում էին, վոր նրա գործերը վտանգվեն, վորեւ գեպքով անհաջո-
ղության մատնվեն. սակայն վոչ վոք չկարողացավ նրան հաղթել
ու գերազանցել: Այս բոլորը չես շատ լավ գիտելի և սպասում էի
հարմար ժամանակի: Մորս տանջանքների պատկերը յուրաքանչյուր
վայրկյան ուրվականի նման կանգնում էր, առաջ և իմ մեջ դարթ-
նում էր ուժեղ ցանկութուն, վորեւ կերպ թակարդը գցել աչդ ա-
նիծյալին և չենթարկել նույն տանջանքներին, ինչ տանջանքներ
վոր դա չենթարկել էր իմ մորը:

Յերբ իմ գումարների շրջանառութունն ու առևտուրս սկսել
էի Քարթալինալում, աչդ որվանից պակասել էր Սարգիսբեգաշվի-
լու հաճախորդների թիվը պակասել էր հացից ստանալիք չեկամու-
տը: Սրանով չբավականացա. չերեք տարվա ընթացքում փաս հաս-
ցրի նրան մոտ 8000 ուրբուր: Սարգիսբեգաշվիլին կանխիկ դրամով
գնում էր հացը և մտածում էր, իհարկե, ավելի զնով ծախել. իսկ
չես միայն դրամագլխիս վաստակ-տոկոսներն էի վաճառում և, ի-
հարկե, ինձ ավելի ձեռնտու չէր պակաս գնով հացը ծախել, քան
Սարգիսբեգաշվիլուն, վերջինս ստիպված էր լինում հաճախ դրա-
մագլխից վերագիր անել: Յերբ շատ նեղվեց և փասներին այլևս
չէր կարողանում դիմանալ՝ Սարգիսբեգաշվիլին ձեռք վերցրեց այս
ձևի առևտրից և սկսեց մետաքսեղենի առևտուր. անձամբ ինքն էր
շրջում ներքին գավառները և մետաքս հավաքած՝ տանում էր Մոսկ-
վա վաճառելու:

1832 թվին Թիֆլիսի բերդաթաղում հայրենական—պապենա-
կան մի տան հետ միասին ուներ նաև սեպհական ջանքերով կա-
ռուցած չերկու հսկայական շենքեր, 20 կրպակներ և 70 հազար
կանխիկ դրամ. իսկ վաճառքի ապրանք 5000 ուրբի արժողության:
Պարտ էր Մոսկվայի վաճառականներին վեց հազար թուման (60,000
ուրբի), վորը պիտի վճարեր մի տարվա ընթացքում:

Այս տարի սովորականի նման այլևս չգնաց ներքին գավառները
մետաքս գնելու համար, աչն մտքով, վոր աչնտեղի վաճառական-
ներն արդեն բերած կլինեն քաղաք, ուրեմն և ավելի եժան ձեռք
կբերեր. ցանկանում էր կրկնակի վաստակ: Մենք մեր «գործու-
նեյությամբ» կանգնեցինք դեմ առ դեմ:

Ծիշտ վոր ներքին գավառների վաճառականներն իրենք էին
բերել մետաքս քաղաք՝ ութսուն հազար ուրբուր, վորը կարելի կը-
լիներ Մոսկվալում վաճառել տասը հազար թումանով: Սարգիսբե-
գաշվիլին առաջուց իր գործը պինդ էր բռնել և կանոնավոր հիմքե-
րի վրա դրել. գավառներից չեկած վաճառականների համար իր տա-
նը մի մեծ խնջուղ կազմակերպեց և հենց ճաշկերուլթի ժամանակ

խնդրեց, վոր ուրիշ վոշ վոքի հետ կապ չհաստատեն: Բոլորն, իհարկե, հնազանդվում ելին Սարգիսբեգաշվիլուն և չեղին ուզում նա ասած խոսքից դուրս գալ և վերջապես, ով կհամարձակվեր հա- կառակ քաջ անել:

Յերկրորդ որը Սարգիսբեգաշվիլին նայեց մետաքսը և չհավա- նելու նշան արավ, կարծես ուզեց հասկացնել, թե ինքն այնքան ել ախորժակ չունի այդ ապրանքն առնելու, մանավանդ վոր գինն ել բավական թանկ ե գնահատված, բայց անտարբերութամբ վերջն ավելացրեց.—

— Քանի վոր բերել եք, անհարմար ե չեա դարձնել. ահա իմ վորոշած գինը, վոր կարող եմ տալ ձեր բերած ապրանքին—չերեք հազար թուման (30,000 ռ.). կարծում եմ՝ բավական բարձր գին եմ տալիս:

Վաճառականները ժպտացին:

— Իհնչ եք ծիծաղում,—բարկացած պատասխանեց Սարգիսբե- գաշվիլին.— գուցե դուք կարծում եք, թե ձեր ապրանքն ավելի ար- ժեք. վորձեցեք և կհամոզվեք, վոր վոշ վոք այդ գինը չի տա ձեզ, ինչ չես եմ տալիս, ով աչքը բաց 30,000 ռուբլի կտա ձեզ ձեր բե- րած ապրանքին:

Վաճառականները կրկին ժպտացին:

— Շատ լավ,—ասաց Սարգիսբեգաշվիլին ինքնահավան.— չես շատ լավ գիտեմ, վոր մեկ ուրիշը հազիվ թե իմ չափ գումար վճարի, իսկ չեթե գտնվի այդպիսի մի մարդ, վոր իմ տվածից ավելին վճա- րելու լինի, չես ազնիվ խոսք եմ տալիս, վորքան ել բարձր գին լի- նեն տված, այնուամենայնիվ հինգհարյուր թուման (5000 ռուբլի) ավելի կտամ, կավելացնեմ, համաձայն եք:

— Համաձայն եմք,—ասացին վաճառականները:

Ձեռք ձեռքի դարկին, վորպես համաձայնություն նշան և հեռա- ցան իրարից: Անմիջապես Սարգիսբեգաշվիլին այցելեց բոլոր վա- ճառականներին, զգուշացրեց նրանց և խնդրեց, վոր վոշ վոք 30,000 ռուբլուց ավելի չտա և մինչև իսկ միքանի վաճառականներ ել ու- դարկեց նրանց մոտ, վոր գիտմամբ սակարկեն. սրանք ճշտութամբ կատարեցին Սարգիսբեգաշվիլու պատվերն ու խնդրը:

Ամբողջ որը հետևում ելի Սարգիսբեգաշվիլուն, ականջ ելի գնում նրա խոսակցություններին և վերջը գլխի ընկա, թե ինչ մտադրություն ունի նա, ծրագրեր կազմեցի նրան տապալելու, ա- կայն շատ ելի ցավում, վոր տասը հազար ռուբլուց ավելի չունեի ի առձեռն: Այնուամենայնիվ դրամ չունենալն ինձ չվախեցրեց՝ ծրա- գրածս իրագործելու:

Յոթ որ դուրսն ալլեա չերեացի. կարել տվի նոր շորեր՝ կաբա (թիֆլիսում գործածվելիք չուխալին փոխարինող արտաքին զգեստ, թեկերով), շալվար, բաց չերկնագույն ատլասի (խաս կտորից) ար- խալուխ, ճուղավոր կոշիկներ, գնեցի ալ-կարմիր ատլասե գոտիա- շոր, բուխարե մորթու գլխարկ, ձեռնոցներ, բաղդադի մետաքսե թաշ- կինակ և վոսկե ժամացույց իր վոսկե շղթայով. գնացի բաղնիք, սիրունացա-գեղեցկացա: Այնպես փոխվեցի, վոր ալլեա դարձա ան- ճանաչելի:

Յոթերորդ որը չերկու միջոցով հայտնեցի մետաքս ունեցող վաճառականներին, վոր չես ցանկանում եմ գնել մետաքսը, վոր հա- տուկ դրա համար չեկել եմ Գորուց և ժամկետ նշանակեցի իրար հանդիպման: Դրա հետ միասին մետաքս բերող վաճառականներին ներկայացող չերկու անձնավորություններն իրենց կողմից պիտի ավելացնելին, վոր չես անչափ հարստության տեր մարդ եմ:

Նշանակված ժամկետին ոտար չերկրից չեկած վաճառականներն անհամբեր սպասում ելին իմ գալուն: Սարգիսբեգաշվիլին իմացել եր այս բանը և ուղարկել եր չորս հավատարիմ մարդիկ, վորոնք պիտի ներկա լինելին իմ տեսակցության ժամանակ և ամենայն մանրամասնութամբ այստեղ չեղած խոսակցության մասին տեղե- կություններ տալին նրան:

Նշանակված ժամին հազնվեցի, զարդարվեցի ճաշակով և կառ- քով (կառքն այն ժամանակ թանկ արժեք և հազվագյուտ չերեույթ եր) սլացա դեպի Սիոնի փողոցը: Կառքս կանգ առավ Մելիքանց քարվանսարալի առաջ. դռան մոտ բավական ժողովուրդ եր սպա- սում, բոլորն ել ցանկանում ելին տեսնել ինձ: Յերե կառքից ցած թռա, ականջիս կպան հետևյալ խոսքերը.— «Վորքան չերիտասարդ ե», «ինչ խելոք մարդ ե չերեում», «գեմքից չերեում ե, թե ինչ շենք ու շնորհքի տեր պիտի լինի»: Մտքիս մեջ ծիծաղեցի նրանց կուրություն վրա, վոր չճանաչեցին չերեկվա Սոլոմոն չարչուն:

Մետաքսի տեր վաճառականները խորը գլուխ տվին և մանրա- մասնորեն սկսեցին վրաից գլուխ գննել ինձ անթարթ աչքերով: Դի- տեցի ուշադրություն մետաքսը, մեկ-մեկ համարեցի կտորները, վերջը վեհանձնորեն հարցրի.—

— Վորքան լիդր ե քաշում:

— Յերեք հազար հինգ հարյուր:

— Վորքան եք գնահատում:

— Ութսուն հազար ռուբլի:

— Խնդրեմ ասեք վերջնական գինը:

— Դրանից պակաս չենք կարող տալ, վորովհետև մեզ վրա թանկ ե նստել:

— Իմ վերջնական խոսքը — յոթանասուն հազար է. լիզրին կը վճարեմ քսան ուրբի:

— Այդ գնով չենք կարող տալ:

— Այսքանն իմացեք. վոր հենց այսոր կանխիկ կարող եմ տալ ձեզ յոթանասուն հազար ուրբի: Վրացական առածն ասում է՝ «Այսոր վաճառականն արժեքավոր է, բան վաղվա վառեկը»: Գուցե սորվա ձուն ավելի արժեքավոր է, բան վաղվա վառեկը: Գուցե ուրիշներն ավելի տան, բայց կանխիկ դրամ վոչ վոր չի տա, կվերցնեն ապառիկ և մուրհակներով: Այդ բոլոր դժվարություններից խուսափելու փոխարեն, ավելի լավ չե՞ մի ժամում ամեն ինչ վերջացնենք և բոլոր տեսակի գլխացավանքներից ազատ լինեք: Հավատացնում եմ ձեզ, վոր պարտապանների լեռներից ման գալով, իզուր տեղը կհոգնեք: Վերջում, գուցե, գումարն ել լրիվ չստանաք. հանկարծ ձեր պարտապանը կարող է ասել, թե սնանկացա և չեմ կարող վճարել: Այդ դեպքում ի՞նչ պիտի անեք, չե՞ վոր վտավ-գլխով կկորչեք, կվնասվեք:

Այս խրատը տվի նրանց նրա համար, վոր գլխի ընկնեն և ապառիկներով ու մուրհակներով ապրանք բաց չթողնեն Սարգիսբե-գաշվիլուն, վորը ցանկանում էր ձեռք գցել ամբողջ մետաքսը:

— Աստված վոչ անի, մենք չերեք նպատակ չունենք մեր ապրանքն ապառիկ կամ մուրհակներով վորեւ մեկին տալու:

— Այդ դեպքում ասեք ձեր վերջնական վորոշումը:

— Խնդրում ենք սպասել մինչև վաղը, մենք կմտածենք, իրար հետ մտքերի ու կարծիքների փոխանակություն կունենանք. չեթե խեղճներն ուստեց — վճռական պատասխան կտանք ձեզ վաղը: — Այսպես պատասխանեցին ինձ նրա համար, վոր ուզում էին գեռու փորձել Սարգիսբեգաշվիլուն:

— Վա՛յ, եդ ի՞նչ բանի չես, սլարոն, միջամտեցին Սարգիսբե-գաշվիլու գործակալները՝ դիմելով ինձ. — միթե կարելի չէ ալիքան փող տալ դրանց. ու՛՛՛՛՛, ո՞վ հանձն կառնի բաց աչքով ալիքան խոշոր դրամ բաց թողնել ձեռքից. մենք այդ ապրանքին ընդամենը տալիս ենք 30 հազար ուրբի:

— Քաղաքի վաճառականներիդ պակասությունն ա՛յն է, վոր դուք չունեք ձեր չեղբոր հանդեպ վոչ սեր, վոչ ել խղճում եք նրան. իսկ հասարակական կարծիքը ձեզ համար բոլորովին նշանակություն չունի: Դուք միայն աշխատում եք մի ուրբանոց նյութը գրոշներով ձեռք բերել, իսկ ինքներդ վաճառեք մի ուրբով: Յերբ ինքներդ գնողի դերումն եք, ծաղրի չեք չենթարկում նրանց, ովքեր իրենց ապրանքն իսկական արժեքով են գնահատում, իսկ չերբ վաճառում եք այդ նույն ապրանքը՝ ծաղրանքի չեք չենթարկում և ծի-

ծաղում եք նրանց վրա, վորոնք լավ գին են տալիս ձեզ: Այս նշանակում է, վոր դուք մտածում եք միայն ձեր մասին, ձեր ոգտի մասին, իսկ թե ի՞նչ կլինի ձեր դիմացինը, այդ ձեզ համար միևնույնն է: Այսպես չի կարելի. վաճառականը չեթե չաշխատի, իհարկե, չի կարող իր գլուխը պահել. ինքներդ ձեզ ինկատի առնելով՝ մտածեք և պատկերացրեք — չեթե վոչինչ չվաստակեք, ել ինչո՞վ կարող եք առևտուր անել, ինչո՞վ կարող եք ձեր ապրուստը հալթհալթել: Անշուշտ կկորչեք կյանքի մեջ: Դուք շատ լավ գիտեք, վոր այս մետաքսը տեղում արժե հիսունհինգ հազար ուրբի, չերեսուն հազար վոր վճարում եք, ի՞նչ պիտի անեն ես խեղճ վաճառականները. մնացած 25 հազար ուրբին վորտեղից լրացնեն. վնասվեն. ինչո՞ւ համար, չերբ այս նույն մետաքսը քաղաքում կարելի չէ վաճառել 80 հազար ուրբով, Մոսկվայում հարյուր հազարով: Յես առաջիկա եմ յոթանասուն հազար նրա համար, վոր գիտեմ, թե վորտեղ ինչ գնով կարելի կլինի սպառել, վոր չվնասվեմ. Մանավանդ չեթե Մոսկվա տանեմ, կարող եմ վաստակել 50 հազար ուրբի, վորովհետեւ Մոսկվայում, ինչպես հաղորդում են ինձ իմ գործակալա-ները, մետաքսը խիստ թանկացել է, գներն անչափ բարձրացել են և շուկայում մետաքսեղենի խիստ պակասություն է զգացվում: Չորս ամսում վոր յոթանասուն հազար ուրբուց շահեմ 50 հազար, միթե դա բավական չէ. իսկ սրանց ճանապարհի ծախսը, վոր դուրս գանք, հազիվ հասնի յուրաքանչյուրին չերկու հազարական ուրբի աշխատանք: Այժմ կարծեմ լավ հասկացաք, վոր չես դրամներս դուր չեմ վառ-նում և ջրի մեջ նետում: Մնաք բարև:

Այս բոլորի մասին մանրամասնորեն հաղորդեցին Սարգիսբե-գաշվիլուն: Վերջինս ել այս բոլոր ասածներին հավատաց, ուրախությունից քիչ եր մնում խելագարվեք. շտապ իր մոտ կանչել տվեց մետաքսավաճառներին, համարեց յոթանասունհինգ հազար ուրբին կանխիկ, ինչպես խոստացել էր, ստացավ մետաքսը և չերկրորդ օրն եթե ճանապարհվեց դեպի Մոսկվա: Հիսուն հազար ուրբին հանեց իր խանութից և տվեց վաճառականներին, մնացած չերեսուն հազարն ել վերցրեց իր մյուս խանութից: Այս գումարից չերեք հազար հինգ հարյուր ուրբին վճարեց վորպես ճանապարհածախս, իսկ մնացած հազար հինգ հարյուրը պահեց իր համար իբրեւ ճանապարհածախս:

Բացի այդ, տասը հազար ուրբի պարտք վերցրեց տեղական քաղաքացիներից և Մոսկվա ճանապարհվեց չերկու շաբաթվա ժամանակամիջոցով ա՛յն հուսով, վոր պիտի վաստակեր անպայման հիսուն հազար ուրբի:

Իմ ծրագրի մի մասն իրագործվեց. նույն օրը չես թագնվեցի,

թանգագին հագուստներս հանեցի ու պահեցի, նորից հագա սովորական պատառոտած — հնացած շորերս, ձեռքերս ու յերեսս դիտմամբ կեղտոտացրի և բոլորովին կերպարանափոխված դուրս լեկա փողոց:

Ծրագրիս չերկրորդ մասն իրականացնելու համար անհրաժեշտ եր ծանոթանալ Սարգիսբեգաշվիլու մտադրություններին հետ, իսկ այդ հնարավոր եր նրա գործակատարներին միջոցով: Դժվար եր կաշառել, քո կողմը գրավել նրա գործակատարներին, սակայն դրամը ինչ ասես, վոր չի անի, ուժ աչքն ասես, վոր չի շլացնի...

Ահա թե ինչ իմացա: Հարյուր հազար ուրբուռ ապրանքից սկզբից հենց ապառիկ բաց եր թողել: 20 հազարի ապրանք, սակայն ապրանքն այրվել եր և դրամով մի կոպեկ ել չեր ստացել: Կանխիկ դրամով վաճառել եր 15 հազար ուրբուռ ապրանք: Այս գումարից հինգ հազար ուրբուռ Սարգիսբեգաշվիլին ծախսել եր իր վրա, իսկ տաս հազարը ինչպես վերն ասացինք, ծախսեց մետաքսի վրա. մնացած ապրանքը կես գնով անգամ չեր ծախվում, վորովհետև ապրանքն արդեն այրված եր և փթած: Սարգիսբեգաշվիլին այդ բոլորի հետևանքով խիստ ծանր ճգնաժամային վիճակի մեջ ե լեղել և դրանով ե բացատրվում մ այն հանգամանքը, վոր ինչ գնով ել լինի, վորոշել եր անպայման ձեռք գցել մետաքսը:

Մոսկվայի վաճառականների հետ իր պարտքերի հաշիվները մաքրելու համար Սարգիսբեգաշվիլին գիտմամբ կտարել եր իր խանութի կողպեքը և ինքը հայտնել վստիկանության, վորպես թե գիշերը խանութը կողոպտել են անհայտ չարագործներ և տարել են ապրանքի մեծ մասը: Այս առթիվ գործ բացվեց, Սարգիսբեգաշվիլին համապատասխան վկայականներ վերցրեց վստիկանությունից և 12 վաճառականներից:

Անմիջապես ուղեցի գործակատարից այն բոլոր վաճառականների (Մոսկվայի) ազգանուններն ու հասցեները, վորոնց պարտ եր Սարգիսբեգաշվիլին:

Այս մտադրությամբ վազեցի իմ վաղեմի բարեկամ չինովնիկի (աստիճանավորի) մոտ, գրել տվի մի նամակ Մոսկվայի վաճառականների հասցեով: Նամակի մեջ նկարագրեցի մանրամասնորեն Սարգիսբեգաշվիլու կատարած կեղծիքները, և խորհուրդ ելի տալիս բոլոր միջոցները գործ զնել, վորպեսզի կարողանան Սարգիսբեգաշվիլուց ստանալ իրենց հասանելիք գումարները:

Նամակն ուղարկելուց հետո չես անմիջապես ճանապարհվեցի Կախեթի:

Կախեթի առաջին անգամն ելի գնում, տեղացիներին բոլորովին չեյի ճանաչում. գիտեյի միայն, վոր Վրաստանի այս մասը հատկապես հայտնի չե իր սքանչելի վորակի գինիներով: Ինքս ել գնում ելի գինու առևտրի, բայց քանի վոր ծանոթ չեյի տեղին, գինու արժեքներին. գինեվաճառների մտադրություններին և այլն, մի փոքր վախենում ելի:

Չգնալ չեր կարելի, մի ինչ-վոր անհայտ ուժ ինձ ձգում եր դեպի Կախեթի:

Յերկար պատրաստվելու կարիք չկար. նույն օրը գնեցի մի ձի, քանի վոր անհրաժեշտ եր ճամբորդության համար, խուրջինի մեջ տեղավորեցի շորերս ու միքանի հաց, վերցրի դրամներս ու ճանապարհ ընկա:

Այդ այն ժամանակն եր, չերբ քաղաքից բավական թվով գինեվաճառներ ելին գնում ձիերով: Կախեթիցում ինձ նման գինի գրնելու համար, միացա նրանց, ընկերացանք:

Յերբ բավական հեռացել ելինք քաղաքից, մի անգամ փոշտացի, միաժամանակ ազուավը գլխիս վերև սկսեց իր կռկռոցը. չեյի հավատում նման նախապաշարումների, ուրիշ անգամներ նման չերևութներ շատ-շատ են պատահել իմ կյանքի անցյալում, սակայն անուշադիր եմ թողել և մոռացության տվել, սակայն այս անգամ փոշտավը և ազուավի կլանչոցն ինչ-վոր չարագուշակ բան թվաց ինձ և չես մտածմունքների մեջ ընկա:

Դեպի Գոմբոր տանող ճանապարհն այն ժամանակ վտանգավոր եր, ուստի Սյունիքի ուղին բռնեցինք: Ծանապարհին ինձ ընկերակցող գինեվաճառները գլխի ընկան, վոր չես խուրջինում շատ դրամ ունեմ չեյին կարող գլխի չընկնել, քանի վոր ուր հանգստանում և ցած ելի բերում ձիուց խուրջինս՝ մեծ դժվարությամբ ելի նուժ և ցած ելի բերում ձիուց խուրջինս: Գինեվաճառները զարմացած նայում ելին ինձ, գլխից-վրա չափում և իրենք իրենց մտածում ու ասում ելին իրար. «Ով ե սա տեսնես, վոր այսքան փող ունի, իր սեփական փողն ե, թե ուրիշից ե վերցրել. չենք ու շընորհքը փինաչու չե, ով ե հավատացել դրան եղբան փող»: Վերջը ճամբորդներից մեկը սիրտ առավ և աչքերը հառած ինձ՝ հարցրեց.

— Այ որհնվածի մարդ, ինչպես չես ափսոսում, վոր եղբան ծանրությամբ դրամը շալակել ես. ճանապարհին վոր կորցնես, ինչ պիտի անես, մենք հո պահապան չենք կանգնի դրամներիդ. իսկ չեթե հանկարծ դաշտում միայնակ մնալու լինես, չե՞ վոր ավագակները կթալանեն քեդ:

Թշնամիդ ընկնի այն օրին, ինչ օրի ընկա չես այդ խոսքերը լսելուց հետո: Վախեցա, այլապեցի և ինքս ինձ այնքան կորցրի,

վոր ել չեյի իմանում, թե ի՞նչ ելի անում: Մերթ կարմրում, մերթ դեղնում-գունատվում ելի. վախից լեզուս կապ ընկավ և անգիտակցաբար ինչ բերանս լեկավ՝ կամաց ձայնով ասացի.

— Ինձ փող հվ ե տվել, խուրջինում քարի աղ ե, տանում եմ բարեկամիս:

Ակնհայտ սուտ եր ասածս, քարաղի կտորներն հվ չեի վորոշի խուրջինում. արժանի ելի, վոր մի լավ ծիծաղելին վրաս, և ճիշտ վոր, գինեվաճառներն աչպիսի ծիծաղ բարձրացրին, վոր չեյին կարողանում հանգստանալ. փորները բռնած քահ-քահ ծիծաղում ելին վրաս:

Այդ ժամանակ զգաստացա և ամաչեցի ու ալիս գլուխս բարձր չկարողացա պահել, վոչ ել կարողացա այս ու այն կողմ նայել. սառը քրտինք լեկավ վրաս:

Յերկար ծիծաղում, հռչում ելին, վերջը դիմեցին ինձ:

— Սիրելի չեղբայր, ինչո՞ւ չես մեզնից դրամներդ թագցնում, ավ պետք ե իմանաս, վոր մեր մեջ վոչ վոք չկա, վոր քո դրամները վրա աչք ունենա, մենք ինքներս ել ունենք՝ յուրաքանչյուրս հազարական ուրբի. սակաջն դու, ինչպես չերևում ե, ավելի ունես:

— Ինձ մոտ ել հազար մանեթ ե, բայց իմս չի, ուրիշինն ե, — պատասխանեցի աչպիսի աղերսական հայացքով, վոր նորից բարձրացավ գինեվաճառների ծիծաղն ու քրքիշը:

Ճամբորդները ծիծաղը վերջացնելուց հետո սկսեցին իմ հաշվին կատակներ անել ու ծաղրել ինձ, ամեն անգամ դաղելով սիրտս, վերավորելով ամեն տեսակի զգացմունքերս. զարմանում ելի նրանց անկրթության և կոպտության վրա: Սուր, խելացի հանաքներն սնշուշու գուրեկան են, չեթե նրանք արաքսանվում են համով-հոտով. սակաջն նրանց արածն ու ասածն ամբողջովին ապացույց ելին նրանց վատ բարքի: Այժմ, սակաջն, ալիս չեմ զարմանում նրանց արածների վրա և չեմ ել դատապարտում նրանց, քանի վոր այսուրվա լուսավոր ժամանակներում անգամ տեսնում եմ շուրջս միքանի կրթված ու դաստիարակված չերիտասարդներ, վորոնք կարգում են բազմատեսակ գրքեր և այցելում կրթական, լուսավոր հիմնարկներ, սակաջն գեռես չեն ազատագրված կոպտությունից և անկիրթ, վալրենի հակումներից:

Համբերությունս հատավ, և անչափ ցանկությունս ունեյի հեռանալու, անշատվելու իմ ցածհոգի ճամբորդակիցներից: Ցանկությունս անմիջապես իրականացավ. հասանք արաբաներին, վորոնք նույնպես գնում ելին քաղաքից դեպի Կախեթիա. չես իսկույն ձիուցս ցած բերի խուրջինը և կապեցի արաբի վրա և ինքս ել տեղավորվեցի խուրջինի կողքին: Հազիվ ազատվեցի գինեվաճառներից,

թեև նրանցից դո՛հ միացի նրանով, վոր ճամփին գինին գնելու համար իրար նախազգուշացնում ելին, վոր բարձր գնով չառնեն գինիները, լավ չափեն ու կշռեն... և այլ բաներ: Աչպիսով շատ բան սովորեցի նրանցից:

Յերբ հասա Գուրջիան գլուղը, արդեն առավոտ եր:

Այստեղ հանգստացա մի ծառի տակ, ձիուս գարի տվի և քանի վոր անքուն ելի միացել ամբողջ գիշեր, խուրջինի վրա գլուխս դրի՝ հանգստանալու: Արաբաները հեռացել ելին:

Առավոտյան հով-գովին քաղցր քուն ելի մտել, սակաջն չերկար չտեց իմ այդ գուրեկան հանգիստը: Քնած ժամանակ ինչ-վոր աղմուկ լսեցի, բղավոց, հանկարծ վեր թռա, խելագարի նման այս ու այն կողմ նայեցի և տեսա մի գլուղացի, վորը վազում եր գլուղ տանող ճանապարհով. իր կորած գոմեշներին եր վորոնում և բարձր ձայնով անիծում ու հայհոյում եր գոմեշներ տանողներին. հվ ե իմանում վոր կողմն ելին տարել չարագործները: Զարթնեցի, վրա ընկա խուրջինիս, խուրջինն իր տեղումն եր, հանգստացա, նայեցի հանկարծ, ուր ձիս եր կապած... հըր ե ձին, ձին ալիս չեի չերևում:

Ո՛հ, տեր աստված, այս ի՞նչ ծանր հարված եր, վոր ինձ հասավ: Գլուխս կորցրի, խելագարի նման վազեցի ձիս գանելու և նորից շուտ վերագարձա, վոր խուրջինս ել հանկարծ չկորցնեմ: Բացի բերանս, վոր պինդ ու բարձր կանչեմ, չկարողացա, ձայնս կրտրվեց և ձեռքերս տարածած՝ բերանս բաց, քարի նման արձանացել ելի միևնույն տեղում բավական ժամանակ... Հեռվից, հենց այդ չար ժամին, մոտենում եր մի պառավ կին, վորը դառնազին լալիս՝ շար ժամին, մոտենում եր մի պառավ կին, վորը դառնազին լալիս՝ արցունք եր թափում. սա չեի իր կորած կովն եր լալիս, վորին մորթել ելին և առանց կաշվեզերծ անելու՝ կախել ելին տակառների մեջ, բայց գիտե՞ք ում տակառների... լավ ե չասեմ, վորպեսզի իմ ասելով փասս չը հասնի նրան:

Սարսափ կալավ ինձ... Գողերի աշխարհում ի՞նչ կարիք կար չերկար մնալու, քաշ տվի խուրջինս և մոտեցա մի գլուղացու՝ արաբավարձելու. արաբի վրա պինդ ամրացրի խուրջինս, խուրջինիս վրա լեծալապտիկ նստեցի (գեռ արաբան չեի լծված) աչն մտադրությամբ, վոր չեթե նույնիսկ արաբան գլորվեր բարձր սարից դեպի անդունդը, չես չերեք չեյի բաժանվի իմ խուրջինից և խուրջինս ինձանից .. Յերբ հեռացանք Վելիս-Ցիխելի շրջանից, բոլորովին ալ մարդկանց պատահեցի .. աչն ժամանակ մի քիչ ազատ շունչ քաշեցի:

Ուղղակի գնացի Կվարել, աչնտեղ ինձ շատ լավ ընդունեցին. մի շաբաթվա ընթացքում գնեցի լավագույն գինիներ 10 հազար ուրբ-

լու. իսկ լեռերը շաբաթ անց՝ արդեն բոլոր գինիներս ծախված էին քաղաքի գինեվաճառներին 15 հազարով: Այս առևտրի ժամանակ ծանոթացա մի շարք տեղական կալվածատերերի հետ, վորոնք շատ լավ ընդունելութուն ցույց տվին և ինձնից չեղին ուզում բաժանվել. չեք հրավիրվում ելի վորևե մեկի մոտ ճաշի, մի ուրիշը տանում եր ընթրիքի, և այսպես անվերջ: Կենցաղային մի դուրեկան լեռնույթ աչքի չեք ընկնում այս շրջանում, վոր հազիվ թե մեկ ուրիշ տեղ հանդիպես. այստեղ մեծ թե փոքր կալվածատերեր կազմում ելին մի միութուն, մի ամբողջութուն, ոգնում ելին իրար, կապված իրար հետ սիրով և չեղբայրաբար:

Վորքան ել դուրեկան շրջան եր ինձ համար այս շրջանը, վորքան ել լավ ընդունելիս լինելին. ահառամենայնիվ չեք կար չեղիկաբող մնալ, ստիպված ելի հեռանալ այստեղից և նոր շուկաներ վորոնք ելում բաղդը փորձել նաև ուրիշ շրջաններում: Այս մտածմունքներով անցա Բորչալովի շրջանը: Այստեղ ել բաղդն ինձ հաջողեց և 15 հազար ուրբլին կրկնակի աճեցրի... Գնում ելի և վաճառում վոչխար տավար, մի խոսքով անասուններ:

1833 թվին լեկա Թիֆլիս. հունվար ամիսն եր արդեն, և սկսեցի իմ վաղեմի աշխատանքս՝ չարչիութունը:

Այդ օրերում Մոսկվայից քաղաք վերադարձավ նաև մեզ ծանոթ Սարգիսբեգաշվիլին, ինչպես ստում են, մերկ ու սոված, դատարկաճեռն: Անհրաժեշտ ե այստեղ պատմել, թե ինչ ե անցել դարձել այս հայտնի հարստի գլխին:

Այն նամակը, վոր չես գրեցի գավառներն անցնելուցս առաջ Մոսկվայի վաճառականներին — Սարգիսբեգաշվիլու պարտապանեքին — բավական՝ գործ ե տեսել այնտեղ, և կատարվել ե այնպես, ինչպես չես ելի ցանկանում: Վաճառականներն սպասել են միայն այնքան ժամանակ, վոր Սարգիսբեգաշվիլին իր մետաքսի ապրանքով կգար Մոսկվա. հենց վոր հասել ե այնտեղ, իսկույն ներկայացրել են իրենց մուրհակները դատարանին. քանի վոր այդ մուրհակների ժամանակամիջոցն անցած եր, պայմանավորվել են իրար հետ, վոր մետաքսի մի փթին 40 ուրբլուց ավել վոչ վոք չի վճարի:

Սարգիսբեգաշվիլին, Մոսկվա հասնելուն պես, խնջուք ե սարքում, վորը նրա վրա շատ թանգ ե նստում: Մոսկվայի վաճառականները հասկացել ելին նրա միտքը և վոչ վոք չեք գնացել հրավիրված խնջուքին:

Ապա տաս հազար ուրբլին մաս-մաս բաժանել եր պարտատերերին: Ներկայացրել եր Թիֆլիսի վոստիկանութունից ստացած վկայականները, նկարագրել իր կրած վնասները (իբրև թե խանութի կողոպտման ժամանակ) և խնդրել եր պալատի վորոշ քանակու-

թյունից ազատել իրեն, սակայն վոչ վոք չեք խղճացել և վոչ վոք վորևե գիշում չեք արել նրան:

Դատարանը կանչել եր նրան և պահանջել հիսուն հազար ուրբլու պարտքի վճարումը: Սարգիսբեգաշվիլին մի ամիս ժամանակ եր խնդրել... Համաձայնել ելին, ժամանակ տվել, սակայն չեք կարողացել նշանակված ժամկետին պարտքը վճարել, մետաքսը չեք կարողացել ծախել և Մոսկվայում այնպիսի նեղության մեջ եր ընկել Սարգիսբեգաշվիլին, ինչ վիճակի մեջ վոր գցել եր ինքը Թիֆլիսում ներքին գավառների վաճառականներին:

Սարգիսբեգաշվիլուց փախչում ելին բոլորը, ինչպես վարակից, տարափոխիկ հիվանդութունից: Վոչ վոք պարտք չտվեց նրան, վոչ վոք չեք շխալոր չեղալ. վերջին ժամկետը լրացավ, չեկան, մետաքսը վեր գրեցին, կնքեցին... Սարգիսբեգաշվիլին ցույց տվեց Թիֆլիսում իր ունեցած խանութը, տներն ու կրպակները պարտքի դիմաց, սակայն համաձայնության չեկան... Անուրգով ծախեցին նրա ամբողջ մետաքսը, վորից հազիվ գոյացավ 31 հազար ուրբլի: Դատարանը բանտարկեց Սարգիսբեգաշվիլուն Մոսկվայում և առանձին գրությամբ դիմեց Թիֆլիսի համապատասխան մարմիններին՝ ցուցակագրել ու վաճառքի հանել աճուրդով Սարգիսբեգաշվիլուն պատկան բոլոր շարժական և անշարժ կարքերը՝ մնացորդ պարտքի 19 հազար լրացուցիչ գումարը վճարելու համար:

Մինչ այդ, Սարգիսբեգաշվիլու գործակատարն իմանալով իր տիրոջ ծանր կացութունը Մոսկվայում, չեղած ապրանքների մեծ մասն արդեն վաճառել եր բավական եժան գնով և ստացած գումարը գրպանել:

Մոսկվայից մի գրություն ստացվեց. վոստիկանութունն այս դեպքում շատ ճարպիկ գտնվեց. հենց նույն վայրկյանին կնքեց Սարգիսբեգաշվիլու խանութներն ու տունը, վորի մեջ ապրում եր նրա ընտանիքը: Մեկիկ-մեկիկ ցուցակագրեց նրա բոլոր իրերը, ունեցած-չունեցածը, սակայն այս ցուցակագրության ժամանակ կորան, անհայտացան բավական քանակությամբ արծաթեղեն, վոսկեղեն, ակնեղեն և թանգագին մարգարիտներ, վորոնք ինչ-ինչ նկատառումներով չեղին հիշատակված իրերի ցուցակում: Սարգիսբեգաշվիլու ընտանիքը հազիվ ապաստան գտավ մի փոքրիկ սենյակում. կինը շարունակ լալիս, իր սև բաղդն եր անիծում և չեքեք չեք մտածում գեթ փոքրիկ բան ազատել Սարգիսբեգաշվիլու անսահման կարողութունից՝ սև ուրվա համար:

«Անտեր լեկեղեցուն սատանաները տիրացան», — ասում ե ժողովրդական առածը: Նույն բանը պատահեց նաև Սարգիսբեգաշվիլու կարողության հետ:

Այդ ժամանակ քաղաքի պարտաքասերներն ել իրենց մուրհակները ներկայացրին 10 հազար ռուբլու և պահանջում ելին բավարարութուն:

Վորոշված որն ազգանշան թմբուկը զարկին: Քաղաքացիները պայմանավորվել ելին՝ առևտուրի ժամանակ իրար չխանգարել: Սարգիսբեգաշվիլու ամբողջ խանութը վաճառվեց մանեթանոց ապրանքը 20 կոպեկով: Այս վաճառքից գոյացավ ընդամենը 38 հազար ռուբլի: Եւս կան կարասիքը վաճառվեց 200 ռուբլով: Եւս ծախեցին նրա խանութներն ու տները մի յերրորդ գնով: Մի տունը ծախվեց 5 հազարով, յերկրորդը՝ 9 հազարով, իսկ խանութները՝ 11 հազարով:

Սարգիսբեգաշվիլին պարտքերը թեև լիովին վճարեց, սակայն նրա ընտանիքին ապրելու համար ալիս վոշինչ չմնաց, բացի հագուստեղենից և բերքաթաղում գտնված հայրական-պապականական տնից:

Մինչև Սարգիսբեգաշվիլին կազատվեր Մոսկվայի բանտից և Թիֆլիս կվերադառնար, նրա բնտանիքն որեցոր ծախում եր հագուստեղենը և ստացած գումարով հաց գնելով՝ մի կերպ կարողանում եր սովաման չլինել: Վերջում այս աղբյուրն ել պակասեց: Ծանոթներն ու ազգականները յերեսներին անգամ չեկին նայում, վորովհետև բոլորն ել սրտնեղած ելին Սարգիսբեգաշվիլուց: Ծառերը մինչև անգամ ուրախանում ելին այս հարուստ մարդու անանկանալու և հողի հետ հավասարվելու համար, վորովհետև շատ շատերն ելին նրանից դաղված և տրորված և, իհարկե, վոշ-վոջ չեր կարող այժմ մտաբերել նրա արած վորևե բարեգործութունը:

Մեր Սարգիսբեգաշվիլին (Մոսկվայում մեկը վորորմամբար վճարել եր նրա ճանապարհածախսը) Թիֆլիս հասավ ուշ գիշերին, յերբ արդեն բավական մթնել եր: Այս դժբախտը, յերբ տեսավ իր ծննդավայր քաղաքը, մտաբերեց, թե ինչպես հարուստ ու անուշով մարդ հեռացավ այդտեղից և ինչպես ե վերադառնում այժմ, ամեն ինչ կորցրած, բոլորից արհամարված և հողին հավասարեցրված, ծանր անքաշեց և աչքերից թափվեցին խոշոր արցունքներ: Սիրտն ավելի սկսեց ալեկոծվել ու հուզվել, յերբ տեսավ իր կնոջն ու յերեխաներին անճրագ սենյակում կուշ յեկած, մերկ ու սոված:

— Վա՛յ ինձ, զավակներս, ես ի՞նչ որի յեմ տեսնում ձեզ:

Կինն ու զավակները վրա թափվեցին և գրկախառնված յերկար լալիս ելին և իրարից չեկին բաժանվում:

— Լո՛ւս տվեք, մոմ վառեցեք, լույսի տակ տեսնեմ ձեր սիրուն գեմքերը, կարոտս առնեմ, կշտանամ ձեր նայվածքով, հովանի տվեք իմ այրված սրտին: Ել ինչո՞ւ չեք ուշացնում, լո՛ւս տվեք, մարել ե մոմը, լուսավորեցեք սենյակը:

— Զուռենք, հայրիկ ջան, չուռենք մոմ, — ասաց զավակներից մեկը:

— Ի՞նչ ես ասում, ա՛յն ահագին կարողութունից 20 կոպեկ ել չմնաց:

— Վո՛շ, չի մնացել:

— Բա ի՞նչպես ելիք ապրում:

— Յերեկ և այսոր վոշինչ չենք կերել:

— Վա՛յ ինձ, վա՛յ իմ ազիզ կին ու զավակներ, — ձեռքերով զարկում եր գլխին Սարգիսբեգաշվիլին, յերեսնի վայր ընկած գետնի վրա՝ մղկտում-լալիս եր և չեր լսում ամենևին կնոջ ու զավակների մխիթարական և հուսադրող խոսքերը:

Անկարելի չե գրչով նկարագրել այս մարդու տանջանքներն ու նեղութունը. ամբողջ գիշերը լացով, անքոցով և ան ու վա՛յ տալով անցկացրեց:

— Այս մթության մեջ, այս սոսկալի դժոխքում, ցուրտ ու խոնավ նկուղում ի՞նչպես ելիք ապրում, ի՞նչպես դիմացաք, ձեր աչքերն ինչի՞ն ելին նայում, ի՞նչ ելին տեսնում: Այս ի՞նչ որի չեք, իմ ազամուսկներ:

Սարգիսբեգաշվիլին այս անտանելի հոգեկան տանջանքներին չկարողացավ դիմանալ և անկողին ընկավ ..

Իմ գործունեությունս ասպարեզ ընտրել ելի — ամառները Քարթլիում, աշունքին — Կախեթիում, ձմեռը — Բորչալուում և Գանձակը, իսկ զարնանը — Թիֆլիսը: Ամեն տեղ հաջողութուն ունեյի և յերբեք վորևե տեղ անհաջողության չեմ հանդիպել: Սակայն վերջին տարիներում Քարթլիում գավաճանեց ինձ. բոլոր նրանք, ովքեր դրամ ելին պարտ ինձ, խելոքացան, սոսկոսներն ալիս չեկին տալիս, բաց վերցրած գումարներն ամբողջութամբ վերադարձրին:

Իմ ապրուստին նոր ծախս ավելացավ տարեկան մոտ հարյուր ռուբլի, քանի վոր Թիֆլիս վերաբնակվեցի իմ ընտանիքով՝ կնոջս և յերկու յերեխաներիս հետ:

Յես ալիս առաջվա չարչի Սոլոմոնը չեյի...

— Ի՞նչ ժամանակաշրջան ե նկարագրված այս պատմվածքում:

— Ո՞վ եր Սոլոմոնը: Ի՞նչպես նա հետգետե հարստացավ:

— Բնորոշեցեք նրան, իբրեվ առեվտրականի՝ նրա բնավորութունը, նրա հայացքները փողի ու մարդկանց մասին, նրա զգացմունքները:

— Ո՞վ եր Սարգիսբեգաշվիլին. տարբերվո՞ւմ եր նա Սոլոմոնից:

— Բնորոշեցեք սրանց փոխհարաբերութունները: Ի՞նչն եր պատճառը այդ փոխհարաբերության՝ անձնական նախանձը, թե՞ այլ բան:

— Բնորոշեցեք այն միջավայրը, վորի մեջ ապրում ու գործում եր Սոլոմոնը:

ՊԻՈՆՆԵՐ ԹԱՆԴՈՆ

— Հերիք, ա՛յ, հերիք, մի կծուտի՛ր խեղճ տղին, հերիք լաց լի-
նես, բաց թող ձեռքիցդ, շուտ, թե չես արելը կբարձրանա, որը
կտաքանա և դժվար կլինի մեր ճանապարհը.— կանչում եր բակի
ցանկապատից իր կին Մելանիային, վորը պինդ գրկել եր իր մի-
նուճար վորդի թանգուլին և արցունքներով վորդուճ եր նրա աչ-
տերը:

— Տղաս, — դարձավ Իվանեն իր վորդուն, — մորդ վոր նայես,
մինչև առավոտ նա չի կշտանա քեզ գրկելուց ու համբուրելուց:

— Ի՞նչ չեղավ, ա՛յ մարդ, — վերավորվածի նման քրթմնշաց Մե-
լանիան և գլխի կապոցի ծալքով սրբեց իր արցունքոտ աչքերը:

— Ի՞նչ ես գլուխդ կորցրել, ա՛յ կնիկ, հո Մանջուրիայի դեմ
պատերազմի չե՞ս զրկում տղիդ, վոր եղբան վսվսում ես. զուճնադ
բաշիր, ելի, հերիք չեղա՛վ, — բարկացավ Իվանեն...

Լիքը խուրճինը դրեց սալի վրա, մոտեցավ չեղներին, սամի-
ներն ուղղեց և պատրաստվեց շարժվելու:

Արդեն լուսանում եր, հեռվից լսվում եր ջների հաջոց և աշխատան-
քի գնացող գյուղացիների ուրախ կանչի ձայներ, վորոնք վողջերթ
ելին մաղթում Իվանեյին և միքանի խոսք ապսպրում քաղաք՝ իրենց
ծանոթներին ու բարեկամներին:

Այս առավոտ ավելի վաղ ելին վերկացել Իվանենց անեցիները —
փոքրից մինչև մեծ, փսփսում ելին, այս ու այն կողմ վազում,
փոքրիկ թանգուլին քաղաք ուղարկելու պատրաստութուններ ելին
տեսնում:

— Բարի վողջու՛ն, Իվանե, դեպի ո՞ւր այսպես վաղ, — լսվեց
մի ձայն ցանկապատի մոտից:

— Քաղաք եմ գնում, տղիս ուղում եմ ուսումի տալ, աշխարհն
ամբողջ փոխվել ե. անուսում մարդը կոպեկ չարժի մեր որե-
րում, չեմ խնայի վոչ ուտելիք, վոչ ել խմելիք. թե լավ կտվորի և
մորդ կդառնա, — խոմ լավ, իսկ թե վոչ...

Առանց խոսքը վերջացնելու՝ խանդաղատանքով նայեց վորդուն:

— Սովորելո՞ւ չես, չե՞, տղաս:

— Բժիշկ պիտի դառնամ, պատասխանի փոխարեն հաճե՛լստ
ասաց թանգոն:

— Ապրիս, տղաս, ապրիս, — չկարողացավ իր ուրախութունը
զսպել ցանկապատի մոտ կանգնած գյուղացին:

— Մինչև բժիշկ դառնալդ մենք չենք մեռնի, իսկ հետո ար-
դեն դու գիտես, թե ինչպես հունարներովդ կուղարկես մեզ ես
աշխարհը:

— Դե, մի ուշացնեք, տավարին նայեք, խելոք մնացեք, — խրա-
տեց Իվանեն իր կոջն ու չերեխաներին:

Միքանի բոպե հետո սալը ճռճալով շարժվեց դեպի քաղաք:
Քաղաքում Իվանեն իր վորդուն թողեց իր հին բարեկամ —
Սրապիոն Կեթիլաձելի մոտ:

— Տոներին միշտ կգամ և կտանեմ քեզ գյուղ, չտխրես, բա-
լաս, չարութուն չանես և լավ սովորիր դասերդ, — հեռանալիս
խրատեց իր վորդուն Իվանեն, ապա առանձնացավ իր բարեկամ Սրա-
պիոնի հետ և խնդրեց ուշադիր լինել իր վորդու վերաբերմամբ և
հետևել, վոր կանոնավոր հաճախի դպրոց:

Թանգոն ապշած եր մնացել քաղաքի կյանքից. Հսկայա՛յան
տներ, ավտոմոբիլներ, անընդհատ շարժումն ու չերթևեկութուն, և
քաղաքի խուլ աղմուկը հոգնեցնում եր նրան:

Գյուղում՝ անտառին ու ձորերին, դաշտերին ու այգիներին
սովոր թանգոն ոտար եր զգում իրեն քաղաքում և քաղաքի չեր-
կաթալարերը և բազմերանգ տները կարծես վախեցնում ելին նրան,
սիրտը ճմլվում եր կուշ գալիս:

Ոտար դեժեր, անծանոթ ժողովուրդ... այս բոլորը նրան
զգացնել ելին տալիս, վոր ինքը մենակ ե այստեղ, վորը ու ան-
պաշտպան...

Սակայն կարճ ժամանակից հետո վարժվեց այս ամենին և
մինչև իսկ սիրեց քաղաքի մեծ-մեծ տներն ու խուլ աղմուկը:

Հարմարվեց ընդհանուր հոսանքին:

Անցան օրեր ու ամիսներ և սրանք իրենց չետեից տանում ե-
լին թանգուլի միորինակ տաղտուկ կյանքը. — առավոտը — դպրոց, չե-
րեկոյան — տուն, և այսպես ամեն օր:

Սովորում եր լավ և ուրախանում եր չափազանց, չերը մոտենում
ելին տոները, դպրոցական արձակուրդները:

Կարճ ժամանակից հետո կարծես նրա կյանքը վորոշ չափով
փոխվեց. Սովորականից դուրս սկսեց ավելի շուտ վերկենալ, զրպ-

բոցից տուն գալուց հետո ինչ-վոր տեղ սկսեց հաճախել, յերբեմն տուն եր բերում զանազան տեսակի թերթեր, կարդում եր և ինչ-վոր բաներ գրում իր տետր-հիշատակարանում:

Մի գեղեցիկ որ թմբուկ ել բերեց տուն և քնելուց առաջ խնդրեց տանը գտնվածներին՝ առավոտը շուտ գարթնեցնել, քանի վոր սարն են գնալու:

Բայց ինչո՞ւ, ո՞ւմ մոտ ե գնալու — այս մասին վոչինչ չասաց ինքը և վոչ վոք ել հարցում չարավ նրան:

Դեմքի արտահայտութունն ել բոլորովին փոխվեց. նրա աչքու-յան ուրախ դեմքը և կենսուրախ աչքերն այնս նման չէին թանդո-ւի այն աչքերին ու դեմքի արտահայտությանը, ինչ վոր մենք տես-նում էինք միքանի ամիսներ առաջ, յերբ վախով եր նայում բոլորին:

Հաճախ կանգնում եր սենյակում, Լենինի պատկերի առջև, վորը կտրել եր թերթից և փակցրել պատին, ու զի ու քաղցր մանկական ձայնով սկսում եր յերգել. — «Դու զո՞հ գնացիր մեծ կովին», «Ով մեծ նավավար, մեր մեծ ուսուցիչ» յերգերը և յերբ հասնում եր այն կտորին, ուր ասվում ե. «Բայց պատգամներդ ու մեծ խոսքերդ մենք խոստանում ենք կատարել միշտ անշեղ», աչքերն սկսում էին բոցավառվել, ձայնն ավելի և ավելի յեր բարձրանում և բռնեցքն ամուր սեղմած՝ բարձրացնում եր վեր:

Մքանչելի յեր նա այդ վայրկյանին. արժեք նայել նրա ման-կական վոգևորությանը:

Նրա մոտ հաճախ գալիս էին նրա ընկերները:

— Թերթ պիտի հրատարակենք և այսոր խմբագրական կուե-գիալի նիստն ե, — հաճախ ասում եր Թանդոն և սկսվում եր տաք փիճաբանութուն նրա սենյակում որվա այրող խնդիրների շուրջը:

Լսվում էին հատ-հատ բառեր. — պիկորի... պիոներ... թերթ. . խորհրդալին իշխանութուն... Լենինյան ուղի և այն, և այս բո-լորը խիստ շարժում եր Սրապիոնի զարմանքը:

— Ինչ-վոր բանի վրա յե ես մեր տղան. անհայտ տեղեր ե ման գալիս, շատ անգամ նույնիսկ գիշերները մնում ե անքուն և ինչ-վոր բանի մասին մտածում ե. — մտածում եր հաճախ Սրապիոնը և շատ շուտ ել մոռացության եր տալիս, վորովհետև ժամանակ չունեք դրանով զբաղվելու:

Սակայն մի հանգամանք խիստ զարմացրեց նրան:

Ճաշի ժամանակ եր:

Հանկարծ գուռը բացվեց, ներս մտավ Թանդոն, սակայն բո-լորովին անսովոր հագուստով:

Կարճ կապույտ շալվար ու սպիտակ բլուզ, վզկապ եր արել կարմիր կտոր և ժպտում եր:

Կանգ առավ դռն մոտ, կարծես ասում եր. «Նայեցեք, ինչ-պես եմ հագնված»:

— Վերտեղ էլիր, ո՞վ տվեց քեզ այդ հագուստը. — հարցրեց Սրապիոնը:

— Յես պիոներ եմ, — պատասխանեց Թանդոն. ապա ավելա-ցրեց — պիկորի, — փոքրիկ լուսթյունից հետո:

— Ահա թե ինչ, — ժպտաց Սրապիոնը:

Ի՞նչ ե նշանակում պիկորի, ա՞յ տղա. կամ եդ բարձի յե-րեսն ինչի՞ յես փաթաթել վզիդ:

Վոգևորված Թանդոն արագ-արագ սկսեց պատմել ամեն ինչ, թե ինչպես նա պիոներ դարձավ և ապա՝ պիկորի:

Սրապիոնն ուրախացած՝ մոտեցավ նրան, ձեռքը դրավ մեջքին ու բացականչեց.

— Ղոչադ, զոչադ Թանդի ջան, ա՛ կնիկ, չե՞ս տեսնում ես մեր Թանդիլին, ի՞նչ տղա յե դառել, ինչե՞ր ե արել, ի՞նչ բաներ ե սո-վորել, — դիմեց Սրապիոնն իր կնոջը:

Անցան ամիսներ, Գարնանալին ջերմացնող արևը կամաց-կա-մաց տաքացնում եր դետինը և կյանք ու ուրախութուն ներշնչում բուսականությանը:

Տաք որերի մոտեցման սպասելիքներով մարդու սիրտը լըց-վում եր:

— Ի՞նչպես եք, քեֆներդ, հալներդ, ի՞նչպես ե սովորում տղաս, — հարցրեց մի առավոտ գյուղից քաղաք յեկած Իվանեն Սրապիոնին, հավերն ու կաթնահունցով լիքը խուրջինը ցած բերելով սայից:

— Շատ լավ ենք, բարեկամս, շատ լավ. տղիդ վոր տեսես, չես ել ձանաչի՝ այնքան ե փոխվել վոր իմանաս ինչե՞ր ե անում, ուղղակի կզարմանաս: Վերջերս կինս նկատել եր փողոցում, թե ինչպես Թանդիլիդ կարմիր դրոշմ ձեռքին առաջնորդում եր իր նման մի խումբ ընկերների: Ապա նրա շորերը... Պիոներական քննութուն ե տվել, Լենինյան ուղիով պիտի կրթվենք, ասում ե, և ջարդ ու փշուր անենք համաշխարհային բուրժուազիալին: Լրագրնե-րում ել մասնակցութուն ունի, զանազան բաներ ե գրում: Մենք ել բոլորս մեր հարազատ վորդու պես սիրում ենք. ի՞նչ արժի հենց միայն այն, վոր ամեն որ մեզ համար թերթեր ե կարդում և նորանոր տեղեկութուններ ե հաղորդում մեզ. հենց վոր դռնից ներս ե մտնում, անմիջապես սկսում ե պատմել թերթերի մեջ կարդացած որվա նորութունները և բացատրում մեզ:

— Մոտ ժամանակներումս դիմեց ինձ ու ասաց, վոր մտադիր ե փոքրիկ աղջկանս տանել իրենց մոտ և արձանագրել. այդ նպա-

տակով սկսել ե արդեն գրել-կարդալ սովորեցնել նրան, խոսում ու բացատրում ե նրան, թե ինչ բան ե պիտներական կազմակերպութունը, ովքեր են նրա ղեկավարները և այլն և այլն: Տղադ շատ լավն ե, շատ, Իվանե, այդ կողմից, ախպեր, չերջանիկ ես, - ձեռքը սեղմելով վերջացրեց իր խոսքը Սրապիոնը:

Իվանեն չեր հավատում իր ականջներին. ինչպես, նրա Թանդիլան եղպես տղա չե դառնի. բա վոր մայրն իմանա, հո կխենթանա...

Թանդոն այդ ժամին պիտներական ակումբում լսում եր իրենց ղեկավարի զեկուցումը, — ամառը՝ պիտներական դժով գյուղում տարվելիք աշխատանքների մասին:

Ձեկուցումը վերջանալուն պես՝ Թանդոն մոտեցավ ղեկավար ընկերոջը և խնդրեց միքանի հարցերի պարզաբանումը. վերջրեց միքանի գրքեր ընթերցանության համար, մնաս բարե ասաց ընկերներին և վերադարձավ տուն:

Յերկրորդ օրը Թանդոն սալի մեջ հոր կողքին նստած՝ պատմում եր նրան պիտներական կազմակերպության մասին. —

— Յես գյուղում մի վայրկյան անգամ հանգստանալու ժամանակ չեմ ունենալու, բազմաթիվ պարտականութուններ են դրել իմ վրա: Մինչև իմ ընկերներիս ճամբար գալը, չես պետք ե ծանոթանամ գյուղացիների արդի կացության հետ, թե նրանք ինչ բանի կարիք ունեն, ինչ վիճակի մեջ ե նրանց տնտեսական գործը. չեթե անհրաժեշտ ե ջրանցքների կառուցումը — պետք ե այս մասին բոլոր հարկավոր տեղեկութունները հավաքել, և չերբ իմ ընկերները կգան գյուղ, պետք ե այդ բոլորի մասին իրազեկ դարձնեմ նրանց: Այա բոլորս կանցնենք աշխատանքի և ոգնության կհասնենք գյուղացիներին: Պետք ե մոտ կապ հաստատենք գյուղացիների հետ. — այս ե ավանդել մեզ՝ մեր մեծ ուսուցիչ ընկ. Լեւինը, և մենք անպայման պետք ե կատարենք նրա պատգամը:

Արդեն մոտեցել ելին գյուղին: Արևը պատրաստվում եր մայր մտնելու, իսկ Թանդոն դեռ շարունակում եր իր պատմութունը և զբաղեցնում եր ծերունի հորը, վորն անսահման ուրախությամբ նայում եր վորդուն և ուշադրությամբ լսում նրան:

— Ախպեր, աշխարհս փոխվել ե, փոխվել: Թե չե՝ ով կարժանացներ ինձ այսպիսի բախտավորության. — մտածում եր Իվանեն և դանդաղորեն շարժվող չեղներին շտապեցնում եր, վոր շուտ գյուղ հասնեն:

Կիրակի օր ե: Գյուղխորհրդի գրասենյակում արդեն վերջացել ե գյուղխորհրդի նիստը: Գյուղացիները պիտներների հետ միասին

ուրախ-ուրախ զրուցց անելով՝ կամաց-կամաց ցրվում են իրենց տները:

Սակայն մի փոքր հեռու գլուխը կախ ու տխուր կանգնած ե ալեխառն մագերով մի գյուղացի՝ Պավլե անունով և ձեռները թափ տալով խոսում ե ինչ-վոր նյութի մասին:

Յերկու-չերեք մարդ շրջապատել են նրան և հանգստացնում են, թե՛ մի վախենա, այ մարդ, մի հուսահատվիր:

Թանդոն մոտեցավ և լսեց նրանց խոսակցութունը:

— Ինչպես թե չվախենամ, այ մարդիկ, — հուսահատ խոսում եր Պավլեն, — մի շաբաթ ել վոր այսպես շարունակվի, չերաշտը և անձրևը չգա, բոլորովին կորած ենք, մի բուռ չեգիպտացորեն չեմ կարող տուն տանել:

— Պավլե, ինչո՞ւ ջրանցք չես անցկացնում. — լսվեց մի անծանոթ ձայն:

— Ախր, չես ել եմ մտածում այդ մասին, այ որհնվածի տղա, բաց վճից անեմ, չի հարմարվում, գետինը պիտի ցածրացնել, ահադին աշխատանք ե պետք, չես մենակ ինչ կարող եմ անել, ծերացել եմ, իսկ հարևաններին չեմ ուզում նեղութուն տալ. չե՞ վոր բոլորն ել զբաղված են, ամեն մեկն իր աշխատանքն ունի, — դարդահար չեղած ասաց Պավլեն:

— Մենք կանենք այդ գործը, — կանչեց մի կողմից Թանդոն և միացավ գյուղացիների խմբակին:

Գյուղացիները զարմանքով նայեցին նրան և մեկը մինչև անգամ ուրախութունից ժպտաց:

— Դու միայն, խնդրում եմ, հոգ տար անհրաժեշտ գործիքներ գտնելու, — մենք ամեն ինչ կանենք: Վաղվանից կանցնենք աշխատանքի և չերկու օրից հետո ջրանցքն արդեն պատրաստ կլինի և արտող այնքան առատ ջուր կունենա, վոր գանգատվելու այլևս առիթ չես ունենա:

Յերկրորդ օրը Պավլեյի արտում լսվում եր պիտներների աշխատանքի չերգը, նրանք չեռուն աշխատանքի մեջ ելին — չերգում ելին ու աշխատում, աշխատում ելին և չերգում...

Թարգմ. Արե. Մեհրաբյան

— Ինչ ընտանիքի զավակ եր Թանդոն:

— Ինչ միջավայր ընկավ նա քաղաքում:

— Ինչպես անդրադարձավ այդ միջավայրը Թանդոյի վրա:

— Ինչպե՞ս վերաբերվեց հայրը դեպի Թանդոյի պիտներ դառնալը. ինչո՞վ եր պայմանավորվում այդ վերաբերմունքը:

— Արդարացրե՞ց արդյոք պիտներական կոլեկտիվն իր վրա դրած հույսերը՝ գյուղում:

ԲԵԺՈՒԿԱՅԻ ԲԱՆՈՏԸ

I

Առավոտը շատ կանուխ, չերբ դեռ լուսն ու մութը պայծառում էին իրար դեմ, Բեժուկա Լաճղերաշվիլին իր դատարկ արաբայով կանգնեց չերկաթուղու կայարանի առաջ. գլուղից գիշերով խանութ պանի համար չեղիպտացորեն եր բերել:

Գլուղի ամենաչքավորներից եր Բեժուկան — հողագուրկ, ընչա- գուրկ, բաց հարուստ՝ մանր չերեսաներով: Ապրելը խիստ գովար- եր նրա համար:

Բախտը, սակայն, մի որ ժպտաց նրան. վորտեղից-վորտեղ նրա ձեռքն ընկան չերկու հորթուկներ, վորոնց փայփայեց, խնամեց, մե- ծացրեց և ժամանակին դարձան նախանձելի լծկաններ:

Այդ որվանից ուղղվեց Բեժուկայի մեջքը, սուր կարիքից թե- թեկացավ նրա բազմամարդ ընտանիքը. հաճախ նա քաղաքից գլուղ և գլուղից քաղաք ապրանքներ եր փոխադրում և դրանով դրամ վաստակում: Յերբ ծանր կարիքը կանգնում եր նրա դռանը՝ նա ու- րախ հալացք եր ձգում իր չեզների վրա, կարծես ասելիս լինեք. — «Դուք եք, վոր պիտի լրացնեք կարիքս»: Սրանք ելին նրա միակ հույսն ու ապավենը:

Բեժուկան բավական չերկար սպասեց կայարանում, վերջապես հայտնվեց մեկը, վոր ցանկանում եր արկղներով ստացած ապրանքը փոխադրել: Համաձայնության չեկան Բեժուկայի հետ, և կարճ ժա- մանակից Բեժուկայի արաբան արկղներով լիքը՝ գնում եր կայարա- նից ձգվող խճուղիով:

Արեն արդեն բավական բարձրացել եր. Բեժուկան գոհ չեր, վոր այդքան ուշ միայն կարողացավ փոխադրելու ապրանք գտնել: չե՞ վոր ուշ ել պետք ե գլուղ վերադառնար:

Սոված ու ծարավ չեզները, ծանր բեռան տակ ճնշված, հաղիվ ելին փոխում իրենց քալերը. ամբողջ գիշեր նրանք չերկար ճամպա ելին կտրել: Սրաի անհուն կսկիծով Բեժուկան նայում եր իր սի-

րելի չեզներին, թե ինչպես նրանց կողերը ներս ելին լնկել քաղ- ցածութունից և ինչպիսի գովարությամբ ելին քալում նրանք:

Բաց ինչ կարող եր անել:

Արաբան քաղաքից արդեն բավական հեռացել եր և գտնվում եր բաց դաշտում: Ճանապարհի մի կողմում ձգված եր մի ընդար- ձակ ճահճոտ տարածութուն, ուր փարթամորեն աճել եր կանաչ, թարմ խոտը:

Բեժուկայի սիրտը լցվեց անսահման ուրախությամբ. նա լավ գիտեր, վոր այս ճահճային խոտն անպետք ե առհասարակ վորեւե գլուղացու համար. մինչդեռ սովածութունից հաղիվ քայլող Լուսայի և Նիշայի համար դա մեծ չերջանկութուն եր, ու նրանք աչքերը չռած՝ անհաբար նայում ելին թարմ-կանաչ խոտին ու արաբան գեպի աջ կողմը քաշում:

Բեժուկան համոզված եր, վոր չեթե չեզներն արձակեր և բաց թողներ ճահճոտ խոտերի մեջ, վոչ վոք արգելող չեր լինի...

Ճամպի մի կողմում, մի շվաք տեղում կանգնեցրեց արաբան, չեզներն արձակեց, վորոնք շտապ վազեցին գեպի խոտը և սկսեցին արածել ագահաբար:

Հունիսյան արեն առատությամբ սփռել եր ամենուրեք իր ճա- ուղալիքները և վոսկեգոծել կանաչ դաշտերը:

Հոգնած ու ջարդված Բեժուկայի մեջ մի տարորինակ միտք հղացավ. թեք ընկավ փափուկ կանաչների վրա և աչքերը գեպի չերկինք հառած՝ մտքում հաշիվներ եր տեսնում, թե ինչ բաների վրա պիտի ծախսի փոխադրության համար ստանալիք դրամները: Ապա իր մտածմունքների մեջ խորասուզված և ապագայի քաղցր չերազներով արբեցած՝ Բեժուկան մի դուրեկան դող զգաց: Ո՞վ գիտե գալիք որերի ինչպիսի գեղեցիկ հեռանկարներ ցնծեցին նրա հոգին:

Ամբողջ գիշերն անքուն մնացած՝ նա վերջնականապես ընկավ ինքնամոռացության գիրկը, աչքերը փակեց և քունը տարավ...

II

Արդեն կեսուր եր: Բեժուկան քնած՝ քաղցր ժպտում ե, անշուշտ մի շատ դուրեկան չերադի ազդեցության տակ: Հանկարծ խոսակ- ցության ձայներ ականջին հասան: Բեժուկան անմիջապես վեր թռավ տեղից և բնազդաբար աչքերը ձգեց գեպի աջ կողմը, ուր արա- ծում ելին չեզները. սակայն մի բոլակ կանգ առավ, մնաց քարացած և այս անգամ լսեց խոսակցության ձայներ ուրիշ ուղղությամբ:

— Այս կողմից մոտեցիր, այ տղա, այս կողմից, — լսվում եր հեռվից:

Բեժուկան նորից նայեց այն կողմը և մնաց տեղն ու տեղը սարսափած. նա տեսավ, թե ինչպես, բավական հեռու տարածության վրա, մի 17—18 տարեկան չերիտասարդ, փայտը ձեռքին իր յեղներն է քշում տարբեր ուղղությամբ, նույն տեղում չերևում են չերկու ձիավոր, վորոնցից մեկը՝ հրացանավոր:

Սիկո Ձուձգուրաձեն կալվածատեր եր, նա շարունակ նեղում, ճնշում եր գյուղացիներին:

Նրա մասին վատ կարծիք եր տարածված վողջ գյուղում. մի ժամանակ մինչև անգամ բոլոր գյուղացիները նրան բուհոտ հայտաբարեցին և բոլորը հրաժարվում էին նրա մոտ աշխատելուց: Սյդ որերում նա ամեն տեսակ պայմանի համաձայնում եր, միայն թե լեղու դտներ աշխատող գյուղացիության հետ: Սակայն վոչ վոք չեր հավատում նրան:

Մի անգամ ել Բեժուկան եր նրա ձեռքն ընկել: Սիկո Ձուձգուրաձեից վորոշ տարածությամբ հողամաս եր վերցրել Բեժուկան՝ վար ու ցանքի համար: Սակայն հենց այդ վարելահողը վերցնելու չերկրորդ տարին անսպասելի կերպով լարվեցին կալվածատիրոջ և գյուղացիների փոխհարաբերությունները: Վոչ մի գյուղացի չեր ուզում աշխատել նրա կալվածներում. Բեժուկան ել ուրիշների նրման անմշակ թողեց իր վերցրած վարելահողը:

Սիկոն խորամանկ միջոցի դիմեց. նա ուզեց գյուղացիներին չերկու մասի բաժանել և իրար դեմ հանել. այդ նպատակով շատ ձեռնտու պայմաններով վարելահողեր եր առաջարկում գյուղի ամենաչքավորներից սրան-նրան, սրանց թվում նաև Բեժուկային: Բայց վոչ Բեժուկան և վոչ ել վորեւե մեկը չընկան խորամանկ կալվածատիրոջ թակարդը և չուզեցին դավաճանել իրենց ընկերներին:

Սյդ որվանից վոխ եր պահում Ձուձգուրաձեն նրանց դեմ, և ահա առիթը ներկայացավ, վոր նրանցից մեկին խեղդեր իր ճիրաններում:

Նա տեսավ հեռվից, թե ինչպես չերկու չեզ մտել են իր հողամասը և հանգիստ արածում են: Ի՞նչ փնաս, վոր նրանք ճալատեղումն էին, ի՞նչ վնաս, վոր այդտեղի խոտը վոչնչի պեսք չեր. բավական ե, վոր նկատեց ոտար չեզներ իր հողամասում, անմիջապես կարգադրեց իր ծառայողին՝ գնալ, չեզները կապոտել և քշել դեպ իրենց: Կատաղած ու վրեժխնդիր կալվածատիրոջ համար սա մի հարմար առիթ եր իր ուժը ցույց տալու նրանց դեմ, վորոնք համարձակվում էին չհնազանդվել իրեն:

— Ի՞նչպես ես համարձակվում չեզներդ քշել իմ արտը, տո՛ւ ա-նիրավ, — գոռաց Սիկոն Բեժուկայի վրա, չերք վերջինս մոտեցել եր չեզներին և ուզում եր տեր կանգնել նրանց:

— Ներեցեք, պարոն, մի վայրկյան միայն թույլ տվի չեզներին արածել կանաչ խոտը, — շփոթված պատասխանեց Բեժուկան:

— Լավ խոտատեղ ես գտել... — ծաղրանքով պատասխանեց չերկրորդ ձիավորը, չերեի կարծում էլի, թե անտեր խոտատեղ ե, հա... Մինչդեռ սրանք զբաղված էին հարց ու պատասխանով, կալվածատիրոջ ծառան ամեն կերպ աշխատում եր բռնել չեզներին, սակայն չեր կարողանում:

— Ի՞նչ անշնորհքն ես չեղել, այսքան ժամանակ չկարողացար չերկու չեզ բռնել, — գոռաց Ձուձգուրաձեն, թռավ ձիուց և պարանն անձամբ գցեց չեզների վզովը:

— Ինձ հասցրած փնասը հաղիվ ծածկեն այս չերկու չեզները, — աչքերը վոլորելով ավելացրեց նա և չեզները մի կողմ քաշեց:

Բեժուկայի արյունը գլուխը խփեց. նա բարկությունից և հուզմունքից դողում եր:

— Ի՞նչ եք հրամայում, տեր, — հուզված և այլայլված պատասխանեց Բեժուկան, — չեզներս ի՞նչ գործ ունեցին արտումդ. նրանք արտ չեն մտել, այսպիսի լավ կանաչ խոտը թողած՝ քաղցած չեզներն այդքան հեռու արտը կմտնեն, այդ ի՞նչ հավատալու բան ե, վոր դուք հրամայում եք:

— Ուրեմն մենք սուտ ենք ասում, — գոռաց Սիկոն և մտրակը բարձրացրեց, վոր զարկի:

Բեժուկան հեռու թռավ:

— Յեզներս խոտատեղից չեն հեռացել, նորից եմ կրկնում, բախտիս առաջ մի կանգնեք և պատճառ մի դառնաք իմ թշվառության. ի՞նչ ե պատահել, այ տնաշեններ, աշխարհ հո չեմ քանդել. միքիչ խոտ են կերել, են ել ճալախոտ, եդ չի՞ բոլորը...

Պատճառածդ փնասի համար չեզներդ եմ տանում, մնացած ամեն ինչի համար ներում եմ քեզ, իզուր տեղն ավելորդ մի խոսիր, — ավելացրեց Ձուձգուրաձեն, ինքն իրեն զսպելով:

— Արտս 500 ուլբլի արժե... և դու դեռ համարձակվում ես պատասխաններ տալ... հոգիդ կհանեմ... սպասիր, այս դեռ քիչ ե...

— ասաց Սիկոն և ապա դարձավ դեպ իր ծառայողը: — Այ տղա, քշիր չեզները, կանգնելու ժամանակ չե, արդեն մթնում ե. — ու ինքն ել մտրակով սկսեց զարկել չեզներին, վոր առաջ շարժվեն:

Բեժուկան տեսնելով այս՝ չեր իմանում ի՞նչ անի, բարկությունից պալթում եր:

— Յեզներիս մի թակիր, աստված ունես, — գոռաց այլայլված Բեժուկան. — չեմ թույլ տա չեզներս տանես, թեկուղ սպանելու լինես ինձ... ավելացրեց դողողացող Բեժուկան և Սիկոյի ծառայողի

ձեռքից պարանը խլելով՝ չետ թռավ տեղից և լեզներին ուժով քաշեց իր կողմը:

— Ինչպես թե՛ չես թույլ տա, — կատաղած դուռաց Չուձգուրաձեն և մտրակն ուժով զարկեց ուղղակի Բեժուկայի լեռեսին: Ցավի կսկծից մոմուաց Բեժուկան, պարանը ձեռքից բաց թողեց:

Չուձգուրաձեն, առանց խղճահարուժյան, լեզները քշեց դեպի իր տան կողմը:

Բեժուկան չերկար կանգնած եր գլուխը կախ, անշարժ ու բարացած նայում եր մի կետի:

— Բարի աշողում, ախպեր, — լսվեց հանկարծ քաղցր ձայն: Բեժուկան սթափվեց, չետ նայեց և տեսավ ճամպի վրայով չեկող մի դատարկ արաբա, վորի վրա նստած եր բավական հասակավոր մի գլուղացի:

Բեժուկան ուրախացավ և դառնությամբ պատմեց նրան իր գլխի լեկածը և խնդրեց իր բերած ապրանքը հասցնել պայմանավորված տեղը, քանի վոր ինքը հնարավորութուն չունի այդ անելու:

Արաբայի տեր ծերունին համաձայնեց:

III

Արևը բավական թեքվել եր, հովն ընկել:

Դառնացած — վշտացած Բեժուկան աչքն աչն ճամպից չեր հեռացնում, վոր կողմը տարել ելին իր սիրած լեզները: Ո՛վ ե իմանում, գուցե իրոք խլել են նրա ձեռքից իր միակ նեցուկ, նրան կյանք տվող, նրան ապրեցնող լեզները: «Չուձգուրաձեից սպասելի չե ամեն ինչ», մտածում եր հուսահատ Բեժուկան:

Ի՞նչ աներ, ո՞ւմ դիմեր, ո՞ւմ դանգատվեր: Նա լավ գիտեր, վոր գանգատը վոչինչ չեր ոգնի, ո՞վ նրան կլսեր, մտրակով կամ հրացանի կոթով պատասխան կտան նրան:

Անճարությունից սկսել եր արդեն սրտնեղել: Նրան այժմ թվում եր, թե ինքը միայնակ ու անուգնական ե մի ինչ-վոր անձանոթ աշխարհում, ուր արդարութուն չկա, ուր խիղճ չկա:

Բեժուկան հետզհետե ավելի և ավելի չեր հուզվում, այլալվում: Մի՞թե իր կյանքում ազատ չունչ քաշել չպիտի կարողանա... ինչո՞ւ, վոր հանցանքի համար:

Նրա աչքերի առաջ՝ մեկը մյուսի չետեից պատկերանում են շարան-շարան իր անցրած կյանքի բոլոր դառնությունները, շար-շարանքներն ու սև որերը. սակայն այս բոլորը տանում եր նա անտրտուն և ծով համբերությամբ՝ աշխատանքի ծանր բեռը շալա-

կին... Բոլորի հետ սիրով, բոլորի հետ բարեկամ... բայց ինչո՞ւ վերջն ախպես...

Գիշեր ե...

Յերկնակամարի վրա դանդաղ սահում ե լուսինը, նրան ընկերակցում են նրա փոքր ընկերներ՝ լուսավոր, փայլիլող աստղերը և իրենց լուսի ազոտ ճառագայթները սփռում ցավով լիքը լեռերի վրա: Մշուշի մեջ թաղված գետինը հանկարծ կենդանության նշաններ ե ցույց տալիս:

Մինչդեռ այդ նույն ժամին ո՞վ կիմանա, թե Չուձգուրաձեն ի՞նչ դավադիր ծրագրեր ե կազմում, գուցե հենց այս ժամին դանակն ե իջնում իր սիրելի Լոմա և Նիշու լեզների վզին, և արդեն հոսում ե նրանց պարանոցներից հորդառատ կարմիր արյունը, գուցե...

Ահա այսպիսի հուսահատ մտքեր ելին կաշկանդել Բեժուկայի ուղեղը, և ազատվել նրանցից չեր կարողանում:

Վերջապես սթափվեց, գիտակցության չեկավ, համբերության բաժակը լցված եր արդեն: Անհայտ ու անբացատրելի նպատակով նա հանկարծ վեր թռավ տեղից, արագ ու շնչասպառ, առանց չետ նայելու, վազում եր Բեժուկան մի ուղղությամբ և հանկարծ իրեն տեսավ կանգնած Չուձգուրաձեի ցանկապատի դռան առաջ, վորից աչն կողմը, բակի մեջ, մի մեծ գերանից կապված ելին իր սիրելի Լոման ու Նիշան:

Շուրջը խաղաղութուն եր. վոչ մի ձայն չեր լսվում, միայն լեզներից վոչ շատ հեռու պառկած եր մեզ ծանոթ տղան՝ Չուձգուրաձեի ծառայողը:

Հոգնած՝ հենվեց դռան սյունին և մտածում եր իր անելիքի մասին:

Հանկարծ նրա ականջովն ընկավ լեզան խուլ ու փաղաքշական բառաչք. թշվառ անասունը նկատել եր չերեի իր տիրոջը, զգացել եր նրա մոտիկութունը...

Այդ արդեն բավական եր Բեժուկայի համար: Խելագարի նման, դեմքն այլալված՝ թռավ ցանկապատից ներս, արագ մոտեցավ լեզներին. ալկա նա վոչինչ չեր զգում՝ վոչ վախ, վոչ սարսափ, նրա ուղեղի մեջ պտտվում եր միայն աչն միտքը, վոր ինքը լեզների մոտ ե, վոր լեզներն ազատ են...

Արագությամբ, մի ակնթարթում կտրեց լեզներին կաշկանդող պարանը, լեզներն առաջ զցեց և քշում եր նրանց շտապ, շնչասպառ:

Տան չետեի կողմից դուրս պրծան լեռկու գամփու և տեսնելով անձանոթին՝ սկսեցին հաջել... բարձրացավ աղմուկ...

— Ձի կարող գնալ, չթողնես, ուր են փախչելու... —հեռվից լսվում ելին գողոցի ձայներ:

Սակայն Բեթուկան արդեն բավական հեռացել էր, դուրս ել չեկել դաշտը և մոտեցել ճահիճներին:

Հանկարծ լսվեց հրացանի պայթյուն: Լոման չոքեց: Գնդակը կպել էր կողքին, վոսկրը ջարդել...

Բեթուկան սարսափած լսեց իր սիրելի չեզան աղիողորմ բառաչը, նրա սիրտը մղկտաց, արագ շուռ չեկավ, սկսեց փաղաքշել թշվառ չեզան ցավոտ տեղը...

Կրկին հրացանի պայթյուն...

Այս անգամ իր չեզան մոտ փռվեց նրա կյանքով ապրող, նրա շնչով սնվող Բեթուկան...

Թարգմ. Արե. Մեհրաբյան

- Ո՞վ եր Բեթուկան, ի՞նչ սոցիալական խավի յեր պատկանում:
- Ո՞վ եր Սիկո Ձուձգուրածն:
- Բնորոշեցեք սրանց փոխհարաբերությունները:
- Ինչի՞ց ելին բղխում այդ փոխհարաբերությունները:
- Ինչպե՞ս ե արդյոք այս պատմվածքի վերջը:

— Ո՞ւմ կողմն ե հեղինակի համակրանքը, ինչի՞ց ե դա յերեվում:

ԻՎԱՆԵՆ

I

— Սիդո, եյ Սիդո, — կանչում էր Իվանեն իր կնոջը, վոր խոր քունն էր մտել, — ա կնիկ, չէս լսում: Ես ի՞նչ ծանր քունն ե չեկել վրան, — փնթփնթում էր ինքն իրեն Իվանեն:

— Ի՞նչ չեղավ, ի՞նչ ե պատահել, այ մարդ, ի՞նչ ես վերկացել ես կես գիշերին ու ձայնդ գցել: չէս թողնի, վոր գիշերները գոնե հանգիստ քնենք:

— Ախր, հազար ու մի գործ ունեմ, այ կնիկ, շտապում եմ...

— Յերեկ միայն գործ ունեցողը դու չես, վոր ձայնդ գցել ես, ել ուրիշներն աշխատանք չունեն. վոչ ինքդ ես հանգստանում և վոչ ել ուրիշներին թողնում, վոր հանգստանան, — դժկամակությամբ պատասխանեց Սիդոնիան և ծանր տնքալով՝ միջանի անգամ հորանջեց:

— Այ տնաքանդ, ախր հազար ու մի գործ ունեմ, շատ կանուխ պիտի գործի լինեմ, վոր ծերը-ծերին հասցնենք. պառկելով ի՞նչ դուրս կգա. ջաղացը ցորեն պիտի տանեմ աղալու, արտերին ջուր պիտի հասցնեմ, արտերի անպետք խոտերը պիտի մաքրեմ, վոր մեկն ասեմ. ես բոլորին պետք ե հասնեմ, թե չե...

— Հետո, չես ի՞նչ անեմ, այ մարդ, ինչո՞վ ոգնեմ...

— Այն, վոր շուտ վեր կենաս, ժամանակին կերակուրը դնես ոջախին, վոր չեփվի, չերեկվա ուղարկածդ կերակուրն անչեփ եր...

— Ե՛հ, դու չել խոսելու բան չունիս, ավելորդ բաների մասին ես խոսում, կարծես...

— Լավ, լավ... — լռեց Իվանեն և պատվիրեց կնոջը, վոր կերակուրը ժամանակին հասցնի:

— Գյուղի ծայրում կլինես, չէ:

— Իհարկե, բա վոր ջանդամում կլինեմ. մեր բաժինն ել հեռու տեղերն են, մոտ տեղերը ո՞վ մեզ հրամեցեք կանի, — դառնությամբ ասաց Իվանեն:

Սիդոն վոտքի չեկավ, պատուհանի վարագույրը չեա քաշեց, նայեց դուրս:

Դեռ մոլորեալ եր...

Գլուղն ամբողջովին քնած եր... Վոչ մի շարժում... Վոչ մի ձենդանութուն գլուղի քար լուծութունը խանգարվում եր միայն չեր-բեմնակի լավող շների հաշոցով:

«Մոլորման-դման»... հեռու տեղից լավեց աքաղաղի առաջին կանչը և անպատասխան մնաց:

Գիշերվա մոլոր կարծես կամաց-կամաց հրաժեշտ եր տալիս աշխարհին:

Իվանեն սիրալիր վողջուլն տվեց կնոջը, պատից կախած հացի տոպրակը գցեց ուսը և ուրախ տրամադրությամբ դուրս չեկավ տնից:

II

Գլուղի ծայրին՝ առավոտը կանուխ աշխատանքի դուրս չեկած Իվանեն խնամքով սրած մանգաղը թևին գցած, կանգնել եր թարմ կանաչով ծածկված մի բլրակի վրա և բանաստեղծական հափշտակությամբ նայում եր գեպի հեռու հորիզոնները... գեպի նոր ծագող արևը, վորն իր մատաղ ճառագայթները թագստոցից հանած՝ նետել եր լազուր չերկնականարի ամպերին և շառագունել եր վառ կարմիր գունով:

Սքանչելի բնության այս գեղեցիկ տեսարանով արբեցած՝ Իվանեն նայում եր, նայում ու չեր կշտանում...

Այս խաղաղ ու կախարդիչ հանգիստը խանգարեց բավական հեռվում, անտառի ծայրին չերեացող չեղջերուն, վորը մարմարե քանդակերի նման մի տեղում արձանացել եր, քարացել և խրոխտ ու համարձակ նայում եր վերածնվող բնությանը, ծագող արշալույսին:

III

— Այ մարդ, ի՞նչ ես կանգնել ու բերանդ բաց նայում հեռու-ները... Ի՞նչ ե պատահել...

Տեղ համներուն պես՝ ասաց Սիդոն հափշտակությամբ հեռու-ները նայող ամուսնուն և ձեռքերը կանթած՝ անպատասխան կանգնեց նրա առաջ:

— Վահ, տնաքանդ, կամաց չես կարող ասել, վախեցրիր:

— Տո՛ւ, տնավեր, աշխատելու չեկա՞ր, թե պարապ-սարապ ժամանակ անցկացնելու. դրա համար ելիր առավոտ-կանուխ գլուխս տանում, գիշերվա կիսին տեղից վեր կենում, վոր դաս եստեղ ու բերանբաց սարերին նայե՞ս...

— Ի՞նչ չեղավ, ի՞նչ պատահեց, ա՛յ կնիկ, ի՞նչ ես ձենդ գլուխդ գցել:

— Ա՛յն, վոր մինչև այժմ վոչինչ չես շինել. ընդամենը մի որո-

վար հող ե, ե՛ն ել ժամանակին չես կարողանում վարել-ցանել, վոր հատիկները վոչ անձրևներից փթեն և վոչ ել թռչունների կեր դառնան:

— Մի բարկանա, սիրելիս, բավական ե, վոր ուժերս լարեմ, վերջին ճիգս հավաքեմ, տղամարդու նման՝ մի շնչում ամեն ինչ կվերջացնեմ մինչև իրիկուն:

— Դե իհարկե, չեմ ճանաչում քեզ, վոր չպարծենաս՝ կարող ես որդ մթնեցնել, պարծենկոտութունը քո փեշակն ե:

— Կերակուրը բերի՞ր, ա՛յ կնիկ...

— Կերակուրը բե-րի՛ր, — ծոր տալով ծաղրեց ամուսնուն, — ուր ե աշխատածդ, վոր կերակուր ես ուզում:

— Մի սրան նայե՛ք... Ուրեմն դատարկ ձեռքով ես չեկե՛լ, ա՛յ կնիկ, ո՞վ եր կարոտել քեզ. գոնե դատարկ տաք աղաջուր բերելիր, վոր եզ չոր հացի կտորը մեջը թրջելի — փափկացնելի, — դժգոհությամբ ասաց Իվանեն և տխուր պառկեց կնոջ վոտների մոտ կանաչ խոտերի վրա:

— Դու իմ դարդին նայիր, քո ախորժակին. չես գործով եմ չեկել, իսկ դու ուտելուդ մասին ես մտածում:

— Ի՞նչ գործով, ի՞նչ ե պատահել, ասա՛, անհանգստությամբ հարցրեց Իվանեն:

Ա՛յն, վոր տանուտերն ուզում ե քեզ տեսնել, պրիստավից թուղթ ե չեկել:

Տանուտե՛րը, — զարմացած պատասխանեց Իվանեն և գու-նատվեց:

— Խելագարվե՛լ ես, ինչ ե. ինչո՞ւ համար, վոր մեղքիս հա-մար, ի՞նչ թուղթ, բա չհարցրի՞ր, թե պրիստավն ինչո՞ւ չե կանչում ինձ:

— Ախր, ա՛յ մարդ, բա քեզ չեյի տա՞նք ձայնդ քեզ քաշիր, եդ մարդուն մի թշնամացնի քեզ հե՛տ, անպատճառ մի բան կանի՞. կվաճախ քե՞զ... Ինչո՞ւ չեյիր լսում... Դե վայելիր հիմի...

— Բա դու չհարցրի՞ր, թե պրիստավն ինչո՞ւ չե կանչում, — նորից հարցրեց Իվանեն:

— Յես, ասում ե, պարտավոր չեմ ամեն բան ասելու քո կար-միր-ցողիալիստ ամուսնուն... Անցան ես ժամանակները, վոր մեր հիմար ու տխմար գլուղացիները հարցուրապես կարգեցին մարդուդ ու մեզ վրա կարգադրություններ եր անում. — ես վաղ եր, վոր եջը կաղ եր... Թող բարեհաճի գնալ դրասենյակ և այնտեղ իմանալ, թե նրան ինչու չեն կանչում:

— Տես եդ անիրավին, ինչպե՛ս թեվեր ե առնում: Յերես ենք տվել. չաղացել, պարարտացել ե՛ խոզ ե կտրել, ել ուրիշի վիճակի

մեջ չի մտնում: Մի հարցնող լինի, թե ինչո՞ւ համար ե այդ թշնամանքը. ո՞ւմ վիզն եմ կտրել, ո՞ւմ տունն եմ թալանել, վորին եմ վատություն արել, ո՞ւմից կաշառք վերցրել, ի՞նչ ե ուզում այդ անխիղճն ինձանից:

— Այն, վոր լեզուդ կարճ չե՛լիր պահում և շարունակ խոսում ելիր նրա դեմ և թշնամացնում քեզ հետ: Ախր ո՞վ ե նրա ձեռքից պրծել, վոր դու պրծնելիք ամբողջ գլուղը ճանաչում ե նրան, բոլորն ել նրա վատ արարմունքների մասին են խոսում, բայց ծածուկ, իրար մեջ և վոչ թե քեզ նման՝ չերեսովը ապրիս ամեն ինչ: Ախր շարունակ ասում ելի՝ ա՛յ մարդ, լեզուդ քեզ քաշիր, վատ որեր կգան գլխներին. բայց ո՞վ եր լսում ինձ — չես տեսցի, չես լսեցի... Տես... շուրջդ նայիր ու տես, թե ինչ են անում ուրիշները... սլապանձվել, լռել են, վոչ վոք չի առարկում նրա դեմ. ասում են, կառավարութան մարդ ե, տանուտեր ե, ի՞նչ կարող ենք անել:

— Հերիք ե, ա՛յ կնիկ, դու չե՛լ մի կողմից ես սիրտս կտրտում, ի՞նչ խրատների ժամանակ ե: Բողոքել եմ և միշտ ել կբողոքեմ անեն տեսակ անարդարությունների դեմ. — ասաց վճռական և շարունակեց իր աշխատանքը:

— Դո՛ւ գիտես, Իվանե, բայց միտքդ պահիր, վոր եսոր պիտի ներկայանաս գրասենյակ, չես չընկնես, մի նոր գործ չբարդես գլխիդ:

— Ի՞նչ ես ասում, ա՛յ կնիկ, այսպիսի աշխատանքի լավ որը արտս կիսատ թողած՝ գրասենյակ վազե՞մ, ինչո՞ւ, ի՞նչ շտապ գործի համար: Ձե՛, չեմ գնա. ի՞նչ ուզում են՝ թող անեն. դու միամիտ մնա. ա՛յ կնիկ, լոբաճաշդ պատրաստիր չերեկոյան համար, ամեն ինչ լավ կլինի, — ասաց Իվանեն իր կնոջը, կարմիր թաշկինակը կապեց ճակատին, մանգաղն առավ ձեռքը և շարունակեց իր աշխատանքը՝ վոսկուլ նման դեղինի տվող արտում...

Սիդորիան մտադրադ տուն վերադարձավ, իսկ Իվանեն դեռ շարունակում եր իր աշխատանքը: Քրտինքը ծոր-ծոր թափվում եր ճակատից, սակայն հոգնածություն չեր զգում:

Արդեն կեսոր եր...

Կիզիչ արևը կարծես կանգ եր առել չերկնակամարի վրա՝ Իվանեյի գլխավերևը և հանգիստ ու անտարբեր նայում եր ներքև՝ կատարվող ժրաշան աշխատանքին...

Սոսկալի շոգ եր ու տոթ. վոչ մի տեղից թեթև քամու նշույլ անգամ... Քրտինքը ծոր-ծոր թափվում եր, հա թափվում նրա ճակատից, բայց չեր ուզում անավարտ թողնել իր աշխատանքը:

— Ո՞ք, ո՞ք, ի՞նչ շոգ ե, — բարձրացրեց գլուխն Իվանեն, մեջքն ուղղեց և ճակատից սրբեց առատությամբ թափվող քրտինքը, ապա

հրճվանքով նայեց իր արտին և նոր միայն նկատեց, վոր կինը հեռացել ե:

— Ի՞նչ թուշնի նման թուել ե անիրավը, թող մնար ու տեսներ, թե ի՞նչպիսի լարվածությամբ աշխատում ելի իմ այս վոսկենման դեղին տվող արտում և համոզվեր, թե ցանկացած ժամանակ ինչպես եմ աշխատում: — Տխուր, ինքն իրեն փնթփնթաց Իվանեն և նորից հրճվանքով նայեց իր վոսկեզոծ արտին:

IV

Փոքր ինչ հանգստանալուց հետո վեր կացավ, լարեց իր ուժերը և նորից չեռանդուն աշխատանքի անցավ Իվանեն և չերբարար կիսել եր՝ գլուխը բարձրացրեց, լիառատ սրտով ուրախ շունչ քաշեց և ինքնագոհ իր կատարած այսորվան աշխատանքից՝ դանդաղ քայլերով անցավ դեպի դաշտում չերեկոյող կաղնու ծառը, վորն արտերի միջում փարթամորեն փռել եր իր ճյուղերն ու տերևները և հոգնած — արևակեղ չեղած անցնող-դարձողին դեպ իր ստվերն եր հրավիրում հանգիստ առնելու — զովանալու:

Ահա այս կաղնու տակ նստեց մեր Իվանեն:

Տոպրակն ուսից վալը բերեց, կավե ամանով շուրը դրեց մի կողմ, մանգաղն զգուշությամբ՝ մի ուրիշ տեղ, ծորացող քրտինքը սրբեց և թեք ընկավ կանաչ խոտին:

Հանգստացավ... ապա վեր կացավ, ձեռքերը լվաց, տոպրակից հանեց մոխրագույն թաշկինակը կապոցը, սրա միջից ել՝ խիստ չորացած հացը և սկսեց ծամծամել:

Հացի չոր փշրանքներն ընկնում ելին կոկորդը: Թեև շուտ-շուտ ջրի ամանը մոտեցնում եր բերնին, բայց և այնպես հացի պատառներն այնքան չոր ելին, վոր դժվարությամբ ելին կուլ գնում:

Այսպես կես հացի չափ կարողացավ ուտել, ջրի ամանը դատարկեց և իր համեստ ճաշն ավարտած համարելով՝ խորը անքաշեց, մնացորդ հացը նորից դրեց տոպրակը և մեջքի վրա փռվեց գետնին, միքիչ հանգստանալու:

V

Յերկինքը պարզ եր...

Վոչ մի տեղից չեր նշմարվում ամպի մի կտոր անգամ:

Շոգ եր...

Հով-զովը, քամին քնած ելին:

Անտանելի առթ չեղանակ եր...

Սառնորակ աղբյուրն անգամ, կիզիչ արևի ճառագայթների

շերմութունից ազատվելու համար, դեպ անտառ եր վազում — ծառերի ստվերի տակ հանգստանալու համար:

Բոլորն ել ստվերոտ տեղերն ելին վազում:

Բերանբաց թռչունները հավաքվել ելին ճահիճներում ու թռչկոտում ելին այս ու այն կողմ:

Վորտեղից վորտեղ, հենց այդ ժամին՝ մոտ թռավ մի թռչուն, նստեց կաղնու ծառի վրա. նայեց ցած՝ տեսավ շնչավոր մի օեյակ պառկած գետնի վրա, պատրաստվեց թռչելու, սակայն չերբ գգաց, վոր քնած ե՝ տխրությամբ նայեց աշխատանքից հոգնած աշխատավորին ու սկսեց դանդաղորեն ծլվլալ — կարծես լալիս լիներ. .

Քնած եր Իվանեն...

Արևից սևացած կուրծքը հանդարտորեն ալիքանման բարձրանում եր ու իջնում...

Յերբեմն լսվում եր հոգնած աշխատավորի հանգիստ անքոցը...

Նրա տանջված դեմքին կարող ելիր կարդալ վոչ միայն մասնավորապես Իվանեյի, այլև ամբողջ գյուղացիության հարաբաշ աշխատանքի, քրտինքի մեջ կորած աշխատավորության բովանդակ տանջանքներն ու չարքաշ աշխատանքի կնիքը:

Ո՞վ ե իմանում ի՞նչ ապրումների, ի՞նչ չերազնների ու տենչանքների մեջ ե նա ալժամ...

Ո՞ւր են արդյոք նրա մտքերը սլանում ալժամ, այս անդորր քրնած, խաղաղ վիճակում...

Ո՞վ գիտե. .

VI

— Բարի ուր. — անժպիտ դեմքով կանգնեց գյուղի տանուտերը Իվանեյի գլխին, ձիավոր գզիրների հետ միասին:

— Բարի, հազար բարի. — անբավականությամբ պատասխանեց Իվանեն և դանդաղորեն գլուխը բարձրացրեց:

— Այս առավոտ կանչել ելի գրասենյակ, ինչո՞ւ չներկայացար:

— Ա՛յ մարդ, աշխատանքի այս լեռուն որերում ի՞նչպես արտոս կիսատ թողած՝ գրասենյակ գալի, չե՞ վոր ինքդ ել գյուղացի լես և լավ գիտես մենակ աշխատավորի վիճակը:

— Դա իմ գործը չե. ինձ հրամայված ե, և լես պարտավոր եմ ճշտությամբ կատարելու հրամանը:

— Ի՞նչ ես ուզում, ասածդ ի՞նչ ե:

— Հենց այժմ պիտի պրիստավին ներկայացնեմ քեզ, — չորչոր պատասխանեց տանուտերը ու նայեց գզիրներին:

— Ինչո՞ւ, վո՞ր հանցանքիս համար, չե՞ս կարող արդյոք ասել:

— Ինչո՞ւ համար՝ չգիտեմ: «Նաչալնիկի» գրությունն ե — «վոր-

տեղ պատահեք Իվանե կեթիլաշվիլուն, անմիջապես ձերբակալեք և ուղարկեք ինձ մոտ»:

— Այս բոլորը բո բաներն են, Փիթո, ուրիշ վոչ-վոքի, — ասաց վրդովված Իվանեն,

— Ի՞նչպես, ուրեմն հանցանք ել ես բարդում վրաս. լավ, շատ լավ. ինչպես տեսնում եմ, առանց մտրակի գործը գլուխ չի գա:

— Ի՞նչպես, ուզում ես մտրակի՞ բաժին դարձնել ինձ: Վոչ, այդ քեզ շի հաջողվի. Իվանեն դեռ այնքան չի ընկել, վոր այդ ուրին հասնի...

— Բավական ե, ասում եմ, լես չեմ լեկել այստեղ խոսք ու զրից անելու, լեկել եմ ձերբակալելու, ձեռք ու վոտքդ կապելու և պրիստավին ուղարկելու: Այդպես ե հրամայված: Յեթե ըմբոստանաս և չուզենաս հնազանդվել, տեղն ու տեղը նույնիսկ կարող ես սպանվել, — ասված ե հրաման-կարգադրության մեջ:

— Ինչո՞ւ, վո՞ր հանցանքիս համար, ավագակ հո չե՞մ, ում ինչ վատություն եմ արել, ա՛յ մարդ...

— Ում ինչ վատություն ես արե՞լ... դու կարծում ես՝ մոռացվեց ա՛յն բոլորը, վոր գյուղացիների ականջները մտած՝ գիշերցերեկ հուզում, աղմկում, գրգռում ելիր տգետ գյուղացիներին իմ դեմ, կառավարության դեմ. մոռացա՞ր այդ բոլորը, հա՛, կարծում ելիր եժան կնստեր այդ: Կարճ կտրիր, վեր կաց այս րոպեյիս, վեր կաց. — գոռաց տանուտերը և քացով տվեց գետնին փռված Իվանեյի կողքին:

— Գոռալդ բավական չե, քացի լե՞լ ես տալիս, շան տե՞ղ ես դնում ինձ, հա՞...:

— Ձանդ, թե չե մտրակս կիջնի մեջքիդ:

— Ի՞նչպես, դու համարձակվում ես...

— Ա՛յ թե ինչպես... — շարժվեց մտրակն ողի մեջ և պինդ իջավ Իվանեյի աշխատանքից հոգնած մեջքին:

— Վա՛յ... — բռնեցրը կրծքին տալով գոռաց դայրացած Իվանեն և ատամները կրճտացնելով, առյուծի նման վոտքի թռավ...

— Կապեցեք ձեռքերը. — նորից լսվեց տանուտերի կատաղած ձայնը և մտրակը նորից խաղաց ողի մեջ...

Գզիրներն իրար անցան...

— Տո քավթառ շուն, ի՞նչ ես ուզում ինձնից. — համբերությունից դուրս գալով՝ գոռաց Իվանեն ու հարձակվեց. արևի ճառագայթների տակ փալվիլող մանգաղը շողաց ողի մեջ, և մի ակնթարթում գետին փռվեց տանուտերը:

Նույն վայրկյանին լսվեց նաև հրացանի վորոտը...

Մահամերձ ընկածները ախ ու տնքոցները դեռ չերկար լսվում էին անծայր դաշտերում և նրանց այդ տխուր հեոցներն ալիքա- նման տարածվում էին ողի մեջ և արձագանքում լեռնոտ վայրե- րում ու ձորերում...

*
* *

Գլուղից վոչ շատ հեռու տարածված ընդարձակ դաշտավայրի մենավոր կաղնու տակ ընկած էին արյան մեջ վողողված չերկու անշունչ դիակներ և չռած աչքերով ապշած նայում էին իրար...

Նրանց անտեր դիակների շուրջը՝ շուրջվար էին բռնել գի- շատիչ ագռավներն ու իրենց գործն էին տեսնում թարմ դիակնե- րի վրա:

Թարգմ. Արշ. Մեհրաբյան.

ԵԳՆԱՏԵ ՆԻՆՈՇՎԻԼԻ

Ս Ի Մ Ո Ն Ա Ն

(Կրնաձված)

I

Ծաբլիսուր գլուղում ապրում էր այրի Քեթևանն իր մինուճար Սիմոնա վորդու հետ միասին: Ամուսնու մահվանից հետո տան ամ- բողջ հոգսը ծանրացած էր նրա վրա: Ծերացած հասակում նա ստիպված էր դաշտում աշխատել, վար ու ցանքի չետից ընկնել, վորպեսզի չմարի նրանց տան ոջախի ծուխը: Առավոտը, ինչպես սսում են, ծախ դարթնելուն պես, նա վոտքի վրա չեր և կացինը կամ մի այլ գործիք ձեռքին գնում էր աշխատանքի: մինչև մութ չերեկո տղամարդու նման աշխատում էր դաշտում կամ անտառում: Յերբ վերադարձին նկատում էր գոմում տավարը պակաս՝ մութ չե- րեկոյին անվախ գնում էր անտառ տավարը վորոնելու: Շատ ան- գամ է պատահել, վոր վորեւե դժբախտության դեպքում, հրացանը ձեռքն էր առնում Քեթևանը և փախցնում էր չարագործ մարդկանց:

Անցան ամիսներ ու տարիներ: Ծանր ու անդուլ աշխատանքը Քեթևանի առողջության վրա վորոշ կնիք դրեց — մեջքից կռացավ, աչքերի լույսը պակասեց: Աչքն ոջախի վրա չեր առաջվա՝ նման, սակայն չեր խոսք էր բացվում, նա միշտ սսում էր. «Պառավեցի, աչքերիս լույսն արդեն պակասել է»: Այն, պառավել էր Քեթևա- նը, բայց և այնպես նա իր ժրաջան աշխատանքով կարողացել էր չերկու անգամ վոտքի կանգնեցնել իր բանդված ոջախը — մեկը՝ ա- մուսնու մահվանից հետո, մյուսը՝ չերբ մեռավ նրա մեծ վորդին, տան աշխատավոր Գոգիան: Այժմ ֆնացել էին ինքն ու իր Սիմո- նան՝ փոքր վորդին, վորն արդեն 18 տարեկան էր և չերբեք իր վրա չեր զգացել վորբութունը:

Այդ որերում Քեթևանենց զրկից չեղավ ամբողջ գլուղում մեծ ազդեցութուն ունեցող, հարուստ և կարող մարդ՝ Դավիթ Դրոիձեն: Ծագումով նա գլուղացի չեր, սակայն ազնվականի վորդեգրած.

փոքրուց աշխատում եր պոպոքի փայտեղենի առևտրով մի հուշ-
վաճառականի մոտ, իսկ յերբ հուշն վաճառականը թողեց Վրաստան-
ու Հունաստան անցավ, ամբողջ գործը մնաց Դավթի վրա: Արդեն
բավական հարստացել եր:

Սիմոնան և մասնավորապես Քեթևանենց ոչախն են գլխից ա-
սելի չեր չեղել Դավթի համար. ամեն անգամ Սիմոնային տեսնելիս՝
ծուռ աչքով եր նայում նրա վրա: «Հերն ի՞նչ եր, վոր վորդին ի՞նչ
լինի», ասում եր Դավթին ու անցնում մոտից:

Հաճախ ե պատահել, վոր Սիմոնային մայրը չերբեմն ուղարկել
ե գործի, հենց վոր ճանապարհին պատահում եր Դավթին՝ սարսա-
փած վերադառնում եր տուն—մոր պատվերը չկատարած:

— Չգիտեմ ինչո՞ւ, վորդիս՝ Սիմոնան շատ ե վախենում քե-
զանից, — միամիտ կերպով ասաց մի անգամ Քեթևանը Դավթին:

— Բոլոր չարհոգիները միշտ վախենում են ուրիշներից, —
պատասխանեց Դավթին անտարբեր:

— Չարդ տանի Քեթևանը, նա ի՞նչ չարություն, կամ վատու-
թյուն կարող ե անել մեկին, չեր ոչախից նա չի կտրվել չերբեք, —
անմիջապես խոսքը չեա դարձրեց Քեթևանը:

— Դեռ գուցե չի արել, բայց կեծծանա և կանի. չե վոր Գա-
բելայիայի թոռն ե, — հանաքով պատասխանեց Դավթը:

Դավթի տեղը չեթե մեկ ուրիշը լիներ, այդ խոսքերի համար
Քեթևանն ահագին աղմուկ կբարձրացներ նրա գլխին. սակայն ի
պատիվ Դավթի, ուրիշ դեպքերում այնքան համարձակ Քեթևանն
այս անգամ վերափորական վոչինչ չասաց Դավթին, վորովհետև շատ
լավ գիտեր, վոր չեթե Դավթին ուզենար, մի ակնթարթում կարող
եր վտտի տակ ձմել, վոչնչացնել թշվառական այրի-վորբին:

Մի անգամ Դավթի գավակներից մեկը Քեթևանի չերկու խո-
ղերին գազանակով տվեց սատկացրեց միայն նրա համար, վոր
նրանք համարձակվել ելին նրանց բակը մտնել: Յեթե մի ուրիշ
հարևան հանդգներ այս բանն անել, Քեթևանը հրացանով կվազեր
նրա գուռը և հատուցումը կպահանջեր, սակայն Դավթի նկատմամբ,
ընդհակառակը՝ մինչև իսկ գնաց ներողություն խնդրեց, վոր այդ-
պիսի բան եր պատահել:

II

Մի անգամ ել, ամառը, — այն ժամանակ Սիմոնան 15 տարե-
կան կլիներ, — դրացիներից մեկի պահեստը ջարդեցին և գողացան
չեգիպտացորեն (սիմինդ): Այս գողության համար գյուղացիները
հավաքվեցին գյուղի կանցելարը և սկսվեց քննություն, թե ինչպե՞ս
անեն, վոր կարողանան գտնել գողացողին:

Դավթը քանի վոր մոտիկ հարաբերության մեջ եր տանուտե-
րի հետ, հաճախ եր լինում գյուղի կանցելարում: Այդ որն ել, չեր
ժողովուրդը խմբած՝ խորհրդակցում եր գողին գտնելու համար.
Դավթը կանցելարումն եր: Յերբ ներկա չեր լինում Դավթը գյու-
ղացիական ժողովներին, նա այնպիսի մասնակցություն եր ցույց
տալիս, կարծես ինքն ել հարկատու գյուղացիներից մեկը լիներ,
բավական ե, վոր նա գյուղացիներից մեկի կողմն անցներ, գործն
արդեն տարած եր: Այդ որը, Դավթն սկզբում հանգիստ կանգնած
եր և անտարբեր նայում ու լսում եր գյուղացիների դատողու-
թյունները, բայց փոքր ժամանակից հետո, վերկացավ աթոռից,
մոտեցավ ժողովականներին և սկսեց խոսել:

— Ել ի՞նչ կարիք կա շատ խոսելու. մեր գյուղը մինչև որս
շատ լավ եր, գողության դեպքեր չեյին լինում, չեթե հազվագյուտ
դեպքերում պատահում եր, այն ել լինում եր դրսից չեկած գողե-
րի միջոցով: Մինչդեռ այս վերջին տարիներում դրությունը բոլո-
րովին փոխված ե—չատացել են գողության դեպքերը: Յերեկ գի-
շեր անհայտ մարդիկ գողացել են այգու բոլոր խաղողը, մրգի մա-
սին հո խոսք լինել չի կարող—միւրդ գողանալը՝ սովորական չերե-
վումթ ե:

Այստեղ խոսքն ընդհատեց և փոքր մտածելուց հետո, շարունա-
կեց. — Իմ կարծիքով այս գողությունները կատարողը չունևոր,
վորը ու անտեր մարդ պիտի լինի. ճշմարիտ ե, աչքովս, իհարկե,
չեմ տեսել, գուցե և մեղք եմ անում, վոր կասկած եմ տանում,
սակայն կարծում եմ, վոր գողություններ անողը Սիմոնան ե.
ուրիշներին չես մատնացուցց անել չեմ կարող, մնացածը դուք գիտեք:

Գյուղացիները լռեցին և միառժամանակ վոչ վոր վոչինչ չեր
խոսում. իսկ Սիմոնան, վորը նույնպես ներկա չեր այդ ժողովին,
ուշադրությամբ և պարզ ու վորոշ լսեց Դավթի ասածներն իր մա-
սին: Սկզբում անսպասելի հարվածից շփոթված ու փետացած կանգ-
նած եր մի անկունում, սակայն չեր ուշքի չեկավ, արագ առաջ
անցավ և գայրույթի արցունքոտ աչքերով դիմեց Դավթին:

— Դավթ, ի՞նչ եմ արել քեզ, վոր փոքրուց քեզ համար դար-
ձել եմ ատելի և ամեն տեղ անվանարկում եմ ինձ. չես չերբ եմ
քո մի հատիկ խաղողին անգամ, կամ Դաթիկոյի չեգիպտացորենին
ձեռք տվել, վոր առանց խղճահարվելու տալիս ես իմ անունը և
անպատվում այսքան գյուղականների ներկայությամբ, այ դու ա-
նաստված ու անխիղճ, աշխարհքին զբնող ու թալանող, ի՞նչ ես
ուզում ինձնից:

Գյուղացիները Սիմոնայի վրա թափվեցին և թաթերով փակում
եյին բերանը, վոր նա չշարունակի անպատվել Դավթին:

— Այ տղա, գլուխդ խոմ չե՞ս կորցրել, ազնվականներն ու թավադները չեն համարձակվում սրան այդպիսի անպատիվ խոսքեր ասել, դու ի՞նչպես ես համարձակվում, քեզ հավասար մարդ հո չի՞, լո՛ր, լո՛ր, խելքդ գլուխդ հավաքիր:

Սակայն Սիմոնյան ախքան վրդովված եր, վոր հանգստանալ ալլևա չեր կարողանում:

— Դու վոր խելացի մարդ լինելիք, չես քեզ ցույց կտալի, թե ինչ ե նշանակում ինձ անպատիվել, բայց հիմարի մեկի հետ ի՞նչ կարող եմ անել,— հանգստացնելով ասաց Դավիթը, վոր կարծես ուզում եր ցույց տալ, թե՛ քիչ թե շատ խղճում ե նրան:

— Դու վոր հուշն վաճառականից գողացած փողերով հարստացար ու մարդ դառար, կարծում ես ուրիշներն ել քեզ նման գողություններով են ապրում,— զայրացած Սիմոնյան չերեսովը տվեց Դավթի արարքները:

Այս արդեն ծայրահեղություն եր: Դավիթն ալլևա չկարողացավ համբերել ու բարկացած դիմեց տանուտերին. — «Հեռացրո՛ւ այս լակոտին այստեղից, թե չե՛...»: Տանուտերն անմիջապես կարգադրեց ձերբակալել Սիմոնյանին. գինված մարդիկ վրա թափվեցին և բռնեցին նրան: Թեև Սիմոնյան գիմադրեց, շուռումուռ չեկավ ու դես ու դեն ցրվեց իրեն բռնողներին, այնուամենայնիվ վերջը բռնեցին, ձեռքերը կապեցին և տարան բանտ:

— Թե դուրս գամ եստեղից, դու կտեսնես՝ թե ինչ ոչին եմ բերելու գլխիդ,— կանչեց Սիմոնյան բանտի բակից Դավթի հասցելին:

— Գլադա՛, թե այրի մորդ խղճալիս չլինելի, չես գիտելի՝ թե ո՛ւր բշել կտալի քեզ, քո տեղը Սիրբին ե, վոչ թե եդ բանտը, դա քիչ ե քեզ համար,— պատասխանեց Դավիթը բեղերը վոլորելով:

Արյունդ մի պղտորիք իզուր տեղը, Դավիթ աղա, հիմար ե, չերեսա չե, չի հասկանում, գլխիցն ավելորդ բաներ ե դուրս տալիս, արժե՞ ուշք դարձնել,— փսփսաց ականջին գլուղացիներից մեկը:

— Այ չեղբայր, այսպիսիներն ավելի վնասակար են մեզ համար, գիշերով հանկարծ գաղտուկ կգա տուն, կրակ կտա և տունդ ու քեզ ել միասին կայրի, կամ ձամբին թագստոց կմտնի, վը՛զզ, հրացանը բաց կթողնի և մեկ ել տեսար ընկար գետին. հետո գնա ու գանգատվիր,— պատասխանեց Դավիթն իր սովորական համոզիչ տոնով:

Համենայն դեպս Դավիթը վեհանձն դռնվեց, տանուտերին խնդրեց ազատել Սիմոնյանին և չեզիպացորնի խնդիրն ել մի կերպ վերջացրին գլուղական կարգով. — վորոշեցին, վոր բոլոր գլուղացիները չերգումով հաստատեն, վոր վոչ իրենք են գողացել և վոչ ել

գիտեն, թե ո՛վ ե գողացողը: Ով այս չերգումը մերժի, նշանակում ե նա չե չեզիպացորեն գողացողը:

Յերբ Սիմոնյան գլուղական բանտից դուրս բերին, նայեց Դավթի չերեսին, — «սպասիր», — սպանաց մտքում և ձեռքը զարկեց կրծքին:

— Մեր տղա, կարծես հանաք չի անում նա,— ասաց Դավիթը:

— Դատարկ բան ե, ցավդ տանենք, անփորձ չերիտասարդ ե, հո գիտե՞ք ջահել մարդու բանը. վաղը մյուս որը դարձյալ քո դուր կլինի, կհանգստանա-կերթա, — հանգստացնում եր ժողովուրդը Դավթին:

Սակայն գլուղացիների կարծիքը չարդարացավ: Այդ որվանից սկսած Սիմոնյան Դավթին վոչ բարե եր տալիս, վոչ ել մարդատեղ եր դնում նրան և ուր վոր ել պատահում եր՝ այնպիսի հայացք եր գցում վրան, վոր Դավթն ստիպված եր լինում խուսափել նրան տեսնելուց: Մայրը, Գեթեանը, ամեն որ խրատում եր վորդուն ու համոզում, վոր համեստ լինի, ներողություն խնդրի Դավթից. — «Մեծ մարդ ե, թագավորին հավասար, չեթե ուզենա, մի վալրկյանում կարող ե մեզ բոլորիս վոչնչացնել».— Վորդին չեր լսում և մայրը հաճախ, վորդու փոխարեն՝ ինքն եր ներողություն խնդրում Դավթից, ասելով. — «Ներիր, փոքր ե, անմիտ տղա չե, կմեծանա, ամեն ինչ կմոռանա»:

— Դու չես մեղքս գալիս, թե չե չես գիտեմ, թե վճռեղ կարող են նրան խելքի բերել, բայց ի՞նչ անեմ,— կարճ պատասխանում եր Դավիթը:

III

Յեզիպացորեն ցանելու ժամանակն եր: Սիմոնյան սովորություն ուներ առավոտները՝ մինչև արևի լավ դուրս գալը և որը տաքանալը՝ աշխատում եր իրենց տան մոտ դռնված արտում, ապա մի քիչ նախաճաշելուց հետո գնում եր հեռավոր արտը, այնտեղ իր աշխատանքները շարունակելու: Սիմոնյան այս սովորություն եր արել ավելի շուտ նրա համար, վորպեսզի պառաված մուրը չստիպեր որվա կիզիչ արևին ուտելիք բերելու արտը:

Այդ որն ել մի փոքր ժամանակ տանն աշխատեց, նախաճաշն արավ և ապա դնաց արտը:

Սիմոնյան շատ անգամ եր ծանր մտածմունքների մեջ ընկնում. բավական եր մի փոքրիկ աննշան դեպք և արդեն նա մեկը մյուսի չետևից սկսում եր մտաբերել իր գլխին չեկած գանազան դրժբախտ դեպքերը և բացվում եր նրա առաջ մի ամբողջ պատմություն — վորբուրթյան ժամանակներից մինչև այսօր: Յերբ նա տարվում

եր այսպիսի մռայլ մտքերով, — սովորաբար դա լինում էր արտ գր-
նալիս, — Սիմոնյան գնում էր դանդաղ ու հանգիստ քայլերով: Այս
որ էլ, ինչ-վոր առիթով հանկարծ հիշեց իր չեղբոր մահը, մոր
տանջանքները և նրա աշխատանքն արտում կիզիչ արևի տակ, ա-
պա իր բանտարկությունը Դավթի ցուցմունքով: Թեև այս վերջին
դեպքից հետո անցել էր արդեն չեղբ տարի, սակայն Սիմոնյան
այնպես էր հիշում այդ դեպքը, կարծես չեղբ էր կատարվել: Այս-
բոլոր անցյալի վերհիշումները վշտով լցրին նրա սիրտը, մի տեսակ
հոգնածություն չեկավ վրան և դրա համար սկսեց ավելի դանդաղ
և անհաստատ քայլերով առաջ շարժվել:

Այս ձևով մոտեցավ այն տեղին, ուր ճանապարհը դառնում
էր անտառոտ և այնպիսի առանձնացած ու չետ ընկած տեղ էր,
վոր Սիմոնյան մինչև չափահաս դառնալը՝ ամեն անգամ այդ տեղին
մոտենալիս շարունակ վախ ու սարսափ էր զգում: Շատ անգամ
էր պատահել, վոր հենց այդ տեղերում Սիմոնյան, արտը գնալու
ժամանակ, հանդիպել են վալրի գազաններ — գալլ, աղվես և այլն:
Այդ որն էլ, հենց վոր Սիմոնյան մոտեցավ այդ տեղին, հանկարծ
նրա շուն Թուրիան մի ինչ-վոր հոտ առնելով՝ վազեց դեպի անտա-
ռի խորքը և սկսեց հաչալ: Սիմոնյան համարյա անցել էր անտառոտ
ճամբի կեսը, չեղբ լսեց չեղբտասարդ աղջկա ձայն. «Տեր աստված,
ես ի՞նչ զժբախտություն ե, ի՞նչ անեմ հիմի»: Քանի վոր այդ խոս-
քերի հետ միասին լսվում էր նաև լացի ձայն, Սիմոնյան քայլերն
ուղղեց լսվող ձայնի կողմը: Չեղ անցել մի քանի քայլ և Սիմոնյան
հանկարծ նկատեց իր հարևանի աղջիկ Դարիային, վորը չեղբերից
մեկը կապել էր ծառից, իսկ մյուսը փախել էր և Դարիան չեղբից
ընկած՝ չեղ կարողանում բռնել:

Մի վազիր, Դարիկո, սպասիր մի փոքր՝ գալիս եմ, ինքս
կբռնեմ:

— Ոգնիր, չարդ տանեմ, ախպերս, — աղաչեց աղջիկը:

Խնդրելն ավելորդ էր: Սիմոնյան անմիջապես գործի անցավ և
կարճ ժամանակից՝ պողերից պարանը կապած՝ Սիմոնյան բերում էր
փախած չեղը:

Այս դեպքը բավական էր, վոր Սիմոնյան և Դարիան մտերմա-
նային իրար հետ:

Դարիան չեղբերի հետ վերադարձավ տուն, շարունակ սրտի
մեջ պահելով այդ վառ հիշողությունը, իսկ Սիմոնյան մտահոգ շա-
րունակեց իր ճանապարհը դեպի արտը:

Յերեկոյան Սիմոնյան արտից շուտ վերադարձավ տուն, ուզում
էր մորը հայտնել իր վորոշումը: — Դարիան պիտի դառնա իմ ամու-
սինը, — մտածում էր ինքն իրեն: Սակայն նա իր այս վորոշումը

համարձակություն չունեցավ մորը հայտնելու. այնքան հուզված էր,
վոր վոչինչ չկերած՝ պառկեց քնելու:

— Ի՞նչ ե պատահել, զավակս, հիվանդ հո չե՞ս, ինչո՞ւ վոչինչ
չես ուտում:

— Հիվանդ չեմ, բայց ախորժակ չունեմ, — պատասխանեց Սի-
մոնյան և ուզեց ոգտվել հանգամանքից, բանալ իր սիրտը, սակայն
չկարողացավ, կարծես մի ծանր բան ճնշում էր նրան և թույլ չէր
տալիս, վոր ուզած բառերն արտասանի:

Առավոտը վաղ վերկացավ Սիմոնյան, սակայն արտ գնալը կար-
ծես դիտմամբ չետաձգում էր

— Վորդիս, զավակս, ի՞նչ ե պատահել, չեղբկանից ուրիշ տե-
սակ ես չեղբում, ինչո՞ւ չես ասում՝ ի՞նչ ե դարդդ, — ասաց մայրը:

Այս խոսքերը Սիմոնյան դուրս բերին դժվար կացությունից,
գլուխը թեքեց մի կողմ, վորպեսզի մայրը չնայեր նրա աչքերին, և
կամացուկ անվստահ ձայնով ասաց. —

— Մայրիկ ջան, չեթե մտածում ես գտնել ինձ համար ամուս-
նացու, չես ընտրել եմ մեր հարևան Պանկելի քույր Դարիկոյին,
ուրիշ աղջիկ չեմ ուզում, նա չե, վոր կա... — ասաց Սիմոնյան ու կար-
մրած, առանց մոր դեմքին նայելու, դուրս չեկավ և արագ քայլերով
գնաց դեպի արտը:

Անցան որեր ու շաբաթներ, չեղբ գյուղացիները հունձքը տուն
հավաքեցին, տեղի ունեցավ չեղբու սիրահարների ամուսնությունը:

Ապրում ելին գոհ ու չեղջանիկ: Սակայն ռվ ե տվել զժբախտու-
նեղին չեղջանկություն...

Մի որ, չեղբ բոլորը միասին նստած ճաշում ելին, հանկարծ
լուր տարածվեց, վոր գյուղում նախընթաց գիշերը գողություն ե
կատարվել. բացել են Դավթի գոմը և տարել են նրա գեղեցիկ նը-
ժույգ ձին: Դավթի պահապանին գցել են գոմը, դրսից դուռը պինդ
փակել են, վոր չկարողանա դուրս գալ, իսկ շանը խեղդել են ու
փախել: Ամբողջ գյուղը վտառի վրա չե, բոլորը խոսում են պատա-
հած դեպքի մասին. Դավթին առավոտյան կանուխ գնացել ե կան-
ցիլար գողության հետքը գտնելու համար:

Քեթեկանը լուրն առնելուն պես՝ մնաց սառած, սփրթնեց՝
մեռելի գուլն ստացավ: «Դավթին անպայման մեղադրելու չե վոր-
դուս», անցավ նրա մտքով: Քեթեկանը լավ հիշում էր, թե ինչ-
պես մի որ Դավթի գիմեց նրան ու ասաց. «Խեղ սովորեցրու
վորդուդ, մեղը ես, նա վոր ինձ ենպես թշնամական աչքով ե նա-
յում՝ թող վոչ մի վատ բան չմտածի ընտանիքիս վերաբերմամբ,
ապա թե վոչ, լավ իմացիր»... Սիմոնյան պահ մի նույնպես մտած-

մունքի մեջ ընկալի բայց քիչ ժամանակից հետո նորից սկսեց իր հանաքները.

— Ինչո՞ւ ելին շանը խեղդում, ավելի լավ չէր լինի խեղդելին Դավթին ու փախչելին:

— Ձավակս, մի ասիւր այդպիսի խոսքեր, կլսեն, լավ չի. մենք վորք ենք, անպաշտպան, նա մեծավոր ե, դիրք ու ազդեցութիւն ունի ամեն տեղ. վոր ցանկանա, մեզ կխեղդի, — ասաց Քերթեանն իր վորդուն:

— Յեթե հանգնի ինձ վոչնչացնել, չես ել նրան կվոչնչացնեմ չեթե խեղք ունի՝ ինքն իրեն հավաքի, թե չե չես ել իմ հունարը ցույց կտամ, — գլուխը թափ տալով ասաց Սիմոնան:

Ճաշելուց հետո բոլորը մոռացութեան տվին նոր լուրը, միայն Քերթեանի մտքից չեր անցնում այդ և մտահոգված նստած եր լուռ:

Առավոտը լուսանալուն պես՝ Սիմոնայի մոտ չեկան պահակները և հայտնեցին, վոր «կանչում են կանցիլար»: Սիմոնան մտածեց հակառակել և չգնալ, սակայն բոլորը խորհուրդ տվին գնալ:

«Պնալն ավելի լավ ե, պատմիր, վոր դու արդար ես և վոչ մի մասնակցութիւն չունես կատարված գողութեան մեջ. ամբողջ աշխարհը գիտե, վոր դու շարունակ դբադված ես դաշտային աշխատանքներով և գողութեան հետ վնչ մի առնչութիւն չունես»:

— Բայց ախր չգիտեք մի բան. — մեր տանուտերը Դավթի ձեռքին ե գտնվում, Դավթին ինչ հրամայի՝ նա չի կարող հակառակել, — դժկամակութեամբ ասաց Սիմոնան, հագավ իր չուխան և հետեց պահակներին:

Կանցիլարում, մինչև Սիմոնայի գնալը, ամեն ինչ պատրաստ եր — և արձանագրութիւնը, և քննական թուղթը, և ամեն ինչ: Դավթի Դրոյիձեն ել աջտեղ կանգնած շարունակ կրկնում եր. «Վնչ, այլևս չի կարելի համբերել, չեթե այս անգամ ել լուծ և վոչինչ չանեմ, վաղը մյուս որը կրակ կտա մեր ամբողջ ունեցած-չունեցածին և մեզ ել նրա հետ միասին կվոչնչացնի»:

Յերբ նկատեց Սիմոնային, ասաց. —

— Ես ի՞նչ արիւր, այ տղա, կատարեցիր, ելի, ցանկութիւնդ, մտադրութիւնդ իրագործեցիր, չե վոր մշտական սպառնում ելիր՝ բռնեցքդ գոշիա զարկելով: Յեթե այդպես ե, այժմ տեսնենք. չե, թե դու: Բոլորը գիտեն, թե ինչպես մորդ խաթրի համար խնայում ելի և վոչինչ չելի անում, սակայն այլևս համբերել անկարող եմ:

Դավթին այնպես եր համոզված, վոր այլևս կասկած չուներ, վոր իր ձին գողացել եր Սիմոնան, կարծես աչքով լիներ տեսած նրա գողութիւնը: Մանավանդ շատ ավելի համոզվեց դրանում նրա հա-

մար, վոր այն պահապանը, վորին գողերը փակել ելին գոմի ներսում ձին տանելու ժամանակ, լսել եր, վորպես թե՝ Սիմոնայի տանուն են տվել ձին փախցնող գողերը:

Սիմոնան վոչինչ չպատասխանեց Դավթին, անցավ նրա կողքով և մոտենալով տանուտերին՝ կանգնեց նրա առաջ և իր սովորական համարձակ ձայնով ասաց. —

— Ինչո՞ւ չես կանչել, այ տանուտեր:

— Յերբ քեզ համար սշանակած տեղը կտանեն, ենտեղ կիմանաս, թե քեզ ինչո՞ւ համար են կանչել, — պատասխանեց տանուտերը և ծրարները հանձնեց պահապաններից մեկին: Մյուսները հրացաններով շրջապատեցին նրան և տանուտերն ասաց.

— Տարեք:

Սիմոնան զայրացած աչքերով նայեց Դավթին և ասաց.

— Դավթի, մի դժբախտացնի մի բոլորովին անմեղ մարդու, թե չե մի որ աստված քեզնից հաշիվ կպահանջի ինձ այսքան տանջելուդ համար: Հո գիտե՞ս, թե այժմ ի՞նչպիսի ծանր ժամանակ ե արտում աշխատող մի գյուղացու համար: Հավատա ասածուն, վոր չես վոչ մի մեղք չունեմ. բոլորովին անմեղ եմ:

— Յեթե արդար ես, ել ինչից ես վախենում: Դատարանն ել նրա համար ե, վոր պարզի, թե ո՞վ ե արդարը, ո՞վ՝ մեղավորը, — դառն հեգնանքով պատասխանեց Դավթի:

Սիմոնան մտածեց դիմադրելու. — «Յես իմ կամքով չեմ գնա, իսկ ուժով տեսնենք ինչպես կտանեն»: Սակայն հետո մտածեց, ասելով. — «Դիմադրելն ավելի վատ ե, կերթամ, իմ անմեղութիւնն ինձ կփրկի», ու հետեց պահակներին:

IV

Յեգիպտացորենի արտելը կիսով չափ արդեն ցանված ելին Ծաբլիսուր գյուղում, չերբ Սիմոնան հազիվ հազ կարողացավ անկողնից վերկենալ ծանր հիվանդութիւնից հետո: Բանտային կյանքը քայքայել եր նրա առողջութիւնը. հիվանդութիւնն սկսվել եր այն որվանից, չերբ բանտից ազատված՝ փետրվարյան չերեկոներից մեկում՝ անձրևը ձյունախառն թափվում եր գետին, փչում եր քամին, իսկ Սիմոնան դանդաղ քայլերով՝ Փիզիկապես քայքայված՝ բանտից դալիս եր տուն: Ճանապարհին մրսել եր և այս մրսելը պատճառ եր դարձել անկողին ընկնելու: Յերբ վտարի չելավ՝ անմիջապես անցավ աշխատանքի, սակայն չափազանց դժվար եր նորից վտարի կանգնեցնել այն միջանի անգամ քայքայված ոջախը:

Ամիսներ անցան. Սիմոնան շարունակում եր իր աշխատանքը

և որ որի վրա կարծես կարողանում եր վորոշ չափով կարգի բերել իր տնտեսությունը: Սակայն մի չերեկո Ծաբլիսուր գյուղ չեկավ հատուկ պաշտոնյան և հայտարարեց գյուղացիներին, վոր վաղը գալիս է նահանգապետը, ժողովին անպայման ներկա կլինեք, չներկայացողը կտուգանվի խիստ մեծ գումարով:

— Յերանի իմանանք, թե ինչու չե ժամանում նահանգապետը, — հետաքրքրվում էին գյուղացիները, — անշուշտ բարի նպատակի համար չի լինի, — ասում էին շատերը:

— Կարծեմ, փոստը թալանելու գործը քննելու համար է գալիս, — պատասխանում եր պաշտոնյան:

Յերկրորդ որը գյուղի կանցիլարի մեծ բակը լցված եր գյուղացիներով: Նահանգապետը դեռ չեր յերևում, գյուղացիները խռոնված խոսում էին իրար հետ, համատարած աղմուկ եր, իրարանցում: Հուլիսյան տաք որերից մեկն եր, արևի տակ այրվում էին գյուղացիները, շոգ եր ու տոթ: Հանկարծ լսվեց ձիերի դոփշունը... «Գալիս է», — լսվեց մի ձայն:

Նահանգապետը չեկավ իր ձիավոր խմբով: Քար լուծվում տիրեց բակում, վոչ վոք այլևս ձայն-ծպտուն չեր հանում: Նահանգապետն ամենից առաջ ձեռք առավ տանուտերին և սկսեց գոռգոռալ նրա վրա, թե ճանապարհներին լավ չես նայել, դար ու փոս է գյուղ բերող ամբողջ ճանապարհը: Այդ հայտարարեց հավաքված գյուղացիներին, վոր վերջին ժամանակներս Ծաբլիսուր գյուղում և նրա շրջակայքում շատացել են չարագործությունները, միքանի որ առաջ ձեր շրջանում թալանված է փոստը, կորուստն ամբողջովին ծանրանում է ձեր վզին: Դրա համար անհրաժեշտ է գտնել չարագործներին և արձանագրություն կազմելով, հեռացնել շրջանից բոլոր կասկածելի մարդկանց, խիստ պատժի պիտի լենթարկվեն նրանք: Գործն իրականացնելու համար նահանգապետը 15 որ ժամանակ տվավ գյուղացիներին. 15 որից հետո պիտի ներկայացնելին «պրիգավորը», վորի մեջ պիտի մատնանշած լինելին կասկածելի և պատժի լենթարկվելիք մարդկանց անունները: Գյուղացիներն, իհարկե, ծպտուն անգամ չհանեցին նահանգապետի կարգադրության դեմ և անմիջապես գործի անցան: Նույն որը «պատգամավորներ» ընտրեին և հանձնարարեցին, վոր բոլոր գյուղացիների փոխարեն՝ նրանք հոգ տանեն գտնելու չարագործներին, կատարեն հարկ չեղած քննությունը և վորոշեն պահանջվող պատիժը: Առաջին «պատգամավոր» ընտրեցին Դավիթ Դրոյիձեյին, վորը սիրով ընդունեց ընտրությունը, թեև չընդունել հազիվ թե համարձակվեր:

Յերբ «պատգամավորները» ձեռնարկեցին գործի քննությունը և սկսեցին թվել կասկածելի և չարամիտ մարդկանց անունները,

Դավիթն այլ անունների հետ մեկտեղ հիշատակեց նաև Սիմոնա Ջալաձեյի անունը: Ինչ Սիմոնան դուրս եր չեկել բանտից, այդ որվանից Դավիթը չերբեր վոչ մի գիշեր հանգիստ քուն չեր ունեցել:

— Այնպիսի ծուռ աչքով ե նայում ինձ, վոր հազիվ թե նրա ձեռքից պրծնեմ, հարկավոր ե մի կերպ ազատվել նրանից, — մտածում եր Դավիթը և ահա դեպքը ներկայացավ իր ծրագրին իրադործելու համար Սիմոնայի նկատմամբ:

Վոչ-վոք չհակառակեց Դավիթն Սիմոնայի անունը տալու ժամանակ, նախ՝ նրա համար, վոր չելին ուզում Դավիթի խոսքին վորևեքան հակառակ ասած լինել, վորպեսզի վիրավորած չլինելին նրան, չերկրորդ՝ նրա համար, վոր չեգիպտացորենի և Դավիթի ձին գողանալուց հետո, Սիմոնան ձիշտ վոր կասկածելի մարդու տպավորություն եր թողնում:

Գյուղացիները չգիտեցին, թե իրոք, այդ չերկու գողությունների մեջ ել մասնակցություն չունե՞ր Սիմոնան:

Հասավ ժողովրդի կատարած քննության իրականացման որը: Սիմոնայի հետ միասին նաև սրա նման շատ-շատերին հարկադրեցին թողնել — հիվանդ մորը, հղի կնոջը, չհնձած արտերը և «պրիգավորի» ուժով 2 տարով բոլորին քշեցին բանտ: Այդ որվանից սկսած՝ համարյա ամեն որ, տանջված Քեթևանը, չելք ազատվում եր հիվանդությունից և վոտքի վրա չեր լինում, խնդր եր տանում — ներկայացնում կամ գյուղական խորհրդին, կամ գավառապետին, կամ նահանգապետին. մերթ խնդրում եր, մերթ անիծում, մերթ հայնություն, բայց վոչ մի արդյունքի չհասավ: — Մինչև վորոշված ժամանակամիջոցը չլրանա, միևնույն ե, բանտից չի կարող դուրս գալ Սիմոնան, — ասում էին նրան ամեն կողմից:

V

Յերբ Սիմոնան լրացրեց բանտարկության ժամանակամիջոցը և տուն վերադարձավ, մայրը լաց ու արցունքով հայտնեց Դարիայի խեղդամահ լինելը (Դարիան խեղդամահ եր չեղել ազատվելու համար Դավիթի հալածանքներից), — սակայն Սիմոնան մի կաթիլ արցունք ել չթափեց, վորովհետև իր տանը կատարված անց ու դարձի մասին ամեն ինչ իմացել եր իր հարևանից: Սիմոնայի փոքրիկ Գաբրիելան խնամվում — սնվում եր մի «բարի կնոջ մոտ». նա մի բույս անգամ ցանկություն չհայտնեց իր զավակին տեսնելու: Տուն գալու չերկրորդ որն ևեթ Սիմոնան գնաց «վարձու աշխատանքի», ուր մնաց չերկու ամսի չափ: Յերբ տուն վերադարձավ, բերեց իր հետ աշխատած դրամներով գնած ատրճանակ, խառնալ և մի «բեր-

դանի» հրացան: Մայրը խիստ զարմացավ վորդու այս վարմունքից: «Հարկահանները հրես կգան դռանդ կկանգնեն, ինչ ատրճանակ ու հրացան գնելու ժամանակն եր»-- մտածում եր նա: «Ուզում եյի մի բան ասել, ուզում եյի խրատել վորդուս, ասելով, թե՛ մեր ոջախը մի քանդի, քո և մեր դժբախտության պատճառ մի դռնա, զավակդ մեծանում ե, մտածիր նրա մասին, վորովհետև բերած գենքերից յես լավ բան չեյի գուշակում, — բաց շարունակ քաշվում եյի և չեյի կարողանում մի բառ անգամ ասել նրան: Գալու որվանից մինչև այսօր նրա դեմքին փոքրիկ ժպիտ անգամ չի յերևացել — միշտ տխուր, միտջ անխոս, միշտ մռայլ» — ասում եր նա հետազայում:

Մոտենում եր ապրիլի 23-ը, Ծաբլիսուրի մոտ գտնված հայտնի ս. Գևորգի ուխտագնացության ուրը: Այդ ուրը շրջագա բոլոր գյուղացիները գալիս եյին ուխտի ս. Գևորգ, այստեղ եր լինում ամեն տարի նաև Դավիթն իր ամբողջ ընտանիքով:

Յերեկոյացավ, չեղանակը հիանալի չեր, Դավթենց տանը մեծ պատրաստություն ելին տեսնում ուխտատեղ գնալու համար:

Սիմոնան ել, մուլն ընկնելուն պես՝ վերցրեց հրացանը, պեց ուսովը և քայլերն ուղղեց դեպի յեկեղեցին: Այսօր նա պիտի իրագործեր այն, ինչ վաղուց եր միտքը դրել. — վորոշել եր սպանել Դավթի յերկու զավակներին, նա չեր ուզում սպանել Դավթին, ուզում եր կենդանի թողնել, վորպեսզի իր աչքերով տեսներ և զգար, թե ինչ ե նշանակում հարազատների կորուստը...

Մոտեցավ անտառին, ուր հանգուցվում ելին ճանապարհները և մի հարմար տեղ նստեց ծառի տակ և վորոշեց սպասել մինչև առավոտ՝ ուխտավորների յերթին: Գեղեցիկ գիշեր եր. Սիմոնան ամբողջ գիշեր չկարողացավ քնել, մերթ կանգնում, մերթ նստում եր, մերթ պառկում:

Լուսացավ, սակայն այնքան կենսաբար, դուրեկան առավոտ եր, վոր մարդու սիրտը լցվում եր անհուն կարոտով, մշտական ապրելու ցանկությամբ...

Ծաբլիսուրին չափազանց գեղեցիկ ու կանաչներով զարդարված մի դուրեկան գյուղ ե: Մի ժամանակ Սիմոնան շատ եր սիրում իր գյուղը. ուրիշ գյուղում յերկար մնալ չեր կարողանում: Իսկ այժմ նրա աչքին չեր յերևում վոչ այս գեղեցիկ առավոտը և վոչ ել իր հայրենի գյուղի սքանչելի բնությունը: Դաշտերն ու սարերը, ձորերն ու հովիտները նրան այլևս չեյին հետաքրքրում. նրա ուշք ու միտքը կենտրոնացած եր ճամբի կողմը, այն ճամբի, վորտեղով պիտի անցներ Դավթի ընտանիքը: Միայն մի անգամ Սիմոնան նախեց իր ծննդավայր գյուղին և բացականից. «Ի՞նչդ եր պակաս, Դավթ, վոր թույլ չտվիր այս վերան աշխարհում յես ել ապրելի, դու

յել, յերկուսս ել կտեղավորվելինք. դու վոր ցանկացար վոտն երիդ տակ տրորել ինձ, չեյիր մտածում, վոր նույնը պիտի անելի քեզ, վրեժխնդիր պիտի լինելի քեզնից»:

Չիշեց պահ մի, բանտարկված ժամանակ հարևան բանտարկյալի խոսքերը. — Յերբ ինքը հարցրեց, թե «չես վախենում խղճի խայթոցից» վոր սպանում ես մարդկանց», նա պատասխանեց. — «Ինձ համար այս աշխարհը դարձրել են դժոխք, իսկ դժոխքում խղճի մասին, հոգու անդորրության մասին վոչ վոք չի մտածում»: «Այո, բարեկամ, Դավիթն այս աշխարհը դժոխք ե դարձրել ինձ համար: Դավիթն ու նրա զավակներն ինձնից ավելի փորձված են ու ճարպիկ, գիտություն ել ունեն, նրանք վոր չեն մտածում խղճի, հոգու անդորրության մասին, յես ինչո՞ւ պիտի մտածեմ: Յես վոչ ուսում ունեմ, վոչ վորևե բան, հասարակ գյուղացի աշխատավոր եմ յեղել և ուղեցին վոտքի տակ տրորել, գետնին հավասարեցնել ինձ և հարկադրեցին ինձ գլխիցս ձեռք վերցնել. դե հիմա թող տեսնեն, թե ո՞վ ե այդ գլխից ձեռք վերցրած մարդը և հուսահատ վայրկյաններին ինչ կարող ե անել նա», — խոսում եր ինքն իրեն Սիմոնան:

Արևը բարձրացավ. լսվեց Ծաբլիսուրի յեկեղեցու զանգի ձայնը: Գյուղացիները շարան-շարան գալիս ելին դեպի յեկեղեցի: Մի փոքր հետո յերևաց Դավթի տղաներից մեկը՝ Տիտիկոն, վորնստած գեղնագույն ձիու վրա, առջևից արշավում եր՝ ձին խաղացնելով: Սիմոնան ջղալին անհանգիստ շարժումներ արավ, հրացանը պինդ սեղմեց իր ձեռքերի մեջ: Դավիթը նստած եր մի չաղ ձիու վրա, դեմքն ուրախ եր և ինքնագոհ, կարծես աշխարհքի տերը լիներ:

Սիմոնան շարժվեց առաջ, հարմար գիրք բռնեց և հրացանն ուղղեց դեպի շարժվող ձիավորները: Յերբ Տիտիկոն մոտեցավ հարմար տեղին, հրացանը պալթեց և Տիտիկոն անզգա ընկավ ձիուց ցած: Ծնողները, հարսներն ու յեղբայրները լաց ու կոծով թափվեցին նրա վրա: Վոչ վոք չգիտեր, թե վթրտեղից պալթեց հրացանը: Նույն վայրկյանին պալթեց կրկին հրացանը և այս անգամ գետին գլորվե, Դավթի յերկրորդ վորդին՝ Լևանը: «Այսքանն առայժմ բավական ե, մյուսներին հետո», — ասաց Սիմոնան ինքն իրեն և գնաց, կորավ անտառի մեջ:

Դավիթը կանգնած պոկում եր միրուքն ու բեղերը. խելագարի նման վազվզում եր այս ու այն կողմ, սակայն մարդասպանին չկարողացավ գտնել:

VI

Անցան մի քանի տարիներ: Քեթևանը վաղուց ե, վոր պառկած եր սառը հողի տակ: Նրա շիրմի վրա այնքան շատ կանաչներ ելին

բուսել, վոր հազիվ թե իմանալիր, վոր այդտեղ մի ժամանակ մի մարդ ե թաղված: Ձալաձելի արտ ու հանդը մատնվեց անտերու-
թյան, ունեցած-չունեցածն ավերակ դարձավ. փոքրիկ խարխուլ
տունը, գոմը, խոզանոցը, մարաքը և այլն անձրևներից ու քա-
միներից փրկեցին, վոչնչացան: Տան պատերը դեռ կանգուն էին,
սակաջն աջնպես, վոր ամեն նայողի սիրտ մղկատւմ եր և մի տե-
սակ սարսուռ եր իջնում վրան:

Ծաբխուրի գլուղացիութունը շատ դժբախտ որեր տեսավայս
ամբողջ ժամանակաշրջանում. շատ «եկուցիաներ»-ի (եկեկուցիա),
«պրիգավորներ»-ի և այլ նման փորձանքների լենթարկվեցին:

Տգիտության և աղքատության շնորհիվ գլուղացիների մեջ
ծավալվել եր նախանձ, թշնամութուն իրար դեմ, վրեժխնդրութուն
և այլն:

Սիմոնան «ավազակ» դարձած՝ դեռևս սարսափի ու վախի
տակ եր պահում իր բոլոր թշնամիներին: Յերկու անգամ ձերբա-
կալեցին, բայց չերկու անգամ ել ձեռքներից փախավ: Վիրավորե-
ցին, առողջացավ և նորից սպառնալիք եր իր թշնամիներին, — մեկ
տեսար անհայտացավ բոլորովին, մեկ ել հանկարծ լույս եր ընկնում,
և, իհարկե, դրա հետևանքը լինում եր աչն, վոր Ծաբխուր գլուղը
չերբեք չեր աղատվում ուս-կազակների «եկեկուցիայից» և ավե-
լորդ ծախսերից: Ուրիշ մարդիկ ել դաշաղ ընկան և Սիմոնայի ուղին
բռնեցին: Մի ժամանակ սրանք աչքան շատացան, վոր կառավա-
րութունն ստիպված չեղավ զինված ուժերով խիստ միջոցների դի-
մելու: Կառավարության ձեռք առած «միջոցները» վոչ միայն չե-
լին վերացնում ավազակութունը, այլ ավելի և ավելի շատացնում
էին նրանց թիվը:

Դավիթ Դրոյիձելի գործերն ել թարսվեցին. զավակներից մե-
կին, վոր ծառայում եր գրագրի պաշտոնով վոստիկանատանը, ինչ-
վոր կեղծ վկայականների պատճառով Սիբիր արսորեցին, չերկրորդը
մահացավ, իսկ չերրորդ վորդին, վոր զբաղվում եր ձոթեղենի ա-
ռևտրով և բավական հարստութուն եր դիգել, հանկարծ անանկա-
ցավ: Դավիթն ինքը ծերացավ, թուլացավ և որվա հացի կարոտ
դարձավ: Դավիթը, շնորհիվ իր աշխատանքի անտեսական դիրքի՝ կորցը-
րեց իր նախկին ազդեցութունը գլուղացիների վրա:

Անարդար կերպով դիգված հարստության վախճանն ու-
րիշ կերպ չեր կարող լինել — միթե այդ չգիտելի: Յեթե գողությամբ
և անարդար միջոցներով չեյիր դիգել ենքան հարստութունը, հա-
պա ինչո՞ւ ձեռքերիդ չեր չերևում վորևե կոշտութուն, վորը նշան
կլինեք քո քրտնաշան աշխատանքի: Ո՞ւմ փողերով և ո՞ւմ բրախներով
կառուցիր դու հակադեմ շենք: Սիմոնան քո ձեռքից թշվառա-

ցավ, սարերն ընկավ, կարծում եյիր եժան կնասեր, — խոսում եյին
այժմ գլուղացիները Դավթի հասցեյին. վոչ վոք այլևս գլուխ չեր
խոնարհում նրան, վոչ վոք բարեկամութուն չեր անում նրա հետ:
Այժմ ուրիշ Սիմոնաներ ու Դավիթներ են հրապարակ չեկել:

Ամառնային մի առավոտ Ծաբխուրում լուր տարածվեց, թե
«սպանեցին»: Գլուղացիներն շտապում եյին տեսնելու սպանվածին
և խմբվում եյին մի տեղ հավաքված կանանց ու աղամարդկանց հետ:
Կամուրջի գլխին ընկած եր աղամարդու մի դիակ: Հանգուցյալի
գլխի սպիտակախոն մազերից չերևում եր, վոր միջահասակ մեկը
պիտի լինեք, չերևում եր, վոր դիակն առնվազն չերկու-չերեք որ
մնացած պիտի լինեք բաց դաշտում. սակաջն վերքերի տեղերն
ու նրանից հոսող արյունն ապացուցում էին, թե կարծես հենցնոր
լինի սպանված: Սպանվածը մեղ հայտնի Սիմոնան եր, վորը մի ժա-
մանակ աչքի ընկնող աշխատավոր գլուղացիներից եր, իր հալալ
քրտնքի չետևից ընկած, իսկ վերջում դարձավ հայտնի ավազակ:

Սիմոնային սպանել եր ինքը՝ վոստիկանական «պրիստավը»,
իր իսկ ձեռքով, ինչպես ասում եր ինքը «պրիստավը», վորը ներ-
կա չեր մյուս գլուղացիների հետ միասին և կազմում եր սպանու-
թյան արձանագրութունը:

Յերբ «պրիստավը» վերջացրեց արձանագրութունը՝ դարձավ
դեպի ներկա չեղող ժողովուրդը և սկսեց հայհոյել. «Դուք ել սրա
նման «ավազակներ» եք, չարագործ մարդկանց պահպանում եք. ին-
չո՞ւ ինձ վրձակվեց այս ավազակի սպանության գործը, միթե ինք-
սերդ չեյիք կարող անել: Յերկու որ ե՞ գիշեր ու ցերեկ տուն չեմ
մտել և ամբողջ որերով թափառում եյի անտառներում, ձորերում
ու սարերում. վերջապես եսոր հազիվ հաջողվեց վերջ տալ սրա
կյանքին»:

Ժողովուրդը լուռ, մտածմունքի մեջ եր. շատերի աչքերից նույ-
նիսկ արցունք եր հոսում, չերբ հիշում եյին, թե ինչպես Սիմոնան
լավ աշխատում եր գլուղում դաշտային աշխատանքների ժամանակ.
սակաջն զսպում էին իրանց, վորովհետև վախենում էին «պրիս-
տավից»: Վերջը դիակը տարան գլուղացիները և թաղեցին կարծես
«չորհնված» հողում:

Բավական ժամանակ անցնելուց հետո, չերբ «պրիստավը» Ձալա-
ձե Սիմոնայի սպանության համար «չքանչան» ստացավ, Ծաբխուր
գլուղում բոլորը գիտեցին, վոր Սիմոնային վոչ վոք չեր սպանել,
այլ մահացել եր իր հիվանդութունից. տանուտերն ու «պրիստավը»
գործը մի կերպ սազացրել էին, վոր ցույց տան, թե «պրիստավը»
ե սպանել. — գտել եյին հանգուցյալի մարմինը, այս ու աչնտեղ սրով

կտրատել, և վերապիտուկ ու կտրած աեղերուն յցրել ելին հալի թարմ արշուն և այս ձևով գլուղացիների առաջ ցուցադրել ելին, վորպես նոր սպանված: Ազնվական-թավալներն մեկը շարունակ կրկնում էր, թե՛ «Մի լավ հարյուր մանեթանոց կոխեցին գրպանս, պատվիրելով, վոր վոչ վոքի չհայտնեմ իսկութունը»:

Սիմոնայի վորբացած Գաբրիելան, այժմ բավական հասակ առել, մեծ տղա չե դառել և ծառայությամբ մի կերպ պահում է իր գլուխը: Հորը չեռ ձանաչում. յերբ հայտնեցին նրան, թե «հորդ սպանել են», միայն այն ժամանակ հիշեց, վոր յերբ նա փոքր էր, հազիվ 6 տարեկան—ծծմայրը նրան զարթեցրեց ուսուսաց.—«հալդ չեկավ»: Գաբրիելան բացել էր աչքերը և իր առաջ կանգնած տեսել զինք ու զրահի մեջ կտրած մի անձնավորութուն, վորը մոտեցել էր համբուրելու համար. սակայն Գաբրիելան լաց էր չեղել և չեթույլ տվել, վոր իրեն համբուրի զինված մարդը:

«Այ, յերևի այդ մարդուն են սպանել», մտածեց Գաբրիելան և մոռացության տվեց այդ լուրը:

— Համեմատեցեք այս պատմվածքը նախկին յերկու պատմվածքների հետ. կա՞ն արդյոք նմանութուններ: Ինչո՞վ են պայմանավորված այդ նմանութունները:

— Տալիս են արդյոք այս յերեք պատմվածքները նախահեղափոխական գյուղի պատկերը:—Վո՞րն է այդ գյուղի բնորոշ կողմը:—

— Գյուղացիական ինչպիսի՞ տիպեր են նկարագրված այս պատմվածքներում:—Ինչպիսի՞ բնույթ է կրում նրանց ըմբոստացումը շահագործողների դեմ:

ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՈՒՐԻԱՅՈՒՄ

Հունիս ամիսն էր, դաշտային աշխատանքների լավագույն ժամանակը. սակայն այս տարի ո՞վ ժամանակ ուներ այլևս դաշտային աշխատանքների մասին մտածելու:

Գուրիայի աշխատավոր գյուղացիութունը, գութան ու մանգաղի փոխարեն, հրացանները ձեռքն առած՝ այեկոծվում-փոթորկվում էր Սև ծովի փոթորկոտ ալիքների նման:

Բավական էր մի փոքրիկ ազդանշան, մի ըմբոստ զեկավար՝ և այս ծով զանգվածը պիտի շարժվեր մեկեն հսկա ալիքի նման՝ իր ծրագրածն իրականացնելու համար:

Հունիս ամիսը կարծես նպաստում էր այս հուզումնալից տրամադրությանը:

Մի առավոտ N գյուղում կանչ ու աղաղակի ձայներ լսվեցին, — բոլորին դեպի Կաղնուտի ձորն ելին կանչում.—

— Այսոր ժողով է Կաղնուտի ձորում, — բարձր ու հաստ ձայնով կանչում էր մեկը, — վոչ վոք չուշանա, բացակայողը խստորեն կպատժվի, վորոշված է հրդեհել, ավեր դարձնել բացակայողի տունն ու տեղը:

Այս կանչի հետ մեկտեղ լսվեց նաև սուլիչի անդուրեկան յերկարաձիգ ձայնը:

Կաղնուտի ձորը գտնվում էր N գյուղից վոչ շատ հեռու՝ գյուղի մոտով հոսող գետի յեզրերին, ուր կանգնած էր հնորյա կաղնին:

Այս հնորյա կաղնին գյուղում նշանավոր էր նրանով ու հայտնի բոլորին, վոր տեղական բնակիչները կաղնու հովանու տակ հաճախակի կազմակերպում էին գյուղական խաղ ու պար, տոնախմբություններ, վիճաբանություններ և ընդհանուրին վերաբերող խնդիրների վերաբերմամբ զրույցներ:

Ահա այսոր էլ այդ կաղնու տակ էր հավաքվում Գուրիայի ապստամբ ժողովուրդը:

Կեսորին արևն արդեն թեքվել էր մի կողմ, բայց ժողովրդի

հավաքվելը դեռ չէր ընդհատվել. ամեն կողմից ու բոլոր անկյուններին գալիս ելին, հա գալիս, բաց դաշտի վրա այս ու այն կողմում յերևում ելին խումբ-խումբ, յերկու-յերկու՝ դեպի Կաղնուտի ձորը շարժվող մարդիկ:

Նորից լավեց սուլիչի ձայնը, վորին հետևեց գլուղացիական խմբերգը. ամեն կողմից հավաքվող գլուղացիները վորոշված ժամկետին շտապում ելին լինել Կաղնուտի ձորում:

Յերգի և սուլիչի ձայնը կամաց-կամաց մոտենում էր Կաղնուտին և հանկարծ յերևացին խառնիխուռն շարքերով շարժվող մարդկային գլուխներ և հրացանների ծայրեր, վորոնք կամաց-կամաց միացան Կաղնուտի մոտ խմբված ժողովականներին:

— Բարե բոլորիդ, — բարձր ձայնով կանչեցին նորեկները:

— Բարեներ, հաջողութուն, — նույնպիսի ձայնով պատասխանեցին գիմավորողները նորեկներին և ավելացրին.

— Քանի հոգի չեք:

— Յերեք հազար. թավադ, Մաճուտաձեների և Նախաշիձեների կալվածների վրա աշխատող գլուղացիները մեզ հետ չեն, նրանք դավաճանեցին մեզ:

— Կրակի ճարակ պիտի դարձնել դավաճաններին, մահ բոլոր նրանց, վորոնք մեզ հետ չեն, — միաբերան վորոտաց ամբոխը:

Շողից ու ճամբորդութունից հոգնած գլուղացիները խումբ-խումբ բաժանված՝ նստեցին գետին հանգստանալու, սակայն քանի վոր հսկա կաղնու ստվերն արդեն չէր պարփակում իր հովանու տակ բոլորին, մեծ մասը հանգստանում էր հունիսյան բաց արևի տակ:

Սմբերգի փոխարեն, այժմ լսվում ելին հոգնած մարդկանց կամացուկ փսփսոցն ու մոմոցը. այստեղ կարող ելիր գտնել և՛ ծեփերին, և՛ յերիտասարդներին և՛ փոքրահասակներին:

Չնայած նրան, վոր կիզիչ արևը խիստ թուլացնում էր միասին խմբված գլուղացիների սիրտն ու հոգին, այնուամենայնիվ Բեսիան, Սիմոն N-ձեն և միքանի առաջավոր գիտակից գլուղացիներ՝ Ռոստոմ բերդի պահապանը, դարբին Պետրիան և Թուլիձեն, անդադրում, առանց հանգստանալու շրջում ելին ամբոխի մեջ և տալիս ելին դանազան հրահանգներ ու ցուցմունքներ:

Իվանեն ել իր հերթին, սովորականի նման ձեռքերն այս ու այն կողմ շարժելով, բազմատեսակ խորհուրդներ ու հրահանգներ եր տալիս նույն հավաքվածներին, սակայն յերևում էր, վոր ժողովուրդը նրա ասածներին այնքան ել ուշադրությամբ չէր վերաբերվում, վորքան Բեսիայի և նրա ընկերների խոսածներին: Այս բանն զգում էր նաև ինքը՝ Իվանեն, բարկանում էր, հուզվում և մտքում սպառ-

նալիքներ ուղղում Բեսիայի հասցեյին, վոր այնքան հեշտությամբ և արագ կերպով կարողացավ ազդեցութուն ձեռք բերել այս բոցավառված ամբոխի մեջ:

Յերեկոյանում էր, ողը մեղմացավ և ժողովուրդն ել կամաց-կամաց նորից արթնության ու կենդանության նշաններ եր ցույց տալիս: Նորից լսվում էր յերգ-ուրախության ձայնը, և թեև շատերն ելին զգուշացնում՝ խնայել վառոգն և գնդակները, զուր չվատնել այդ՝ սև որվա համար մեզ անհրաժեշտ նյութերը, սակայն վողեորված ամբոխն այնքան գնդակներ շռայլեց, վոր քիչ էր մնում ողն ել բոցավառվեր:

— Սմբվեցեք, բան ունենք ասելու, — լավեց մի ձայն և հազիվ հնարավոր չեղավ վերջ տալու հրացանների վորոտին:

Սմբոխն անմիջապես խմբվեց կաղնու շուրջը, վորտեղից լսվում էր կանչի ձայնը Հսկա կաղնու ճուղերի վրա յերևում ելին միքանի մարդիկ, դրանց թվում նաև Իվանեն:

— Լսեցեք, յեղբայրներ, — ամենից առաջ խոսեց Իվանեն, չէրբ ամբոխն արդեն բավական հավաքվել էր կաղնու շուրջը. — մենք իբրդեկավար և զորախմբի առաջնորդ ընտրել ելինք Սմբակո Շալիկաշվիլուն, սակայն, այսօր, ինչպես բոլորդ տեսնում եք, Սմբակոն դավաճանեց մեզ. չեթե դա դավաճանութուն չէ, ապա ինչո՞ւ մեր շարքերում չէ այսօր. չե՞ վոր գործն արդեն սկսվում է, չեթե ինքներս պիտի գործը կազմակերպենք և ինքներս դեկավարենք ու առաջնորդենք, ել ինչացո՞ւ չէ նա: Ասենք՝ զինվորական ե, սպայական կոչում ունի, գործին կարող է ոգտակար լինել, նրան ընտրեցինք, բայց նա սառն ու անտարբեր վերաբերմունք է ցույց տալիս դեպի մեր գործը: Գլուխը բարը, մենք ել ալկա չենք ուզում նրան: Մենք ել մարդ ենք, ալկա պետք չէ նա մեզ, առանց նրան ել կարող ենք գործն առաջ տանել:

— Քանի վոր Շալիկաշվիլին դավաճանեց, քեզ ենք թողնում դեկավարութունը, առաջնորդի մեզ թշնամու գեմ, կամ մենք, կամ նրանք. քեզ վրա չէ թողնված այսօր մեր դեկավարութունը, — կանչում էր խառնիխուռն հավաքված ամբոխը:

— Բայց մի բան եմ խնդրում, քանի վոր հանձն առա գործի դեկավարութունը՝ իմ խորհուրդներն ու կարգադրութունները պիտի լսեք: Իմ կարծիքով, վաղը բոլորս պետք է գլուղերը մանդանք և ուշի-ուշով գլուղերն աչքի անցկացնենք և տեսնենք, ո՞ւմ վրա վոր կսսված ունենք, այդ վիսիներին մահվան պատիժ տալուց անգամ չպիտի վախենանք, ունեցած-չունեցածը պիտի խլենք և գործադրենք մեր ընդհանուր գործի վրա: Յես, պետք է ասեմ, շատ

եմ դադարած շատ-շատերի կողմից, ինչպես են համարձակվում դա-
վաճանել այսքան մարդկանց: Ամենից շատ ափսոսում եմ մի բան.—
գործի սկզբում, չեք նոր ելինք ձեռնարկում մեր այս աշխատանք-
ներին, ընկերներից մեկը, ել ինչ թագցնենք, մեր Բեսիան, հան-
գիստ չեր տալիս մեզ և շարունակ կրկնում եր մի ինչ վոր ուսում-
նական մարդու մասին, թե նրան պիտի ընտրենք և նրա խորհուրդ-
ներին պիտի դիմենք: Զիշտն ասած, մենք ել լսեցինք նրա ասած-
ներին և համաձայնվելով՝ գնացինք ինչ վոր Գիորգիի մոտ և խնդ-
րեցինք նրա համաձայնությունը: Բանից դուրս չեկավ, վոր այդ
Գիորգի կոչված մարդը, այդ անհավատ դավաճանը, այնպիսի բա-
ներ ասաց, վոր քիչ եր մնում՝ մենք ել մեր գործունեությունից
չեղվեցինք:

Սակայն ինչո՞ւ չենք այս մասին այսքան չերկար խոսում, նրա
նման մարդիկ այստեղ ել շատ կան: Մի ուրիշ բան ել ասեմ, այդ
միևնույն Գիորգին, նույն որը վեր ե կացել, ճանապարհվել ե դեպի
Ոգուրգեթ, Գուլթալիս և այլ քաղաքներ ու ամեն տեղ զգուշացրել
ե ուսաներին, վոր Գուլթալիսում ապստամբություն ե պատրաստվում,
ինկատի ունեցեք և հարկ չեղած դիմադրությունը ցույց տվեք:

Այդ որվանից, ասում են. ուսաները պատրաստություններ են
տեսնում և շարունակ մտածում ու միջոցներ են վորոնում մեզ բո-
լորիս աքսորելու մասին: Ահա թե ինչպիսի ծառայություն մատու-
ցեց մեր Բեսիան:

— Ահա վնասեղ ե թագնված մեր հանցանքը և ո՞վ ե մեր տու-
նը քանդողը: Յեթե Բեսիան այսպես խաբվել ե, ապա վնասն ա-
վելի կարող են հեշտությունը խաբվել ուրիշները և պատճառ դառ-
նալ շատ-շատերիս դժբախտությունը:

— Ինչ պիտի անենք այժմ, եդ ինչ Գիորգի չե, չերանի թե
ձեռքներս ընկներ և արյունքամ անելինք նրան, — դադաղած ու գլու-
խը կորցրած գոռում եր ամբոխը:

— Լսեցեք նաև ինձ, ընկերներ, — ձայնեց իր սովորական ազ-
դու և հատուկ ձայնով ծառի ճյուղերից մեկի վրա բարձրացած Բե-
սիան:

— Ամբակո Շալիկաշվիլուն ամբողջ Գուլթալիս ճանաչում ե,
պետք ե այն ել իմանաք, վոր նա չերեք ընդունակ չե դավաճա-
նություն անելու, սակայն այսոր անիծված հիվանդությունը պատ-
ճառ ե դարձել, վոր նա մեզ հետ չե այժմ. Յեթե մի կերպ ազատ-
վի հիվանդությունից, նա իր տղամարդությունը ցույց կտա այն-
պես, ինչպես ցույց ե տվել մինչև որս: Գիորգին, ասում ե Իվա-
նեն, վորպես թե դավաճանել ե մեզ. Իվանեն ասում ե այս խոս-
քերը նրա համար, վոր նա կողմնակից ե մեզ, գլուղացի աշխատա-

վորություն մասին ե մտածում ու նրա լավ ու բարիքը ցանկանում,
նա ուզում ե վերջ տալ կալվածատեր-կուլակ բռնակալներին, դրա
համար ե, վոր Իվանեն բերանը բացել, հայհույում ե նրան:

— Աստված որհնի նրա ընտրած ճամբան, վոր մեր նկատմամբ
այդքան վորո՞րմամ ե, ձայնեցին միջանիսն ամբոխի միջից:

— Խաբում ե, նա դավաճան ե, չեթե նա լավ մարդ ե և մեր
մասին ե մտածում ու հոգում, ապա ինչո՞ւ մեզ հետ չե այսոր, —
լավեցին նույն ամբոխից աղմուկի ձայներ:

— Մեզ հետ ինչ գործ ունի ուսումնական մարդը, այ հիմար-
ներ, չեթե մեր շարքերում լինի և դա խառնվի մեզ հետ, նա ալևս
ուսումնական չի լինի, — հեգնանքով առարկում ելին միջանիսը:

— Ուսումնական և գործին գիտակ մարդ ե Գիորգին, նա ան-
շուշտ մեզ մոտ կլինեք, — ասաց Բեսիան, — բայց ասացի, վոր չգալու
պատճառը հիվանդությունն ե, մերձիմահ հիվանդ ունի տանը,
քույրը մեռնում ե:

— Յեվ վերջապես ինչ չերկար խոսելու բան ե սա. միթե՞ դու
կարող ես նրա հետ հավասարվել, Գիորգին որինակելի մարդ ե, բո-
լորիս սիրելին, բոլորիցս պատրաստված: — Ապա դարձավ դեպի ամ-
բոխը:

— Բայց ինչ հարկավոր ե մեզ Գիորգու նման խելոք և գործին
գիտակ անձնավորություն, այդպիսի մարդկանց ասածները լսող ել
պետք ե, թե՞ վոչ. մեզ միայն հարկավոր են մեր արյունը ծծող
կալվածատերեր ու կուլակներ, նրանց խոսքն ե մեզ համար ար-
ժեքավոր, նրանց արարքներն են մեզ համար ընդունելի: Մինչև
որս մեր կալվածատերերը շարունակ խաբում ելին մեզ ասելով,
թե մենք միշտ պաշտպանում ենք ձեզ՝ գլուղացիներին և ամեն տե-
սակի թշնամիներից. իսկ այժմ, չեք թշնամին կանգնած ե մեր
դռանը՝ նրանք չեա են քաշվել և մատը մատին չեն ուզում խփել:
Միթե սա պաշտպանություն ե: Այս բոլորը տեսնելով, միթե նո-
րեն կարող են ասել, վոր նրանք պաշտպանում են մեզ, վոչ և հա-
զար անգամ վոչ, այլևս անկարող են խաբել մեզ, մենք շատ լավ
ենք ճանաչում մեր նախկին տերերին, մեր և նրանց մեջ ալևս վոչ
մի կապ չի կարող լինել, բավական ե, վորքան խաբեցին ու ծծե-
ցին մեր արյունը, քերթեցին մեր կաշին, թալան ու ավեր դարձրին
մեր ունեցած-չունեցածը, ստրկացրին մեզ: Վերջ տիրակալություն,
վերջ կուլակներին և մեր քրտինքով ապրող ժողովրդական տղուկ-
ներին:

— Այլևս չենք ուզում ճանաչել աղնվականների և թագավոր-
ների տիրակալությունը, թող կորչեն նրանք, — վորոտաց ամբոխը:

— Միջանի խոսք ել, ընկերներ, — շարունակում ե Բեսիան,

— վաղը բոլորդ կազմ ու պատրաստ պիտի լինեք և պիտի շրջենք ամբողջ Գուրիան, հավաքենք բոլոր գյուղացիներին և ի գլխավոր լինենք պիտի հայտնենք զավառապետ Բրուսիլովին, վոր այլևս հրաժարվում ենք վորևե հարկ տալուց բավական է, վորքան մեզ խեղդեցիք ու արյունքամ արիք: Յեթե Բրուսիլովը համաձայնեց, վոր այլևս հարկ չեն վերցնի մեզնից և այդ մասին կանի պաշտոնական հայտարարություն, այն ժամանակ կցրվեն մեր զինված ուժերը, սակայն վոչ վոր չհամարձակվի մեր աիրակալի, մեր թավաղի մոտ գնալու: Յեթե Բրուսիլովը չհամաձայնի, այդ դեպքում մնում է մեզ հարձակվել Ոգուրգեթի վրա, կամ կհաղթենք, կամ կպարտվենք:

— Յեղբայրներ, Բեսիան թյուրիմացություն մեջ է, նա մոլորեցնում է ձեզ, նա խաբված է Գիորգիից, — հակաճառեց Իվանեն: Յերբ ամբոխը մի փոքր հանդարդվեց, Իվանեն նորից շարունակեց, — Յեղբայրներ, թող վոչ վոր չփորձի մեր թավաղի և կառավարության դեմ գնալու, մտքներովդ անգամ չանցկացնեք այդ, թե չե բոլորովին կկորչենք, մեր կալվածատիրոջ դեմ վոչ վոր չմտածի ըմբոստանալ, թե չե սոսկալի դժբախտություն կգա մեր գլխին, — ասում է Իվանեն:

— Այդ անաստված Գիորգին, նրա համար է այդ խորհուրդները տալիս և Բեսոն էլ միանում է նրա հետ, վորովհետև ուզում են մեր գյուղացիություն և մեր տերերի բարեկամական փոխհարաբերությունը վատացնել, մեզ ուզում են իրար հետ կռվացնել, վորպեսզի թշնամին հեռվից ուրախանա: Չխաբվեք, չմոլորվեք և վորևե դժգոհություն հայտնեք մեր թավաղին: մեր թշնամիների դեմ պիտի լինենք, նրանց արյունը պիտի խմենք և վոչ թե մեր լեղբորը, մեր լավ կամեցողին:

— Վոչ, չենք ուզում, Իվանե, չենք ուզում այդպիսի բարի կամեցողներին, այսոր արդեն վերջ պիտի տանք մեր շահագործությունը, մահ այսորվա տիրակալներին, թավաղներին ու կալվածատերերին, — միաբերան գոռաց ամբոխը:

— Իզուր արյուն է թափվելու, ավելորդ է:

— Թող թափվի, չե՞ վոր մենք հենց դրա համար ենք ստեղծված, մեր ճակատագիրն է այդ:

— Լավ, սպասենք և կտեսնենք, թե ինչ տղերք եք դուք, մենք շուտով ականատես կլինենք, թե ինչպես մի փոքրիկ տրաքոցից հետո, փախչելու չեք բոլորդ ձեր տները, — քթի տակ ինքն իրեն մըթմթաց Իվանեն և զառնալով իր կողքին կանգնած Կոզիա անունով տղային, ինչ վոր մի բան փսփսաց նրա ականջին և նորից դարձավ ամբոխին:

— Յեղբայրներ, մի լերկու խոսք ել թույլ տվեք ասեմ ձեզ և

ասելիքս վերջացնեմ: Բավական մարդ եք հավաքվել, ամեն մեկդ ձեր խելքն ու ձեր դատողությունն ունեք, միք լսի վոչ ինձ, վոչ ել Բեսիային, ամեն մեկդ ձեր սեփական խելքով տասը չափեք, մեկ կըտրեք: Ճորտատիրությունը վոչ ձեր գյուղացիների ու զինված ուժերի կարգադրած գործ է, և վոչ ել մեր թավաղ ազնվականների: Նա այսոր չի աշխարհ չեկել, անհայտ ժամանակներից նա գոյություն ունի, լերիի աստծու կամքն է այդ, դրա դեմ գնալ, այդ նշանակում է դեմ գնալ աստծուն: Յեթե դա չլինի աստծու հրամանով և լերկնքի կարգադրությամբ, ինչպես կարող եք մինչև այժմ իր գոյությունը պահպանել: Աստված մեզնից ավելի լավ է հասկանում, գիտե ամեն ինչ և հայտնի չե նրան, թե ինչն է մեզ համար կարևոր և անհրաժեշտ:

Ապա դիմում է բոլոր ներկա լեղդներին և հարցնում. — Ասացեք, լեղբայրներ, լսած կամ տեսած կամ աշխարհումս մի գյուղացի աշխատավոր, վոր իր տերը, իր թավաղը, իր մեծավորը չուներ:

— Վոչ տեսել ենք և վոչ ել կարող է լինել, — բարձր ձայնով գոռաց Իվանեն ի կողքին կանգնած տղան — Կոզիան, — թավաղը տերը մեր գլխավորն է և մեր պաշտպանը, առանց գլխավորի աշխարհը մի կողմի չարժե, այսոր մենք չեկել ենք մեր թշնամու դեմ միջոցներ վորոնելու համար և ով մեր այս գործին խանգարող կլինի, նա նշանակում է՝ լրտես է թշնամուց ուղարկված և զավաճանում է մեր ընդհանուր գործը: Ի՞նչ է նշանակում հակառակել, դեմ գնալ մեր տիրոջ — թավաղի՝ կալվածատերի կամքին, նա իր զավակի նման խնամել ու պահպանել է մեզ: Սա թշնամու գործ է, լեղբայրներ, թշնամու, և պետք է այդ թշնամու արյունը խմենք, միթե ճշմարիտ չե, այ լեղբայրներ:

— Ճիշտ, ճիշտ է, մենք մեր տերերի — թավաղների դեմ չենք, այլ մեր թշնամու, — լավեցին ամբոխից միջանի ձայներ:

— Վոչ, ընկերներ — կանչեց Սիմոն Ն-ձեն իր սովորական քաղցր ու համոզիչ ձայնով. — չխաբվեք, ձեր նախկին կարծիքը չփոխեք, Ճորտատիրությունը մեր այս գեղեցիկ լերկիլը վեր է ածել դժոխքի, ճորտատիրության վերացումը հավասարաչափ դուրեկան կլինի և՛ ձեզ համար, և՛ բոլորի համար, և՛ մեր լերկրի համար. դուք շատ լավ գիտեք, վոր չես ուրիշ ազնվական-թավաղներից պակաս ճորտեր չունեմ, սակայն չես իմ բարի ցանկությունը և իմ կամքով ձեռք եմ քաշել իմ նախկին զիրքից, թող ապրեն ազատ իմ ճորտերը: Թող իրենց հողամասերի վրա, հալալ քրտինքով հալթհալթեն իրենց որվա ապրուստը, չեթե զառնան ինձ հարևան, բարեկամա-

կան, բարի դրացիական հարաբերութիւն կ'ապահովանեմ նրանց հետ. չե՞ վոր ինձ ել մայր եւ ստեղծել, նրանց ել: Նրանք թող ապրեն իրենց համար, չես ել ինձ համար, ինչո՞ւ շարունակ իշխել ու շահագործել նրանց: Յեթե հայրս հակառակի այս բանին, դիմադրեցեք նրան, չես կատարելապէս համաձայն եմ:

— Որհնված լինի բերանդ, թող որհնված լինի տղամարդութիւնդ, — միաբերան վորոտաց ամբոխը:

Որն արդեն մթնում եր:

Որվա տաքութիւնից հոգնած ու բեզարած գլուղացիութիւնն սկսեց ազատ շունչ քաշել, քանի վոր հով եր ընկել արդեն:

Դաշտի չերկարութեամբ եւ ձորի չերկու լանջերին ամենուրեք կրակ եր վառվում նստել ելին կրակների շուրջը, հանել իրենց բաշխների մեջ փաթաթված սիմինդի հացն (ճաղի) ու պանիրը, բերին գինին ու «կոտորներով» սկսեցին իրենց կերութում-ընթրիքը՝ կանաչ գետնի վրա:

Կենացներ, բարեմաղթութիւններ, չերգ, ուրախութիւն՝ թագավորում եր ամենուրեք:

Մի փոքրիկ խարուկի շուրջը, ուր նստած ելին միասին Բեսիան ու Սիմոնը, վորոնք մանկունց վարժված ելին միասին չերգելուն, սկսեցին այդ ժամանակ Գուրիայում նոր տարածված եւ բոլորի սիրելի «խասանբեգուրա» ժողովրդական խմբերգը:

— Որհնվի մորդ արգանդը, վոր ծնել ե քեզ նման իգիթ, Բեսիա. դժբախտութեան ժամին հուժկու պահակ ես, միշտ առաջին շարքերում. ուրախութեան ժամին՝ առաջին քեֆ անող, — այստեղ-այնտեղ կրակի շուրջը խմբված գլուղացիներն ել իրենց հերթին շարունակում ելին իրենց քեֆն ու ուրախութիւնը:

Ընթրիքը վերջացավ, չերգերը կամաց-կամաց սկսեցին դադարել, սկսվեց հեքիաթների, առակների եւ մասալաների շրջանը, մի-քանիսի քունն արդեն տանում եր, չերկարացրին վորոնք խոնավ գետնին եւ անուշ-անուշ քուն մտան:

Սակայն չեր անցել ընդամենը կես ժամ, չեր արեւըն սկսեց կամաց-կամաց բոցավառվել. ցերեկը բացեց իր լուսո աչքերը եւ գիշերը նրանց տեսնելուն պես՝ վախեցած գողի նման ծլկվեց դեպի արևմուտք:

Սիմոնը, վոր վարժված եր անքնութեան, ամենից շուտ վերկացավ, դարձեցրեց պահապան-ազդարարին եւ մի ակնթարթում ազդանշան տվող փողի ձայնը վորոքի կանգնեցրեց բոլորին:

Բեսիան մի չերկայն փայտի ծալքին ամրացրեց կարմիր թաշկինակ եւ տալով իգիթ տղաներից մեկին՝ ասաց.

— Դրոշակակիր թող լինի Թուրկայան, նա թող գնա մեր առաջից, մենք կհետեւենք նրան: Անցնենք Ոգուրգեթի մոտիկ գտնված գլուղերով դեպի դեպի Գուրիա, այնտեղից Լանչխութ ու Նիզուրիթ եւ չեր ամբողջ Գուրիան շրջած կլինենք եւ բոլորին հավաքած՝ կուղարկենք, չերեկվա մեր վորոշման համաձայն, Բրուսիլովին մի գրութիւն, չեթե համաձայն կլինի մեր պահանջին, լավ, իսկ չեթե վո՛չ, դրո՞հ տանք Ոգուրգեթի վրա — կամ մերը կլինի, կամ նրանցը:

Համաձայն եք:

— Համաձայն ենք, համաձայն, — միաբերան, վորպէս մի մարդ, վորոտաց ամբոխը

— Սակայն մի բան չալիտի մոռանաք, ընկերներ, վոր ձեզնից վո՛չ-վո՛ք, չալիտի մտածի գլուղերն ու տներն ավերելու, թալան ու հրդեհների մասին. ավեր ու թալանը՝ ավազակների գործ ե, մենք միթե ավազակներ ենք: Մենք չեկել ենք, ընդհակառակը՝ աշխարհին ոգնելու, թշվառներին ծանր կացութիւնից փրկելու, արդարութիւն եւ իրավունք վերականգնելու, չեթե վորեւ գլուղում դիմադրութիւն ցույց տան, պիտի աշխատենք ղեկավարին գլխավորին մեր ձեռքը գցել, գլուղացիութիւնը, չերը գլխավորը, ղեկավարը չի լինի, կանցնի մեր կողմը: Սրան ել համաձայն եք:

— Համաձայն ենք, համաձայն, — նորից գոռաց ամբոխը, — ավերածութեան եւ թալանի հետ մենք ի՞նչ գործ ունենք, մենք մեր չերկրի, մեր չերբայրների, շահագործված մարդկանց ազատութեան համար ենք գենքը մեր ձեռքը վերցրել:

Սկսվեց ազմուկ, իրարանցում, վոգևորութեան կանչեր, ապա Բեսիայի ընտրած դրոշակակիրն առաջ ընկավ եւ զինված ամբոխը գոտեպնդված հետեւեց նրան:

Թարգմ. Արշ. Մեմրաբյան.

ՄԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՒՓ Ե

(Կրճատված)

I

Վրաստանի Ա... գյուղին ինչ-վոր իրարանցման մեջ էր, արտասովոր կենդանություն էր նկատվում այնտեղ. բոլորը — աղջիկ ու տղա, փոքր ու մեծ, ջահել ու ծեր — բոլորի բերանում հոլովվում էր. «ազատություն», «միություն» բառերը. բառեր, վորն արտասանելու համար վախենում ու սարսափում էին նախկին որերում:

Տանուտեր Ռոստոմ Գենեյիշվիլին էլ իր հերթին սրել էր ալանջները և կազմ ու պատրաստ հետևում էր իրադարձություններին: Շտապ կարգով մի գրություն ճամբեց ուր հարկն է՝ ամբոխի մեջ ապստամբական տրամադրություններ առաջացնող Լևան Գոլուայի նկատմամբ, մյուս կողմից՝ մոտիկ կապ էր պահում տեղական գյուղացիների հետ — մինչև իսկ միջնորդներ ուղարկեց Լևանի հայր Տարիելի մոտ, վորը գյուղի աղդեցիկ մարդկանցից մեկն էր Տանուտերի միակ մտահոգությունն էր, վորքան կարելի չէ հեռու պահել իր գյուղը «նոր շարժումներից». զբաղվում է բացատրվում նրա չեղեքեսանի քաղաքականությունը գյուղում արթնացող նոր չեղեքեսների նկատմամբ — մի կողմից՝ հյուս-հպատակ կառավարական կարգադրություններին, մյուս կողմից՝ պահպանել մոտիկ կապ և բարեկամական հարաբերություններ տեղական գյուղացիների և նրանց ղեկավարների հետ: Նրա կարծիքով այսպիսի չեղեքեսի քաղաքականությունն ամենանպատակահարմար գործելակերպն էր այս որերի, և վոր գլխավորն է, ամենաճիշտ ուղին էր ծրագրված նրա պատակին հասնելու համար:

Միջնորդների տեսակցությունը Տարիել Գոլուայի հետ ցանկալի հետևանքներ չավեց. նրանք տեղեկացրին տանուտերին, վոր վորևե հաշտեցնող լեզու գտնել նրա հետ՝ անհնարին է: Նա զգուշ է իր մեջքին բավական խոշոր ուժ և զբա համար վորևե ուղադրություն չդարձրեց իրենց ասածներին:

Սակայն, չերբ այս կողմից անհաջողության հանդիպելին տանուտեր Ռոստոմի ծրագրերը, մյուս կողմից՝ գավառապետին ուղարկած գրություններն ու միջնորդությունները զբաղեցրին արդյունք տվին: Մի գեղեցիկ որ Ռոստոմն շտապ կարգադրություն ստացավ՝ անմիջապես ձերբակալել Լևան Գոլուային և ուղարկել գավառական բանտը: Տանուտերն այդ կարգադրությունն ստանալով՝ իրար անցավ — գես ընկավ, գեն ընկավ, բայց Լևանին ձերբակալել չկարողացավ...

Այդ որերում Ռոստոմ Գենեյիշվիլին իր հավատարիմ զորքին քաղաք թողնեց, նրա միջոցով գյուղի իրադարձության մանրամասնությունները տեղեկացրեց գավառապետին և միաժամանակ խրնդրում էր գործի հաջողության համար գյուղ ուղարկել մի խումբ ուսուցիչներ:

Ա... գյուղի զորքին այսպիսի գործերի համար բավական փորձառություն ուներ և ճիշտ վոր գործն այնպես կարգադրեց և այնպես վարպետորեն տարավ, վոր նրա ղեկուցումների հետևանքով գավառապետը վորոշեց անձամբ հյուր լինել Ա... գյուղին և կողակների աջակցությամբ բնում խեղդել գյուղում խմորվող ապստամբական փորձերը՝ խստորեն պատժելով մեղավորներին:

Գավառապետի հյուր գալու լուրը կայծակի արագությամբ տարածվեց Ա... գյուղում. այս բանին մեծ չափով աջակցեց, իհարկե, ինքը տանուտերը: Նա նախ մարդիկ ուղարկեց բոլոր անկյունները, ազդարարեց գավառապետի գալու մտադրության մասին. նպատակ ունենալով՝ մի կողմից զգուշացնել բոլորին, իսկ մյուս կողմից սարսափ տարածել ամենուրեք:

Շաբաթ որ էր:

Վաղ առավոտից Տարիել Գոլուայի տանն ելին խմբվում նրա կողմնակիցները և խորհուրդ ելին հարցնում ու մտածում, թե ինչ դիրք բռնեն և ինչպիսի վերաբերմունք ունենան գավառապետի գյուղ այցելելու նկատմամբ: Նրան սպասում էին գյուղում առաջիկա հինգշաբթի որը:

Սովորական վախն ու սարսափն այլևս չէր նկատվում գյուղացիների գեմքերին, բոլորն էլ խրոխտ ու համարձակ դիմավորում էին իրար, խոսում, վորոշումներ կայացնում իրենց անելիքների մասին: Մինչդեռ «չեղանելի» որերում, չերբ լուր էր ստացվում գավառապետի, կամ թեկուզ մի սովորական պրիստավի գալու մասին՝ սարսափը բռնում էր վորջ գյուղին և շնորհիվ ներքին անմիաբանություն՝ մեկը մյուսի դեմ վորոգայթներ էր սարքում, գաղտնի թղթեր ուղղում սրան ու նրան մի կերպ փնասելու համար:

Իսկ այժմ... այժմ ժամանակները փոխված են... գյուղացիներն

ուրախ և ըմբոստ տրամադրութեամբ իրար են վորոնում, խըմբ-
վում, խորհրդակցում իրենց անելիքների մասին, հրապարակով
հայտնում են իրենց դժգոհութիւնները. գիտակցում են, վոր մի-
ության մեջն է իրենց ուժը:

Կեսոր եր արդեն... գլուղացիներն մեջ ավելի աշխուժութիւն
ու կենդանութիւն եր նկատվում: Բոլորն ել գգում ու տեսնում
եյին, վոր կառավարութեան գործակալներն այլևս չեյին կարողա-
նում իրենց սովորական խոստութիւնները գործադրել, ինչ-վոր բա-
նից վախենում են, գգուշավոր են իրենց գործողութիւնների մեջ.
այլևս շտապ կարգով չեն կիրառվում խիստ կարգադրութիւնները,
այլ շատ հաճախ ուշացնում, սպասում են հարմար առիթի:
Խոսում և կասկածանքներ եյին հայտնում այն մասին, թե արդէոք
գավառապետը գլուղ գալիս համարձակութիւն կունենա իրականաց-
նելու իր միջանի որ առաջ արած կարգադրութիւնը և արդէոք
ինքն անձամբ կզբաղվի՞ այդ գործով:

Անցան որեր ու շաբաթներ, հինգշաբթիները հաջորդեցին ի-
րար, սակայն գավառապետը չկար ու չկար, վոչինչ չեր լսվում
այլևս նրա գալու մասին: Լեւոն Գոլուման և իր կողմնակիցներն ել
իրենց հերթին ավելի ազատութիւն եյին տվել իրենց նախկին
գաղտնի գործունեութեանը. նրանք առանց քաշվելու, մինչև ան-
գամ զենքերով շրջում եյին գլուղի փողոցներում, խոսում, քարո-
զում, հաճախ նույնիսկ ժողովներ գումարում ու զբաղվում որվա
հրատապ խնդիրներով և շարունակ պնդում, վոր միութեան և սերտ
կապակցութեան մեջ է գլուղացիութեան ուժը:

Այսպիսով, գլուղացիներին «նոր շարժումներից» հեռու պահելու
համար տանուտեր Ռոստոմի ձեռք առած միջոցները հակառակ ազ-
դեցութիւն ունեցան, գլուղացիութեան մեջ վաղուց մոռացութեան
տված և սարսափի տակ ճնշված ազատութեան գգացումներն արթ-
նացան, գլուխ բարձրացրին: Անհատ հեռուներից ազատութեան,
հավասարութեան ու չեղբայրութեան գոռ ալիքները վողողեցին բո-
լորին և մեծ ու փոքր, կին ու տղամարդ վողողեցին, ինքնագի-
տակցութեան վերելքի ճամբին կենդանութեան ու առողջ գգաստա-
ցումի հովեր առան: Թեև, իհարկե, այս ընդհանուր արթնացումին
խառնվածներից շատ-շատերը դեռևս պարզորեն չեյին գիտակցում,
թե ինչ է կատարվում իրենց շուրջը, ինչ ձևի և ինչ տեսակի
նպատակներ է հետապնդում այսօրվա հեղաշրջումը, սակայն բոլո-
րի համար պարզ եր, վոր հասել է այն ժամը. չեր պիտի հաստատ-
վեն այնպիսի կարգեր, ուր պիտի ազատ շունչ քաշեն վաղուց տանջ-
ված, ամեն տեսակի բռնակալներից հյուժված չարքաշները՝ բան-

վորներն ու գլուղացիները. բոլորն ել գգում ու գիտակցում եյին,
վոր հասել են այն որերը, չեր ամեն վոք իր գերագույն ուժը պի-
տի ցուցադրել, իր համարձակ խոսքը պիտի ասի մի լիցան համար,
ազատութեան համար: Այս ընդհանուր կամքն ու ցանկութիւնը
դեռևս պարզորոշ արտահայտված չեր, դեռ իր իսկական ձևակեր-
պումը չուներ, սակայն նա արդեն ձևավորվում — պատկերավորվում
եր սովորական մարդկային կենցաղի մեջ, վարմունքների մեջ և ի-
րար հետ ունեցած խոսակցութիւնների ընթացքում:

Յեվ այնչափ, վորչափ արտահայտված չեր դեռ այդ հուժկու
կամքը՝ ել ավելի սերտ, ել ավելի հախուռն եր դարձնում չարքաշ
գլուղացիների փոխադարձ կապը, ավելի պինդ շղթայում նրանց
միտքն ու կամքը:

II

Մութն ընկնում եր... Հայտնի չեր արդեն Ա... գլուղի բոլոր
բնակիչներին, վոր Բոլիս գետի մոտ գտնված ձորակներից մեկում
այդ գիշեր նշանակված է գլուղացիութեան ընդհանուր ժողով:

Ծածուկ ու գգուշավոր բոլորը պատրաստվում եյին ներկա
գտնվելու այդ ժողովին: Այնքան եյին տարված ու վողկորված ժո-
ղովով, վոր ամբողջ որվա աշխատանքից հոգնած գլուղացիութեան
աչքին չեր գալիս ուտելիքը, բոլորն ել ուզում եյին շուտ գնալ,
բոլորն ել ուզում եյին ներկա լինել. առանձնապէս վողկորված եր
գլուղի յերիտասարդութիւնը:

Մութն արդեն պատել եր ամենուրեք, չեր ժողովին մասնակ-
ցողների հոսանքն սկսեց տարածվել ժողովատեղի ուղղութեամբ:
Գնում եյին բոլորը՝ չար աչքերից աննկատ մնալու համար՝ մեկ-մեկ,
յերկու-յերկու. Հասակավորները դանդաղ ու հանգիստ, մեջքներին
փայտ, յերկու ձեռքերն ողակ կազմած, տոնական հագուստով, մազ-
միրուք սանրած՝ գնում եյին առաջ, կարծես ներկա լինելու մի ար-
տակարգ հանդիսավորութեան, վոմանք ել ծխախոտը բերանին, ձեռ-
քները զրպանը բաշած՝ քայլում եյին վստահ, կուրծքը հպարտ
դուրս ցցած:

Յերիտասարդները, գուրիացիներին հատուկ տարազով՝ գլխնե-
րին կոկ-սիրուն փաթաթած բաշուղներով, վոմանք գաղտուկ. վո-
մանք ել ակնհայտ կրում եյին իրենց վրա տանն ունեցած ամեն
տեսակի զենքերը: Դաշտերով, արտերով շտապում եյին բոլորը
կա՛ճ ճանապարհներով շուտ տեղ հասնելու, «ազատութեան» հգոր
կանչն ականջով լսելու:

Խորհրդավոր ձորակի ծայրին, հրացանը ձեռքին կանգնած եր
մի պահակ: Նա Լեւոնի մտերիմ ընկեր՝ Բեժանն եր, վոր ցուց եր

տալիս չեկողներին ժողովատեղի ուղղութիւնը և նոր ժողովատեղը, վոր գտնվում էր նախկին նշանակված վայրից բավական հեռու տարածութեան վրա, «Յերեք թիստակ» կոչված փոստում: Այսպես ելին արել, Բեժանի կարծիքով, ժողովի իսկական տեղը «չար» ա- կանջներից հեռու պահելու համար:

— «Յերեք թիստակի» փոստը, ընկերներ, — կարճ ասում էր չե- կողներին Բեժանը և ցույց տալիս ուղղութիւնը:

Շատերի ալանջներին խորթ էր «ընկեր» անունը և այդ պատ- ճառով հուզիչ տպավորութիւն էր անում նրանց վրա, մանավանդ այդ խորհրդավոր վայրկյանին: Իսկ նրանք, վորոնք վարժված էին «գաղտնի» ժողովների նրանց համար անշուշտ անժանոթ չէր. այդ սիրելի անունը, սրանք գլխով համաձայնութեան նշան ելին անում և առաջ անցնում:

«Շատ լավ, ընկեր» կամ «գիտենք, ընկեր» և կամ «շնորհակալ ենք, ընկեր» ասելով՝ շարժվում էին առաջ ժողովի չեկողները:

Կարճ ժամանակից արդեն հոծ բազմութիւն էր հավաքված: Շշուկներն ու փսփսոցը քանի գնում ավելի և ավելի լսելի էին դառնում: Տեղ-տեղ արդեն սկսել էին բարձրաձայն խոսել:

Այլևս զգուշավորութեան կարիք վոչ-վոք չէր զգուս:

— Մեր վողջույնն ու բարեր Տարիելին, — ձայն տվին մի խումբ ժողովականներ և յետ քաշվեցին ու տեղ տվին նրան:

Տարիելը շնորհակալութիւն հայտնեց իրեն վողջունողներին, խառնվեց բազմութեանը և սրան-նրան ձեռք տալով ու բարեկերպ հարց ու փորձ էր անում առորչա կենցաղի մասին:

— Ո՛ւր են մեր նոր կարգերի ջատագովները, — դարձավ Տա- րիելին իր շուրջը կանգնողներին և նայեց չորս կողմը:

— Թե մեզ ես ահնարկում, բոլորս այստեղ ենք, — աննկատե- լի կերպով ալանջին փսփսաց նրա կողքին տեղ բռնած Լևանը, վոր յերեսին քաշել էր բաշուղը և մեջքին գցել յափնջին:

Տարիելը հազիվ ճանաչեց վորդուն իր տարրինակ հագուստում:

— Նախագահիր, ժողովը բանալու ժամանակ ե, — շարունակեց ծերունու ալանջին փսփսալ Լևանը. հուզմունքից ձայնը դողում էր:

— Նախագահեմ, շատ լավ. — ասաց Տարիելն ու առաջ անցավ:

— Ընկերներ, չեղբայրներ, — դիմեց նախագահը ժողովողին.

ժողովը հայտարարում էմ բացված: Խոսք տանք մեր գլուղի ջահել- ներին, տեսնենք ի՞նչ են ասելու մեզ: Համոզիչ ու խելոք խոսքերն ընդունենք ու պինդ սեղմենք մեր կրծքերին:

— Համաձայն ենք... — ձայնեցին ամեն կողմից, — դրա համար ել հավաքվել ենք:

Բոլորը լսողութիւն դարձան. հազարավոր մարդկանց միջից ձայն-ծպտուն չէր լսվում, լարված հետաքրքրութեամբ սպասում ե- լին «նոր խոսքին»:

Լևանը, սակայն, դանդաղում էր... հուզմունքից դողում էր, մտքերը չէր կարողանում հավաքել, յերեսին քաշած բաշուղի տակ շունչը կտրվում էր, յափնջին ծանրութիւն էր անում ուսերին, անհանգստանում էր, մտքերը ցրիվ էին չեկել, ձայնը խեղդվում էր:

Ժողովուրդն սկսեց անհանգստանալ, համբերութիւնից դուրս գալ:

— Ի՞նչ պատահեց արդոք. — մտածեց Տարիելը և պատրաստ- վում էր այդ հարցումով Լևանին դիմելու, յերբ նա հանկարծ դեն շարժեց յերեսին քաշած բաշուղը, ուսից նետեց յափնջին, մեջքն ուղղեց և ճակատը բարձր պահած՝ խորխոս ու վողկորված կանչեց.

— Յեղբայրներ, ընկերներ...

Նա հետզհետե ձայնն ավելի ու ավելի ուժեղացնում էր և վրս- տահ ու համարձակ տոն էր տալիս իր ճառին: Այլևս տատանումներ չկար նրա համար:

Խոսում էր պարզ ու հասկանալի լեզվով, ներկա չեկողներին բացատրեց ժողովի նպատակը, նոր կարգերի ելութիւնն ու նշա- նակութիւնը, միութեան կարևորութիւնն ու անհրաժեշտութիւնը և կոչ արավ միանալ, մեջք-մեջքի տալ այս ծանր որերում բոլոր դժվարութիւններին դիմադրաբար համար:

Թեև նա շեղվում էր յերբեմն-յերբեմն ծրագրված նյութից, բայց յերբեք չէր թուլացնում իր խոսքի ուժը և ել ավելի շաղկապում, ողակում էր բոլորին իր հետ:

Մտքերը հնչում էին պարզ, խոսքերը դառնում էին հատու և վճռական: Վերջում նրա ձառն արդեն ընդունեց ազատազրութեան համար մարտնչող չարքաշ գլուղացիութեան դեկլարացիայի բնութիւն:

Յերբ հոետորը վերջացրեց իր ազդու ճառը, բազմութիւնը վողկորված միաձայն թնդաց.

— Կեցցե՛ միութիւնը, կեցցե՛ ազատութիւնը...

Վողկորութիւնն ու հուզմունքը սահման չունեց: Կարծես ստրկութեան ծանր բեռն արդեն ըսկել էր նրանց մեջքից. այդ վայր- կյանին նրանք իրենց զգում էին ազատ, վիճում, խոսում էին այն բոլոր խնդիրների մասին, վոր արծարծել էր հոետորը: Անմիջապես հարցութեաններ և հազարապետներ ընտրեցին ապստամբութեան և նոր կարգերի կիրառման համար: Իսկ սրանց գլխավորն ու ղեկա- վարը կարգվեց Տարիել Գոյուն:

Մի գիշերվա ընթացքում Ա... գլուղում կատարվեց այն բոլորը, ինչ-վոր այլ վայրերում ամիսների և յերկար շաբաթների գործ է լինում:

Ժողովականներն իրար ձեռք տալով՝ վողջուհուս են շարժումը, նոր կարգերն ու նոր կյանքը: Բոլորի աչքերում ուրախություն էր փայլում:

Արդեն ուշ գիշեր էր, բայց վոչ-վոք հոգնածություն չեր ըզգում և գլուղ դառնալու մասին չէին մտածում:

Գաղտնի և զգուշավոր հավաքված ժողովը վերջացավ մեծ վողջությամբ և խանդավառ ցույցերով: Անհամբեր ջահելները մինչև անգամ սկսեցին ողում ատրճանակներ պարպել և խումբ-խումբ, յերգելով, բռնեցին գլուղի ճանապարհը:

III

Հանկարծ լուր տարածվեց գավառապետի գլուղ գալու մասին. նա յեկել էր 15 ուս կազակների ուղեկցությամբ:

Նախընթաց որը տանուտեր Ռոստոմը հարկ չեղած պատրաստությունները տեսավ գավառապետին ընդունելու համար. շրջեց ամբողջ գլուղը և պատվիրեց բոլորին ներկա գտնվել անպայման հաջորդ որը գումարվելիք ժողովին:

— «Նաչալնիկը» գալու չե, չլինի թե մեկն ու մեկը բացակայեք, ներկա չեղեք բոլորդ, թե չե տուններդ կքանդվի:

Տանուտերը շատ էր կասկածում, վոր «ուխտվածները» ժողովի գան ուլսեն գավառապետի կարգադրությունները: Նախքան գավառապետի գալը՝ գզիրներ գցեց փողոցները և բոլորին նորից զգուշացնում էր ժողովի գալու մասին:

Գզիրները թռչկոտելով վազվզում էին փողոցներում ու կոչ անում ժողովի գալու...

Սակայն չնայած ձեռք առած այս բոլոր զգուշավոր միջոցներին, այնուամենայնիվ նշանակված ժամին վոչ վոք չեք յերևում դատարանի դռան առաջ, ուր պիտի տեղի ունենար գլուղացիական ժողովը:

Վոչ մի շնչավոր, բացի գրագրից ու տանուտերից:

Զայրացած ու անբավական գավառապետն անց ու դարձ էր անում դատարանի հին շենքի պատշգամբում: Բավական հասակավոր մարդ էր նա, ալեխառն մազերով, կարճ ու հաստիկ, ջղախացած, առանց ձախի քայլում էր յետ ու առաջ, շարունակ աչքերը գետին գցած՝ կարծես մտածելիս լիներ, թե քանի քայլից հետո պիտի փլվեր այդ փառած տախտակներից կառուցված պատշգամբը:

— Ո՛ւր են ժողովականները, ինչո՞ւ չեն հավաքվում գլուղացիները, — հանկարծ գոռաց գավառապետը Ռոստոմի գլխին և բարկացած վտրեքը զարկեց գետնին:

Տանուտերը շփոթված յետ քաշվեց և կարծես գլխավորի հար-

ցումին բավարարութուն տալու համար՝ քթի տակին կամաց փրկեց:

— Պարոն «նաչալնիկ», պարոն «նաչալնիկ»...

— Պարոն «նաչալնիկ», պարոն «նաչալնիկ», — ծոր տալով ծաղրաբերով կրկնեց գավառապետը:

— Յես քեզ ցույց կտամ պարոն «նաչալնիկ», — գոռաց գավառապետը և աչքերը վոլորեց Ռոստոմի վրա:

Ապա դիմելով իր շուրջը կանգնած հատ ու կենտ ազնուերներին, գլուղի «մեծավորներին».

— Յես հարցնում եմ թե՛ ո՛ւր են ժողովականները, ինչո՞ւ վոչ-վոք չի հավաքվում, սա կանգնել է, թե՛ «պարոն նաչալնիկ», «պարոն նաչալնիկ»: — Ապա նորից Ռոստոմին. — հիմարի գլուխ, ավանակ... — զզվանքով կրկնեց գավառապետը:

Տիրեց լուռութուն:

Ռուս կազակները միմյանց նայեցին, ժպտացին և սրանք ել իրենց հերթին քաղցր ժպիտները հայտնաբերով շաղխած հրամայրին տանուտերի հասցեին և լռեցին:

— Այս բոպելին ինձ մոտ բեր Տարիել Գոլուսյին և նրա ավագակ վորդի Լևանին, — բարկացած դիմեց գավառապետը տանուտեր Ռոստոմին:

— Այս բոպելիս, ձերդ բարձրություն, այս բոպելիս... Գավառապետը հպարտ ու ինքնագոհ նայեց իր շուրջը և շարունակեց ջղախացած անց ու դարձը, այս անգամ կարծես ավելի հաղթական ու խրոխտ:

Այդ նույն ժամին Տարիել Գոլուսյան դատարանից վոչ հեռու՝ կալերից մեկում աշխատում էր. Սվանական *) գեղեցիկ գլխարկը կախել էր ծառի ճյուղից և այն փոխարինել, արևից պաշտպանվելու համար՝ թարմ ծաղիկներից ու կանաչներից հյուսած ճնճղուկի բնին նմանող մի ծածկոցով: Ծիպտոր ձեռքին՝ հանդարտ քայլում էր յեզների յետևից և ուրախ բացականչություններով յերբեմն-յերբեմն խրախուսում նրանց աշխատանքը:

Աշխատանքի սիրո և անչափ յեռանդի ու ուրախության արցունքներ էլին, վոր թափվում էին մի գույգ յեզների և աշխատանքի բովի մեջ ծերացած Տարիելի աչքերից:

— Ձեզ մոտ եմ յեկել, Տարիել. նեղություն կրեք, այս կողմ նայեք, — կանչեց տանուտերը Տարիելին՝ նկատելով նրան արտում աշխատելիս:

*) Սվաների և Արևմտյան Վրաստանի շրջաններից մեկն է, վորտեղի գլուղացիները հագնվում են հատուկ տարազով:

— Մոտ համեցեք, մի փոքր հանգստացեք, չես իսկույն կգամ։
Տարիելը չեզները թողեց, շտապ հագավ արխալուղը, գլխին գը-
ցեց սվանական փոքրիկ գլխարկը և արագ քայլերով գնաց դեպի տուն,
վոր գտնվում էր կալին շատ մոտիկ։

Տանուտերը հայտնեց նրան գավառապետի շտապ կարգադրու-
թյունը։

— Տղաս այժմ տանը չի,— հանգիստ պատասխանեց Տարիելը,
— իսկ չես իսկույն կգամ։— Մի փոքր լուռ թյունից հետո ավելացրեց,
— ճարս ինչ, պետք է գամ...

— Շտապիր, թե պատված կսիրես...

— Չստիպես, վոր սրանց հետ վոտքով գամ, պատիվս պահիր,
տանուտեր, այս բոլորիս ձիս կթամբեմ։

Միքանի վալրկյան, և Տարիելն արդեն կազմ ու պատրաստ էր.
հագավ չուխան, գոտին ուսովը գցեց, մտածելով՝ ճանապարհին ար-
խալուղը կոճկել և գոտին կապել, թուով իր նժուշգ ձին ու հետևից
գնաց։

— Յերևի շուտ կվերագառնամ,— դարձավ տանեցիներին և առաջ
անցավ։

Յերբ մոտեցան դատարանին՝ Տարիելի ձիուց իջնելը, գլխարկ
վերցրած բարեկեն ու գավառապետի գոռալը մեկ չեղավ։

— Դու չես Տարիել Գոլուան,— դիմեց գավառապետը, ուր է քո
ավագակ վորդին։

Մինչ Տարիելը ձիուց կիջներ, պատասխանը մի փոքր ուշաց-
րեց. ապա մոտեցավ դատարանի պատշգամբին, ուր կանգնած էր
գավառապետը, գլխարկը վերցրեց և թեթև գլուխ տալով՝ հանդարտ
ձայնով ասաց.

— Այո, չես եմ Տարիել Գոլուան։ Վորդիս տանը չեր՝ չերբ
իմացա ձեր կարգադրությունը, այնպես վոր նա այս մասին տեղե-
կություն չունի։

— Ինչո՞ւ այսօր գյուղացիները չհավաքվեցին ժողովի, չե՞ վոր
կանխորեն հայտնի չեր բոլորիդ։

Տարիելը վոչինչ չպատասխանեց. գավառապետն այս բանի
վրա ավելի զայրացավ և իր բարկությունն ամբողջովին ուղեց թա-
փել Տարիելի վրա։

— Վաղը սրա վորդուն ձերբակալված կբերեք քաղաք՝ ինձ
ներկայացնելու համար, դիմեց տանուտերին,— իսկ սա, ձեռքով
ցույց տալով Տարիելին,— այսօրվանից ձերբակալված է և ինձ հետ
միասին պիտի տարվի քաղաք։ Իսկ մինչ այդ, բանտարկի, չերևի
բանտն ու աքսորը միայն կարող են ուղղել սրան և սրա պնդելին։
Յես ձեզ ցույց կտամ, թե ինչ է նշանակում ապստամբություն։

Ինչ է նշանակում չկատարել իմ կարգադրությունները, ինչպես չե-
րևում ե, դուք դեռ չեք զգացել ու տեսել ո՞րն է մեծ կառավարու-
թյան ուժը...

Տարիելին առաջնորդեցին դատարանին կից գտնված բանտար-
կյաների սենյակը, վորն ավելի շուտ նախատեղի չեր նման, քան
մարդկանց պահելու սենյակի։

— Դուռը պինդ փակիր, կանգնիր դռան մոտ և չթողնես վորեւե
տեղ գնա,— հրամայեց տանուտեր Ռոստոմը գզրին։

IV

Տարիել Գոլուալին բանտարկելու լուրը կաշձակի արագությամբ
տարածվեց ամբողջ գյուղում. գյուղացիներն սկսեցին աղմկել, դժ-
գոհությունները ծայր տվին։

Լեանն այս ժամին, իր հավատարիմ ընկերների հետ միասին
խմբված էին մի տեղ և մտածում էին իրենց անելիքների մասին։
Այստեղ էր նաև Բեթանիան՝ միքանի գինված ուժերով։ Յերբ սրանք
իմացան Տարիելի ձերբակալման ու քաղաք տանելու կարգադրու-
թյան լուրը՝ իսկույն գործի անցան և մտածում էին՝ ինչպիսի վերա-
բերմունք ցույց տան այս կատարված փաստին։ Յերկար խորհրդակ-
ցությունից հետո վորոշեցին, ինչ գնով ել լինի, մի հարմար տեղում
գավառապետի ճանապարհը կտրել և անպայման ազատել նրանց ձեռ-
քից թանգազին բանտարկյալին և վոչ մի կերպ թույլ չտալ, վոր
նրան ձեռքերը կապած քաղաք տանեն։

Իսկ մինչ այդ՝ մտնել ժողովրդի մեջ, հորդորել բոլորին առաջժ
խաղաղ ու հանգիստ մնալ, վորպեսզի գործը չխանդավի և ամ-
բողջ գյուղն ել իր հերթին մնա առաջժ սպասողական վիճակում։

Գործի անցան շահերները. ինչպես ամեն անգամ, այս անգամ
ել Բեթանիան կազմեց հարձակման և առհասարակ իրենց անելիք-
ների ծրագիրը, վորի հիմքում դրված էր առաջժ անպայման խա-
ղաղություն պահպանել գյուղում, ապա խմբել ու կազմակերպել
կարևոր ուղեմական և այլ ուժերը, վորոնք հարձակողական գործերի
փորձառություն ունեն և ունեն իրենց սեփական զենքերը։

Հարձակման համար վորոշվեց ինկատի ունենալ դեպի քաղաք
տանող ճանապարհին գտնված «Նոջիխուր» լեռան լանջերը, ուր հին
բերդատեղն է։ Նոջիխուրին գտնվում է Ա... գյուղից ընդամենը
մի վերստ հեռավորության վրա։

Լեանն անմիջապես գործի անցավ և իր սակավաթիվ ընկեր-
ներով գնաց բռնելու մատնանշված դիրքերը, իսկ Բեթանիան մնաց
գյուղում հարկ չեղած կարգադրություններն անելու։

Արևն արդեն բավական թեքվել էր, չէր քաղաքացեալ տանա-
ռներէ, տանուտերի և բանտարկյալ Տարիելի հետ միասին՝ կազակ-
ների ուղեկցութեամբ բռնեցին դեպի քաղաք տանող ճանապարհը:

Արև-տաք որ էր: Գլուղն ամբողջովին քար կտրած՝ սպասողա-
կան վիճակ էր ապրում կարծես մի ինչ վոր սարսափելի բան էր
կատարվել, կամ կատարվելու չէր գլուղի գլխին: Սաղաղ էր ամեն
տեղ... շունն անգամ չէր հաշուում...

Գալառապետն ու կազակները նույնպես լուռ էին. շրջապատի
քար լուռութունը կարծես ազդել էր նաև նրանց վրա: Լսվում էր
միայն ձիերի դոփշունը, վորոնք նույնպես անհամարձակ էին և շը-
փոթ, կարծես սրանք ևս վախենում էին տիրող լուռութունից:

V

Անտեղ, ուր գլուղի կողմից մտանում էս Նոյիսուրի լեռան
լանջերին՝ սկսվում էր մի փոքրիկ ձոր. քաղաք տանող ճանապարհն
անցնում էր հենց այդ ձորի միջով: Լեռան ու իր ընկերները բռնել
էին այս ձորի բերանն ու լեռան գագաթը:

Բեժանիայի ծրագիրն էր՝ առնել թշնամուն ձորի մեջ և չորս
կողմից կրակ բանալ նրանց վրա ու շփոթեցնել նրանց: Այսպիսի պայ-
մաններում թշնամին կամ սարի գագաթի ճանապարհը պիտի բռներ,
վոր չէր կարող, կամ դուրս պիտի գար ձամբից ու անհատ ճանա-
պարհներով բռներ փախուստի ուղին՝ գլուխն ազատելու համար:

Այդպես էլ չեղավ ռազմիկները յերկար չսպասեցին իրենց թա-
գստոցներում:

Շուտով չերկաց գալառապետն իր ռազմիկներով. մտան ձորը
և սկսեցին վարեջրի ուղին բռնել: Հենց այդ ժամին հանկարծ լսվեց
Բեժանիայի ուժեղ ձայնը. —

Բաց թողեք բանտարկյալին: — Կանչին անմիջապես հետևեց
հրացանների համազարկը:

— «Ձա մնոյ, բերյատա», — գոռաց գալառապետը կազակներին և
ձիաները բաց թողին դեպի ձորաբերանը:

Սակայն այս կողմից էլ Լեռան իր ընկերներով համազարկ տվին, և
նորից լսվեց «բաց թողեք բանտարկյալին» կանչը, այս անգամ ավելի
ուժեղ և ավելի վճռական:

Գալառապետի համար բոլորովին անսպասելի չէր այսպիսի
հանդիպումը, ուստի և շփոթ վիճակի մեջ էր: Գալառապետն ու
կազակներն արդեն համոզվեցին, վոր քաղաք տանող բոլոր կանոնա-

վոր ուղիները բռնված են. այս պարագան սարսափի և շփոթութեան
մեջ գցեց բոլորին:

Լուռ եր գալառապետը, ձայն չէր հանում, բայց հանկարծ հուսա-
հատ աչքերով նայեց իր ռազմիկներին, վորոնք նրանից կարգադրու-
թյուն էին սպասում:

Սակայն յերկար չտևեց այդ յերերուն վիճակը. յերրորդ անգամ
ձորի բոլոր կողմերից կրկնվեցին համազարկերի ուժեղ հարվածներ.
այլևս չտատանվեց գալառապետը՝ ձին բաց թողեց դեպի ձորակի
վարեջրի անհարթ ուղիները և փախուստի դիմեց. կազակները հետե-
վեցին նրան:

Այս ընդհանուր իրարանցման ժամին՝ Տարիել Գոլուան ոգտվել
էր հանգամանքից և ձիուց ցած թռել, թագնվել էր մի կողմ ընկած
քարաժայռի յետևում:

Վերջում, չէր քաղաքացեալն ու կազակներն անհայտացան,
Լեռան ու Բեժանը դուրս թռան իրենց դիրքերից և դես-դեն ընկած՝
անհանգիստ վորոնում էին Տարիելին. թամբած ձին կանգնած էր
նրանց առաջ, բայց թանգազին բանտարկյալը չէր յերևում նրա վրա:

Մտատանջութեան մեջ ընկան բոլորը, չլինի՞ մի անզգուշ քաջ
ղժբախտություն է բերել Տարիելին: Քաջերի խոսակցութեան ձայնը
լսում է ժայռի յետևում թագնված Տարիելը և ձայն է տալիս կար-
միր ջահերներին:

— Հո չե՞ս վնասվել, Տարիել, — հեռվից կանչեց Բեժանիան և
ուրախացած վազեց դեպի նա. անպատասխան գրկեցին իրար և
ուրախութեան արցունքները թափվում էին նրանց աչքերից:

— Վոչինչ, լավ եմ, բայց ինչո՞ւ այս միջոցին դիմեցիք, չպետք
է անելիք, — հուզմունքից հաղիվ էր կարողանում խոսել Տարիելը:

— Վոչինչ չեն կարող անել, միամիտ մնա, բարեկամ, հո լավ
ես պրծել, վնչ մի տեղդ չի մնասված: Կեցցե՛մեր Տարիելը, կեցցե՛
մեր բանտարկյալը, — բարձր գոռաց Բեժանը և նորից գրկելով նրան՝
գլխարկը թոցրեց ողի մեջ:

Մնացածներն ուրախությունից ապշած՝ շրջապատել էին Տա-
րիելին և վողջունում էին նրա ազատությունը:

Ռազմիկներից շատերն անթարթ աչքերով նայում էին Տա-
րիելի աչքերին և սպասում էին նրանից գովքի խոսք իրենց հա-
ցելին:

Ել չհամբերեց առույգ ծերունին, հավասարակշռութունը կոր-
ցրեց, ինչ վոր նրան հատուկ չէր իր բովանդակ գործունեյութեան
ընթացքում, և վողկորված ու հուզված ձայնով բացականչեց: —

— Կեցցեն մեր ջահելները, կեցցեն մեր միությունը. չէ՞ վոր ուժը միության մեջն է, ուժ ու կորով ձեր քաջ բազուկներին: Կեցցեն մեր վերածնվող ու գիտակցության յեկող գյուղացիությունը:

Պատասխանի փոխարեն ողի մեջ լսվեց ջահելների հրացանների միահամուռ համադարկը...

— «Ապստամբությունը Գաւրիայում» յեւ «Միությունը ուժ է» պատմվածքների հիման վրա գրեցեք շարադրություն, — «Վրացական գյուղը 1905 թվին» նյութի մասին՝ հետեւյալ ծրագրով. ա) չքավոր գյուղացիության դրությունը. բ) ունեւորների դրությունը յեւ վերաբերմունքը դեպի չքավորությունը. գ) գյուղական թավաղները յեւ ցարական իշխանությունը. սրանց փոխհարաբերությունները. դ) չքավորության տրամադրությունները. յե) առաջնորդները. բնութագրեցեք սրանց առանձին-առանձին. զ) գյուղական թավաղների վերաբերմունքը դեպի ապստամբ գյուղացիները. ե) ապստամբության ընդհանուր պատկերը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԼՈՍԹՈՍՏԻՉԵ

ՄԱՅԻՍԻ ՄԵԿԸ

(Կրնասված)

Մայիսի մեկն է. Տեսեք ինչպես է ժպտում բնությունը: Նա հրճվում է, վոր պրոլետարիատը հաղթելու չէ:

Այո, այդ ուրը հարսանիք եր, և Թինան սպիտակ շոր եր հագել: Նա դիմավորեց ինձ փողոցի ծայրում և մի փունջ մանուշակ տվեց ինձ: Ամուր, ընկերաբար սեղմեց ձեռս, նայեց ինձ սև աչքերով, պոկեց իր կրծքից քորոցով ամրացրած մանուշակի փունջը և տվեց ինձ:

— Շնորհավորում եմ մայիսի մեկը, Թանգագին Վիկտոր:

Յես արժանի չեմ: Ինչո՞ւ գլխի չընկա, վոր չես ել պետք է իրեն շնորհավորելի: Յես, մանուշակն ստանալով, շնորհակալություն հայտնեցի միայն:

— Գիտե՞ս, դրոշն այսօր Կոլյան է բարձրացնելու: Ասում են՝ խիստ հրաման է արձակված, վոր վոչ-վոքի չպետք է խնայել: Այսօր հրապարակում մեծ ամբոխ է հավաքվում: Ոհ, վորքան ուրախ եմ... Այսօր հարսանիք է, և չես ել հարսանյաց հանդերձ եմ հագել:

— Այս շորն ինձ սազո՞ւմ է, Վիկտոր... Տես, Վիկտոր, տես, ինչպես է հետևում աչ, նա... Յերևի լրտես է: Քիս, քիս, փողորմելի շուն... Գնա՛նք, ի՛նչ էս կանգնել: Մենք պետք է աշխատենք չձերբակալվել այս առավոտ, իսկ հետո՝ ինչ կուզեն—թող անեն... Տես, տես, այն լրտեսը վազեց մեկի հետևից... Գիտե՞ս ինչ շփոթ ստեղծեց բանվոր Պետուան: Ասում է՝ ինչ կուզե լինի—դրոշը չես պետք է բարձրացնեմ: Նա բոլորին հայհոյեց: Յես նրան աջակցեմ եմ սիրում, աջակցեմ: Նա խնդրում, պահանջում եր, վոր դրոշն իրեն տան: Յերբ այդ չհաջողվեց, նա հաշտարարեց թե չես ինքս դրոշակ կլինեմ և չեթե թշնամին գլխավոր դրոշակը խլի կամ փչացնի — չես իմ, ասում է, սեփական դրոշակը կֆոֆոացնեմ:

Թինան խոսելու ժամանակ չի տալիս և մեղիկի պես դողում է, թրթռում և ինձ տանում առաջ: Նա հուզվում է, չես չեմ հուզվում,

բայց աշխատում եմ հանգստացնել նշարդերս, տիրապետել ինձ. կամենում եմ կենտրոնանալ: Թինան հնարավորություն չի տալիս:

— Դու աչտոր խոսելու չես:

— Աչտոր խոսքը ավելորդ է: Աչտոր պետք է չերգել, չըջել, պտտել փողոցները և մեր սպառնալիքը լսեցնել ականջներին... Աչտոր խոսքերն ավելորդ են:

— Այդ ավելի լավ: Դիրքդին կխոսի: Նա լավ ճառախոս է:

— Թինա, դու չես խոսիր:

— Չի կարելի, չէ: Յեթե չես սկսեմ խոսել—հուզմունքից լաց կլինեմ: Յերեկ յերեկո Կոլյան կապով Կատիայի յախից, վոր աչտոր անպայման ճառ ասի: Բայց Կատիան հրաժարվեց:

Պատմում ե Թինան և ծիծաղում, տեսզ ե անում և անվերջ ծիծաղում:

Մոտավորապես 40 ձիավոր կազակ սրընթաց անցան մեր մոտից: Ժանդարմների և վոստիկանների թիվն ավելանում է. բանվորները համարյա աննկատելի՝ խուճբ-խուճբ գնում են դեպի գլխավոր հրապարակը, ուր սկսվելու չե ցույցը: Առաջ են գնում նրանք անհոգ, կատակելով. պարապ-սարապ մարդկանց պես նայում են անցորդներին, տներին:

Մենք նույնպես մոտենում ենք հրապարակին: Ծանոթ դեմքերը քանի գնում՝ շատանում են:

Ահա աչտեղ մեկին շրջապատեցին և շտապով կողքնստեցրին. յերկու վոստիկան տեղավորվեցին նրա աջ և ձախ կողքին:

Թինան լուռ և մտախոհ առաջ ե գնում: Մեկը բռնեց իմ արմունկից և չետ պահեց: Այժմ խոսելու ժամանակ չե. պետք է դործի անցնել:

Ու, միևնույն ժամանակ, չես հետևում եմ Թինային, վոր ինձ չի սպասում: Նայում եմ վրան և ուզում եմ ճշալ. «Մնաս բարով, Թինա»: Սիրտս սեղմվում է. կարծես հավիտենապես բաժանվում եմ Թինայից:

Նա չետ չի նայում: Գնում է: Այ, ժպտաց մեկին. բարեկեց մեկ ուրիշին:

Ու ծածկվեց տեսողությունս դաշտից: Մնաս բարով, Թինա...

Մայիսի մեկն է: Վողջուն մայիսի մեկին:

Դանդաղ, գեղեցիկ, բարեձև վեր ե խոչանում դրոշակը, մի վայրկյան կանգ առավ ողի մեջ, կարծես թե դիտեց իր պաշտպաններին, ապա փոքր ինչ խոնարհեց գլուխը և սահեց առաջ:

— Կեցցե պրոլետարիատը, կեցցեն յերկրագնդի բոլոր աշխատավորները: Հառա՛ջ, հառա՛ջ, ընկերներ,

Այս ու՛րիք ե նստել իմ սրտում և այսպես հրճվում ե այս տեսարանից:

Մարդը հո հավ չի:

Վո՛չ, այդ չես չեմ: Յես չեմ ճանաչում այն մարդուն, վորն իմ սրտում այդպես ուրախանում է, այդպես հրճվում է... Ո՞վ ե նա: Ո՞վ ե նա:

Աչտեպես համարձակ, աչտեպես անձնավստահ եր սուրում ձիավոր կազակը՝ մերկ սուրը ձեռքին: Նրա դեմքը հանկարծ դալկացավ և նա յերերաց թամբի վրա. նույն այդ վայրկյանին քաջ գեցեց գլուխը, մի կողքի թեքվեց և ընկավ ձիու վոտների մոտ. իսկ խելոք ձին անմիջապես կանգ առավ:

Սպանեցին կազակին, և իմ սրտում ծիծաղեց, մի անհաղթ վոմն ծափահարեց: Մարդը հո հավ չի: Վո՛չ, նա ինձ չի ուրախացնում, վո՛չ, չես չե, այլ նա, մեկ ուրիշը, ասում է—մա՛հ թշնամիներին: Վո՛չ, չես վոչ-վոքի չեմ սպանել, այդ նա չեր, մեկ ուրիշը, կրակեց իմ ատրճանակը և սպանեց այն վոստիկանին, վորն ուզում եր իմ գլուխը պատռել:

Կեցցե պրոլետարիատը, կորչի ինքնակալությունը:

— Տեսե՛ք այն փոքրիկին, տեսե՛ք՝ վազում ե ու ծնկները ծալվում են, վազում ե ու խսկուն վայր ե ընկնելու: Նա տառնմեկ տարեկան է, նա մի խեղճ գիմնագիտ է: Նա չգիտե, թե ի՞նչ է հեղափոխությունը: Աչտիսի անսահման յերկյուղ կա նրա դեմքին—մի սպանեք դրան, ինձ սպանեցեք: Յես ճանաչում եմ դրան, դրա մայրը լվացարարուհի չե, աչրի չե. դա նրա միակ վորդին է. և հիմա այդ կինը գլուղումն է, Գուրիայում: Գազաններ: Մի սպանեք դրան, տեսե՛ք, նա լալիս է, նա իր մորն է կանչում: Նա ընկավ, ընկավ և... Դու ուզում ես սվինի հարված ել հասցնել նրան, անխիղճ դադան, կարծես թե բավական չե, վոր գնդակը ծակել է նրա գանգը: Այդպես ուրեմն՝ դե, այ քեզ, այ քեզ... Կերմը: Ընկերներ, դրանց մի խնայեք, դրանք մանուկներին անգամ չեն խնայում: Սպանեցե՛ք դրանց, ազաչում եմ ձեզ:

Ընկեր, Կոլյա, ուր ե մեր դրոշակը: Յեղբայրներ, ուր ե մեր դրոշակը: Վե՛ր, վե՛ր բարձրացրե՛ք դրոշակը: Թինա, հոգիս, հիմա չես հասկանում եմ քեզ: Մահ չկա, չի կարող լինել, մահը սուտ է: Միայն կյանք կա, ընկերներ:

Դրո՛շը, դրո՛շը: Պրոլետարիատը չի կարող առանց դրոշի լինել, ուր ե մեր դրոշակը, ընկերներ: Կեցցես, Պետու՛ն, շնորհակալություն: Պետու՛ն, բարձրացրո՛ւ դրոշակը: Գնդա՛կ բերե՛ք ինձ, գնդա՛կ բերե՛ք, դու ինչո՞ւ չես աչտեղ ընկած, Գիորգի: Գիորգի, վե՛ր կաց, ընկեր, վե՛ր կաց: Պետու՛ն, դրո՛շը բարձր պահիր: Դու ուրիշվում ես, քո ճակատը

կարմրել է: Մի ընկնիլ, մի ընկնիլ, իմ բարեկամ, չե՞ս ամաչում, լի՛նչ է: Այ, չես պրոլետարիատի կարմիր դրոշ ունեւ՝ ձեռքիս... Յես նրա տակ պիտի մեռնեմ: Այ, իմ ձեռքին կարմիր դրոշ կա... Բայց գլուխս պտտվում ե... փողոցն սկսվում է պտտվել... Սպասեք, սպասեք, թողեք հանգստանամ... ինձ պառկեցրեք... Ու... կսատկի... շուտով կսատկի այս շունը, — ասում է մի անծանոթ ձաջն, և չես զգում եմ, — ինձ վտառով խփեցին:

Ձեր ջիգրու չպիտի մեռնեմ, — անցավ մտքովս և, հիշում եմ՝ ուրախացա:

Ուզում եմ ասել այդ նրանց, պատասխանել նրանց խոսքին, բայց չեմ կարողանում լեզուս շարժել, և գիտակցութունս նորից է մշուշապատվում:

— Կմեռնի, զարմանալի չե, վոր նա դեռևս կենդանի չե...

Իմ աչքերը փակ են, և բժիշկը կարծում է, թե ուշքս վրաս չի:

— Քո ջգրու չպիտի մեռնեմ, — մտածում եմ չես և դա ուրախացնում է ինձ:

Յես ուզում եմ ասել այդ, պատասխանել բժշկին, բայց չեմ կարողանում խոսել և դա ճնշում է ինձ:

Յե՛վ չես նրանց ջգրու չմեռա: Յեթե կազակի գնդակը գեթ մի միլիմետրով շեղեր իր ուղղութիւնը, չես այսոր այլևս այս բանտում չեղի լինի:

Նրանց ջգրու չե՛ս չմեռա: Առաջին օրն ինձ դիակներին հետ առած քաղաքային հիվանդանոց տարան և դիարան գցեցին. իսկ չերբ համոզվեցին, վոր չես կենդանի չեմ, ինձ սենյակ տարան, դռան մոտ պահապան զինվոր կանգնեցրին:

Հետո չես ամեն մանրամասնութիւն իմացա — ինձ պատմեց գթութեան քույրը, վոր ինչպես պարզվեց, մեր կուսակցութեան անդամ եր:

Յես խնդրեցի նրան, վոր պիշակս ինձ բերի: Պիշակի դրպանում գտա մանուշակի փունջը, վոր դեռևս բոլորովին թառամած չեր:

Յես շրթունքներին մոտեցրի մանուշակի փունջը, և զթութեան քույրը չկարողացավ զսպել իր արցունքները: Նա չերեի շատ բան գիտեր, վորովհետև չես շատ ելի դառանցել: Յե՛վ վորովհետև նա գիտեր մանուշակի պատմութիւնը (իմ գառանցանքների միջոցով նա շատ բան եր իմացել), չես խնդրեցի նրան, վոր գերեզմանատուն գնա՝ այնտեղ իմ փոխարեն լալու համար: Բայց գերեզմանատանը զինվորներ ելին հսկում և վոչ-վոքի չեղին թողնում այնտեղ. գթութեան քույրը չկարողացավ իմ խնդիրը կատարել:

Յերբ չես բավական լավ զգացի, ինձ ուղեցին բանտ փոխադրել. բայց ընկերներին ոգնութեամբ չես գլուխս ազատեցի հիվան-

դանոցից: Գթութեան քրոջը ձերբակալեցին, բայց նրա մեղսակցութիւնն ապացուցող փաստեր չլինելու պատճառով, նորից բաց թողին:

Նա շաբաթը չերկու անգամ այցելում եր ինձ: Յես պառկած ելի մի հավատարիմ ընտանիքում, Գուրիայում: Մի անգամ նա ինձ մանուշակ բերեց:

Յես խնդրեցի, վոր այլևս չկրկնի այդ...

Յերկրի վրա շատ ծաղիկներ կան, ինչո՞ւ անպատճառ մանուշակ բերել:

Նա համաձայնեց իմ ասածին, և այդ միջոցին նրա աչքերում արցունքներ փայլեցին...

Յեթե կազակի գնդակը միջանի միլիմետրով շեղեր իր ուղղութիւնը և սրտիս մոտենար, և չեթե չես չհանդիպելի այդ գթութեան քրոջը, չես հիմա այն փոսում կլինեցի, վորտեղ միջանի հերոս միասին, չեղբայրաբար, պառկած են և նրանց թվում՝ Թինան, Կոլյան, բանվոր Պետուն, Գիորգին և տաննակ տարեկան գիմնազիստը, վորն այնպես չեր ուզում մեռնել: Այն միջոցին նա վոչ մի հարազատ շուներ բաղաքում, վոր թաղեր նրան և նրան Թինայի ու մյուսների հետ միասին միևնույն փոսը նետեցին:

Յեթե կազակի գնդակը մի միլիմետրով ավելի մոտենար սրտիս, ամեն ինչ լավ կլիներ... Բայց վոչ, վոչ, այն ժամանակ չես չպիտի կարողանալի տեսնել այն շիրիմները, չպիտի կարողանալի նամակ ուղարկել ընկերներին: Իսկ դա ինձ համար թանգ է, շատ: Յես ուզում եմ գնալ այնտեղ և տեսնել այն չեղբայրական շիրիմը: Յես պիտի գնամ այնտեղ: Թեև չես առավոտ-իրիկուն հագում եմ և չերեմն լողում եմ քրտինքի մեջ, բայց այդ վոչինչ: Դրա դեմ գիտութիւնը ձար ունի — դա ձկան յուղն է, վոր ամրացնում է թոքերը: Յես կառողջանամ, կկազդուրեմ իմ թոքերը: Ասում են, վոր վտանգավորը գարունն է, բայց չես արդեն անցրել եմ մարտն ու ապրիլը, իսկ վաղը մայիսի մեկն է: Գալ տարի չես նորից կհաղթահարեմ գարնանը — և այսպես կանցնի տարին տարու չետեղից:

Ու չես քաղաք կերթամ, գերեզմանատուն կգնամ և այնտեղից կվերցնեմ մի բուռ հող, ապա կգնամ մի մարդաշատ տեղ ու կկանչեմ.

— Այս հողը կերավ իմ ընկերներին:

Այդտեղից չես կերթամ այնտեղ, վորտեղ բանվորներն են ապրում, կարմիր դրոշ կառնեմ, կբացեմ դրոշն ու կկանչեմ.

— Այս դրոշի տակ ընկան այն հերոսները, վորոնք ուզում ելին նոր կերպարանք տալ ճնշված չերկրին:

— Վաղը մայիսի մեկն է, Ագիաշվիլի... իսկ մենք առաջ կարծում ելինք, թե հեղափոխականները մեզ հոգս կցնդեցնեն: Հեղափոխութիւնը պարտված է, նա այլևս անկարող է վորևէ բան անել... — այսպես ասաց ինձ այսօր բանտապետը:

— Վոչ, սիրելիս, մենք պարտաված չենք:
Դուք կարողացա՞ք սպանել մեր հավատքը:
Դուք կարողացա՞ք սպանել մեր սերը:
Կարողացա՞ք սպանել մեր ատելությունը դեպի ձեզ:
Դուք սպանեցի՞ք մեր իղձերն ու յերազները:
Վոչ:

Դուք մեզ գնդակահարում ելիք, դուք մեզ կախաղան ելիք հա-
նում, բայց միթե դրանով դուք վոչնչացրիք գոնե մեկը մեր աշ-
ցանկություններից, վոր ձեր սրտովը չեր: Հապա ել ինչո՞ւ չիք ա-
սում, թե հաղթել եք մեզ: Յերբ դուք սպանեցիք մեզ և մենք ալ-
ևս ձեզ յերկշուղ չենք ազդում, հապա ել ինչո՞ւ խլեցիք մեր շիրիմ-
ներից թանգագին անունները, ինչո՞ւ ելիք դուք մթության մեջ
փոս փորում, և ապա հավասարեցնում հողը, վորպեսզի հետևյալ ա-
ռավոտ վոչ-վոք չկարողանա կռահել, թե այդտեղ մարդ ե թաղված:

Մի բան ևս—յեթե այս կամ այն շիրիմը փնտռում են, յերբ
վոր ծաղիկներ են տանում այդ շիրիմի վրա դնեն, յեթե սիրում
են այդ շիրիմը և գնում են այնտեղ, վորպեսզի ուժեղացնեն իրենց
մեջ վրիժառության զգացմունքը—այդպիսի շիրիմը պարտավածի շի-
րիմ կոչվել չի կարող:

Վաղը մայիսի մեկն է, և յես այսօր չեմ կարողանում քնել,
բանալի իմ փոքրիկ խուցը լցված է ծխախոտի ծխով և յես նորից եմ
ծխում, ծուխ եմ բաց թողնում իմ բերանից և հիմա իմ վոչ մի
տեղը չի ցավում, կարծես թե հանգստացած լինեմ:

Ինձ ծխախոտի ծուխն է պարուրել և յես հիշում եմ վողջ
անցյալը, բայց մի պատկերը կայծակի արագությամբ մտնալն է հա-
ջորդում և յես չեմ կարողանում մի վորոշ բանի վրա կանգ առնել:

Բայց, այնուամենայնիվ, այս տեսիլների կենտրոնը—մի շիրիմ է,
վոր փորված է քաղաքի գերեզմանատանը:

Արցունքները կոխում են աչքերս, բայց դրանք դժբախտի ալ-
ցունքներ չեն:

Այդ արցունքներն իմ յերգն են, վոր հոգեկան հանգստություն
են բերում ինձ և վողեկորում: Թող ինձ վոչ-վոք չխղճա: Հիմար
մարդ ե վերակացուն, նա նայում է իմ լուսանցքից և ասում ինձ.

— Քնեցեք, Ագնիաշվիլի. եղբան մտածելը լավ չի. ձեզ կըս-
պանի...

Իսկ յեթե նա իմ սրտի խորքը նայեր—ի՞նչ կասեր արդյոք:
Յես կարծում եմ—կնախանձեր միայն:

Թարգմ. Արե. Խոնդկարյան.

ԱԼԻՈ ՄԱՇԱՇՎԻԼԻ

Լ Ե Ն Ի Ն Ի Ն

Հեռացար մեզնից, Լենին, մեծ վարպետ,
ու մեզ այս յերկրում վորբացած թողիր,
սև քոյ ե ահա մեր սրտին բարդվել,—
համայն մարդկության բոլոր ցեղերին:
Վողրում ե Մոսկվան, Կրեմլը, Թիֆլիսը,
վողրում ե Բերլինն ու աշխարհն ամբողջ,
ավեր ու խավար, մահը սոսկալի
մեր թոխչի առաջ կանգնեց իր ամպով:
Բայց վոչ, վոչ, յերբեք չենք ուզում արցունք,
դու մեզ չես ուսել արցունքներ թափել,
դառնացած հոգով մահն ենք անիծում,
վոր մեզ կաշկանդման քողով ե պատել:
Ծնվում եմեր մեջ վճռական մի կամք,
զենքով, բռնուցքով սաստել թշնամուն,
քեզ նման հաղթող, քեզ նման կանգնած—
մենք արգելքները տալիս ենք քամուն:
Կանցնեն շատ օրեր աղմուկով լեցուն,
վիշտն այս կը փոխվի կրակի ջերմին,
նոր մարդիկ կըգան ու սիրով անհուն,
գլուխ կըխոնարհեն քո անմահ շիրմին...

Վրաց. փոխ. Գուրգեն Մահարի.

ԳՐԻՇԱՇՎԻԼԻ

ԾԽԱԽՈՏԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ԲԱՆՎՈՐՈՒՇՈՒ ՅԵՐԳԸ

Ծխախոտը փաթաթում եմ
մի շատ բարակ թղթի միջին,
ու յերգում եմ կլանքի թուլին,
ու արցունքը խեղդում ե ինձ:

Յեվ յերգում եմ և աշխատում
ու լալիս եմ իմ սև բախտը,

ու տիրում ե կրծքին իմ թուլ
սև թշնամին—սև թոքախտը:

Ախ, հեմ շնչի ալկա լերբեք,
ծաղկանց շունչը իմ լավ գլուղի,
նրանց տեղ չես գիշեր ցերեկ
բուլբուն հմ շնչում ծխախտի:

Ծխախտ հեք շնչում ալատեղ,
թունավոր ե ամենայն ինչ,
մաքուր ողի չես կարոտել
ու վալերին դով ու գլութիչ:

Ու իմ դեմքը գունատ, դեղին,
աշնան նման դեղին հագած...
աշխատում եմ, բայց ով ե իմ
գործի համար շնորհակալ...

Դուք, վոր շրջում ու ծխում եք
ծխախտը ձեր բերանին,
ղգճում եք, վոր մեռնում եք մենք
տանջանքներով անպատմելի:

Ծխախտը փաթաթում եմ
մի շատ բարակ թղթի միջին,
չեմ հիշում եմ անցյալը իմ
ու արցունքը խեղդում ե ինձ:

Մանկութունս եմ հիշում հետո,
հորս, մորս—վաղուց հանգած...
ջահել մարդուս, ծաղիկ վորդուս
խեց, տարավ մահը չարկամ:

Ու մնացի վորք ու անտուն
որերիս հետ անբախտացած.
աչժմ ծխախտ եմ պատրաստում,
վոր աշխատեմ մի կտոր հաց:

Եհ, վշտերս համ պատմեմ չես,
համ տամ բաժին մտքերս սև,
մենակ մտա աշխարհը ես,
մենակ մի որ հող կը մտնեմ:

Ո՞վ ե լալու, ափսոսալու
անտեր մեռած մեռելներին.
դարդս առած կերթամ հլու,
նա չե միայն ընկերը իմ:

Դուք, վոր շրջում ու ծխում եք
ծխախտը ձեր բերանին,
ղգճում եք, վոր մեռնում եք մենք
տանջանքներով անպատմելի:

Վրաց. փոխ. Գուրգեն Մանարի.

Ն. ԶՈՄԼԵԹԵԼԻ

ՔԱՂԱՔԸ

Յես եմ, քաղաքը հզոր, անկրկնելի, աննման,
դեմքով, տեսքով, շարժումով, չեռացող կյանքով,
չես անդադրում աշխատող, չես և՛ ուժեղ, և՛ համառ,
գործարաններով հսկա, ու շենքերի ձիգ շարքով:

Կա մի հրդեհ բոցավառ խոր ծալքերում իմ կյանքի,
նա փողոցներս ել լեցրել լավալի պես տաք, ալրող,
զանգատունն ու տաճարը աշխատանքի ու մարտի
իմ սրտում ե կառուցված, ալ տեղ լինել չի կարող:

Յես հիշում եմ, վոր այստեղ մութ մի հլուդակ եր կանգնած,
խարխուլ, խարխուլ պատերով ու կտուրովն իր տափակ,
կղզիացած, նեղ մի շենք, քարայրի պես մթազնած,—
ամեն մի տուն—մի քարայր անարև ու անթափանց...

Առավոտից չերեկո ու գիշերից մինչև լույս
զարթուն լինեմ, թե քնած, ներհած լինեմ, զգաստ թե՛
սիրտս գործում ե արագ, սիրտս լերբեք չի լուռ,
ու խփում ե անընդհատ իր պատերին չերկաթե...

Մինչև անգամ չերկնքին նետեցի նետն իմ անպարտ,
սավառնալիներ նետեցի՝ վորպես նետ ու հաղթութուն,
վոր վար բերեմ չերկինքը, նրա դռները հպարտ,
վոր չլինի ճակատիս վոչ մի կնճիռ, վոչ մի թուխպ:

Յես այսպես եմ, քաղաքը, անկրկնելի, աննման,
դեմքով, տեսքով, շարժումով ու չեռացող իմ կյանքով,
չես անդադրում աշխատող, չես և՛ ուժեղ, և՛ համառ,
գործարաններով հսկա ու շենքերի ձիգ շարքով:

Փոխ. վրաց. Գուրգեն Մանարի.

Մ Ա Ճ Կ Ա Լ

Բախտակիցներ ենք յես ու դու, Լարա,
հող մշակելն ե ընկել մեզ բաժին.
դե, քաշենք արդար լուծը միասին,
մաշենք սև ուրը և արիարար
ակոս առ ակոս վարենք հողը սև
ու թափենք հողին քրտնքի անձրև:

Մի տրամի մեկ ե,—քո լուծը, Լարա,
ավելի ծանր չե, քան լուծը կյանքիս.
յես ել քեզ նման նայում եմ հանգիստ
հողին,—մինչ նա ինձ առնի անթափանց
իր գիրկը, հետո անդարձ մոռանա,
վոր յեղել եմ յես աշխարհի վրա:

Յես բանական եմ, իսկ դու մի անբան,
բաց դու յերբեք մի նախանձի դրան.—
ինչի՞ պետք կտրուկ սուրը պատկանում,
յերբ արդար գործը նա չի պաշտպանում:

Յեվ ինչ ոգուտ մեզ մեր այս գութանից,
վոր միայն հողն ե քանդում խուլթալի,
բաց չի անում այն փուշն արմատախիլ,
վորն արգելում ե սերմին՝ տալու ծիլ:

Ա՛խ, դու չես կարող հասկանալ, Լարա,
այն խոր տանջանքը բանական մարդու,
յերբ արդար խոսքը մեռցնում են, մորթում
նրա սրտի մեջ: Յեվ դու հավատա,
իմ սիրուն Լարա, վոր այդ ժամանակ
լծիցդ ել ծանր ե այդ լուծը անարգ:

Ել ինչո՞ւ իզուր վշտանալ, ինչո՞ւ,
և ինչո՞ւ տխրել.—դե քաշիր, Լարա,
քաշիր գութանը, տար արիարար
քո ծանր լուծը, իսկ ընկերոջդ դու
մի դավաճանի, կյանք տուր դու նրան,
վոր նա քեզ կյանք տա աշխարհի վրա:

Թարգմ. Խ. Ռադիո.

ԿԱՊՈՒՅՏ ԲԼՈՒՋ

Կապույտ իմ բլուզը սիրում եմ յես,
ինձ հետ ե նա մաշված և ինձ ե սրտակից,
բանվորի համար նա թանգարժեք մետաքս ե,
վորի մեջ պիտի տա իր հոգին:

Միասին հյուսվեցինք, կորցրինք թափ և ուժ
միևնույն գործատան մեջ,
ուրիշներն են մաշում ինձ, յես բլուզս եմ մաշում,
միևնույն հնոցում վառվում ենք մենք:

Որնիրուն գործում եմ կտորներ թանգ շալի,
իսկ ինքս հագնում եմ ցնցոտի մի անդուր,
աշխատանքս վոչ վոք չի գնահատում,
իմ գործածն ինձ վոչ վոք չի տալիս...

Նրանք են վայելում իմ պատրաստածը,
ինձ բաժին ե ընկել այս հին ցնցոտին.
ահա մեծ այն շենքը, վոր զարդարված ե,
նայում ենք մենք նրան մեր հին խրճիթից:

Աղմկում ե սիրտս, յերբ նայում եմ նրան,
աղմկում, բողոքում և կրկին,
այն ռի, ռի սահմանեց այս կարգերը դաժան,—
մեզ միայն տառապանք ու քրտինք...

Ինչո՞ւ յես չվերցնեմ իմ պատրաստածը,
հեռվից աչքս տնկեմ, հեռվից սիրտս ցավի...
ու խլում ե ինչպիսիք իմ քրտինքս պատակը,
անիծված թող լինի, անիծված թող լինի:

Վարդ. փոխ. Գուրգեն Մահարի.

Յ Ա Ն Կ

	Եջ
1. Ե. Պոլումորգլինով	Ներկայացումը 3
2. Լ. Արդազիանի	Սովորոն Մեջդանուաշվիրու պատմութիւնը 12
3. Կ. Լորքիսպանիս	Պիտներ Թանդոն 32
✓ 4. Լալիոնի	Բեթուկայի բախտը 38
5. Գ. Քուշիւլիլի	Իվանեն 45
6. Ե. Նինուլիլի	Սիմոնան 53
7. »	Ապստամբութիւնը Գուրիալում 69
8. Լ. Քիւսէլի	Միութիւնը ուժ է 78
9. Ճոլա Լոմբասիս	Մալիսի մեկը 91
10. Ալիո Մաւաւիլի	Լենինին 97
11. Գրիւաւիլի	Ծխախոտի գործարանի բանվորուհու լերգը 97
✓ 12. Ն. Զովերիլի	Քաղաքը 99
13. Իլիս Ճաւնաւան	Մաճկալ 100
14. Շաքո Նաւրոնդիլի	Կապույտ բլուզ 101

2013

23706

